

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Одеська національна академія харчових технологій

На правах рукопису

Лар'яновський Ігор Сергійович

УДК 165.5:001.3:316.422.44:124.5:141.201.1 (043.5)

**ФІЛОСОФСЬКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО
НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ЗНАННЯ**

Спеціальність 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук

Науковий керівник:

Шевченко Ганна Анатоліївна

кандидат філософських наук,

доцент, професор кафедри соціології,

філософії і права

Ідентичність всіх примірників дисертації

ЗАСВІДЧУЮ

Вчений секретар спеціалізованої

вченої ради

І.І. Старовойтова

Одеса – 2016

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Філософсько-аксіологічний аспект постнекласичного науково-технічного знання.....	16
1.1. Постнекласичне наукове знання та його ціннісно-методологічна специфіка... 16	
1.2. Новітні тенденції та перспективи розвитку науково-технічного знання та високотехнологічного інжинірингу.....	34
1.3. Принципи аналізу цінностей постнекласичного знання	44
Висновки до 1-го розділу	60
Розділ 2. Інтегральна філософська концепція цінності постнекласичного знання	65
2.1. Поліморфна природа цінності та її відбиття у філософських концептуалізаціях провідних аксіологічних вчень	65
2.2. Інтегральна цінність постнекласичного знання як соціокультурний інваріант та складноорганізований матеріально-ідеальний комплекс	94
2.3. Полісуб'єктна творчість як спосіб генезису та еволюції інтегральних цінностей	115
Висновки до 2-го розділу	126
Розділ 3. Філософсько-аксіологічний аналіз постнекласичного науково-технічного знання як комплексна методологічна процедура.....	132
3.1. Світоглядно-методологічні основи філософсько-аксіологічного аналізу постнекласичного знання	132
3.2. Визначення інтегрального аксіологічного критерію оцінювання постнекласичного науково-технічного знання	146
3.3. Особливості застосування аксіологічного аналізу щодо проведення соціогуманітарних експертиз науково-технічних стратегій, проектів і програм..	162
Висновки до 3-го розділу	181
Висновки.....	186
Список використаних джерел.....	194

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Науково-технічне знання, що внаслідок парадигмальних зрушень набуло сьогодні підвищеної ціннісно-нормативної мутагенності, стрімко входить у нову, постнекласичну фазу історичного розвитку. Розпочато складний процес системної трансформації базових принципів і стратегічних завдань науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності. Ця трансформація є сутнісно-надглибокою та полягає, по-перше, у поступовому формуванні єдиного соціокультурного вектора глобального наукового та технічного розвитку, що здатен переорієнтувати цей розвиток у напрямку ноосферо-генетичної буттєвої перспективи, по-друге, у зосередженні дослідницьких зусиль науково-інженерного співтовариства не лише тільки на вивченні суто локальних механізмів функціонування окремих техніко-технологічних артефактів, але, передусім, на проблемах міждисциплінарного синтезу та оптимізації сценаріїв еволюції складноорганізованих соціотехнічних та соціоприродних комплексів.

В умовах загальнопланетарної кризи та напруженого пошуку шляхів реалізації антикризової стратегії стійкого розвитку виникає потреба у всебічному та кваліфікованому аксіологічному аналізі постнекласичного науково-технічного знання, а також цілей, засобів і результатів тісно пов'язаного з цим новітнім знанням високотехнологічного наукомісткого інжинірингу. Бо від якості та своєчасності такого аналізу безпосередньо залежить не лише ефективність поточної техніко-економічної політики, але й розуміння вельми складних закономірностей та неоднозначних тенденцій глобальної соціокультурної еволюції, найважливішим детермінуючим чинником якої в наш час є наукова та інженерно-технічна діяльність.

У зв'язку з унаочненим вище, постає наступна актуальна дослідницька проблема. Що саме у новітньому, постнекласичному науково-технічному знанні є дійсною цінністю? Яким чином та на підставі яких світоглядно-методологічних

принципів і процедур може бути достовірно та своєчасно проведений аксіологічний аналіз цього знання?

Тобто, у відповідності до визначеної проблеми, потрібно знайти такий спосіб аналізу постнекласичного науково-технічного знання, у результаті проведення якого експертна оцінка, по-перше, набула б інваріантно-стійкого по відношенню до поточних коливань соціально-економічної кон'юнктури характеру, по-друге, була б не суто відсторонено-формальною, але віддзеркалювала постнекласичне знання у його соціокультурній багатогранності та екзистенціальній глибині, завдяки чому ефективно допомагала б – як інноваційний методологічний засіб – аргументовано та соціально-відповідально розробляти стратегію регіонального та глобального науково-технічного розвитку.

Останнє означає, що розв'язуючи окреслену проблему, слід, передусім, визначити шляхи принципового й вельми складного – бо він має значні методологічні труднощі – переходу від спеціалізованих епістемологічних та техніко-економічних процедур оцінювання науково-технічного знання, які все ще є на сьогодні основою традиційного експертного аналізу, до розширених – філософсько-аксіологічних процедур інтегрального соціогуманітарного аналізу.

Ступінь наукового опрацювання досліджуваної теми. Стандартні методи і методики оцінювання наукового знання взагалі та науково-технічного знання зокрема, що зазвичай використовуються під час проведення експертиз науково-пізнавальної та інженерної-технічної діяльності спираються, як за правило, на критерії логічної простоти, несуперечності, концептуальної глибини, індексу цитування, соціально-економічної ефективності, практичної технологічної доцільності тощо. Але вони істотно відстали від новітніх, складно-системних, еволюційно-конвергентних тенденцій у розвитку наукового та науково-технічного знання. Ці новітні, постнекласичні тенденції, що їх сьогодні необхідно в обов'язковому порядку враховувати в експертних оцінках, полягають, передусім, у все більш тісному збагачуючому переплетенні та взаємному творчо-емерджентному посиленні (за принципом синергетичних резонансів) природничо-наукових,

технічних та соціально-гуманітарних галузей сучасного знання, які до цих пір були суттєво віддаленими одне від одного та здавалися концептуально не зіставними. Тепер вони повинні аналізуватися та оцінюватися інтегрально як симбіотичні складноорганізовані системні комплекси, що здатні стрімко й нетривіально еволюціонувати.

Але попри означені новітні тенденції, у фундаментальних природничих науках оцінювання знання, як і раніше, обмежується спеціалізованим логічним та епістемологічним аналізом (на основі встановлення ступеня несуперечності знання, його доказовості, точності, релевантності тощо), а також з'ясуванням характеру та інтенсивності концептуально-інформаційного впливу аналізованого знання на дисциплінарно організоване наукове та інженерне співтовариство.

Щодо специфіки оцінювання науково-технічного знання, то тут все ще панують вузькопрагматичні, техніко-економічні підходи та критерії, на підставі яких цінність знання, врешті-решт, зводять до ступеня його (знання) конкурентоспроможності та ринкової економічної вартості. Тим самим цінність науково-технічного знання ставлять у безпосередню залежність від ситуаційно мінливих умов соціально-економічної кон'юнктури.

У той же час, у численних працях провідних методологів та технічних експертів, серед яких – Е.Агацци, В.П., Варфоломійєв, В.Г.Горохов, А.Грунвальд, Ю.А.Іщенко, Б.Г.Кузнецов, Х.Лейсі, Л.А.Маркова, Ю.О.Мелков, Л.О.Мікешина, М.Полані, В.М.Розін, М.В.Савостьянова, П.Стасінопулос, В.С.Стьопін, Ю.Б.Татаринів та інші, неодноразово та аргументовано висловлено думку про неухильне зростання ролі соціокультурних цінностей у розвитку сучасного знання та необхідність запровадження у практику експертиз наукових та інженерно-технічних стратегій, проектів і програм методологічних процедур аксіологічного аналізу, що мають бути придатними як для визначення ціннісно-нормативних детермінант розвитку наукового знання, так і для «зважування» соціогуманітарних ризиків його технологічних упереджень. Наприклад, за позицією української дослідниці М.В.Савостьянової, ґрунтовно висвітленої в монографії «Аксіологічний

аналіз парадигмальної науки», аксіологічний аналіз має стати сьогодні потужним методом комплексного філософсько-культурологічного вивчення науки, застосування якого може бути ефективним не лише в науковій сфері, але й у будь-яких сферах діяльності, де об'єктами пізнання є людиномірні системи.

Слід також зазначити, що на сьогоднішній день у науковому співтоваристві ще не сформовано узгодженого (стандартизованого) уявлення про природу цінності раціонального знання взагалі та специфіку цінності науково-технічного знання зокрема. (Хоча дискусії з проблеми ціннісного аналізу знання, причому, вельми змістовні, тривають вже, як мінімум, впродовж кількох десятиліть).

Підсумовуючи сказане вище, в якості важливих аспектів проблеми аксіологічного аналізу науково-технічного знання, що не отримали до теперішнього часу належного висвітлення у філософсько-науковій літературі, але набули першорядного значення для розвитку сучасної науки та інноваційної інженерної практики, дисертантом визначені, як такі, що потребують суттєвої розробки, наступні аспекти.

По-перше, не отримала належного розвитку й обґрунтування концепція цінності сучасного науково-технічного знання, яка була б адекватна конвергентному етапу його розвитку та враховувала сутнісні особливості, що властиві інтегральним постнекласичним цінностям, а саме – багатогранність змісту, соціально-еволюційний динамізм, культурний поліморфізм, а також, крім того, усе більш значний нормативно-регулятивний вплив постнекласичних цінностей на характер сучасної соціальної практики та інженерно-технічної діяльності.

По-друге, не сформульовані та не прийняті до систематичного застосування позаекономічні, неринкові принципи комплексного оцінювання науково-технічного знання, які б, маючи стійку інваріантність щодо коливань поточної економічної кон'юнктури, дозволяли під час проведення соціогуманітарних експертиз порівнювати та інтерпретувати цінності постнекласичного знання у гранично широкому – глобально-еволюційному соціокультурному контексті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане у рамках загальнокафедрального плану науково-дослідної теми кафедри соціології, філософії і права Одеської національної академії харчових технологій «Соціально-філософські, політико-правові та соціально-психологічні проблеми комунікативних, управлінських та соціокультурних процесів глобалізованого суспільства» (1/13-СФіП). Тему затверджено рішенням Ради з гуманітарної освіти Одеської національної академії харчових технологій у 2013 р. (перше затвердження) та перезатверджено з уточненнями у 2015 р. (Протокол № 6 від 11.03.2015 р.).

Мета та завдання дисертаційного дослідження. Метою дослідження є концептуалізація філософсько-аксіологічного аналізу постнекласичного науково-технічного знання в якості комплексної методологічної процедури, призначеної для соціогуманітарної експертизи та ціннісно-нормативної оптимізації стратегій, проектів і програм науково-технічного розвитку.

Означену мету конкретизовано в наступних **завданнях**:

- розробити інтегральну еволюційну філософську концепцію цінностей постнекласичного науково-технічного знання та проаналізувати основні етапи відбиття багатогранної природи загальнозначущих цінностей в історії розвитку аксіологічних вчень;
- унаочнити базові структурно-функціональні елементи та еволюційний механізм соціокультурного розгортання постнекласичних цінностей;
- визначити узагальнений філософсько-аксіологічний критерій оцінювання постнекласичного науково-технічного знання;
- висвітлити світоглядно-аксіологічну специфіку постнекласичного науково-технічного знання;
- обґрунтувати доцільність проведення соціогуманітарних експертиз сучасного науково-технічного знання на основі інтегральної концепції цінностей, аксіологічного критерію оцінювання та методологічної процедури філософсько-аксіологічного аналізу;

● розглянути особливості процедурно-практичного застосування філософсько-аксіологічного аналізу в якості комплексного засобу експертного оцінювання та оптимізації високотехнологічних стратегій, проектів і програм науково-технічного розвитку.

Об'єктом дисертаційного дослідження є новітнє науково-технічне знання, яке утворюється та функціонує в межах постнекласичної наукової та інженерно-технічної діяльності.

Предмет дослідження: ціннісно-нормативний аспект та комплексна методологічна процедура філософсько-аксіологічного аналізу постнекласичного науково-технічного знання.

Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження складають філософські та наукові праці вітчизняних фахівців і представників світової філософської та наукової думки, у відповідності до вчень і концепцій яких цінність знання взагалі та цінність науково-технічного знання зокрема, а також методологічні та процедурно-практичні аспекти ціннісно-оцінної діяльності проаналізовані та інтерпретовані з класичних та некласичних світоглядно-методологічних позицій. Серед них – такі філософи та вчені, як А.Августин, Е.Агацци, М.О.Бердяєв, В.Віндельбанд, Ю.Габермас, Г.-Г.Гадамер, М.Гайдегер, М.Гартман, Е.Гусерль, М.Я.Данилевський, А.Г.Здравомислов, І.Кант, Г.Кониський, С.Б.Кримський, Б.Г.Кузнецов, Т.Кун, І.Лакатос, Х.Лейсі, М.О.Лоський, О.А.Мамчур, Ж.Марітен, К.Маркс, М. Г.Марчук, Ю.О.Мелков, Л.О.Мікешина, Ф.Ніцше, А.М.Павленко, Г.Палама, Б.Паскаль, М.Полані, К.Попер, М.В.Савостьянова, Г.С.Сковорода, В.Соловйов, П.Сорокін, Б.Спіноза, В.С.Стьопін, Л.Н.Столович, Ю.Б.Татаринів, А.Тойнбі, П.Флоренський, М.Шелер, В.К.Шохін, О.Шпенглер, К.Ясперс та інші.

Важливим орієнтиром для автора дисертаційного дослідження були філософські та загальнонаукові концепції універсального еволюціонізму (Л.Є.Гринін, І.В.Ільїн, А.В.Коротаєв, Е.Ласло, О.В.Марков, М.М.Мойсеєв, А.Д.Урсул та ін.) та антропокосмізму (В.І.Вернадський, К.Е.Ціолковський,

А.Л.Чижевський), християнського еволюціонізму (Герд Тайсен, Тейяр де Шарден, В.Соловйов), холістичні (антиредукційні) методологічні принципи синергетичного, складносистемного, багатовимірного мислення (Л.М.Богата, І.С.Добронравова, О.М.Князева, С.П.Курдюмов, К.Майнцер, І.Пригожин, Г.Хакен, І.З.Цехмистро), еволюційної епістемології (Д.Кемпбел, К.Лоренц, Р.Рідль, Г.Фолмер), синтетичні підходи «розуміючої» (М.Вебер), структурно-функціональної (Т.Парсонс, Р.Мертон) та інтегральної соціології (П.Сорокін).

Крім того, дисертант спирався на філософсько-наукові принципи фундаментальної інваріантності, симетрії та десиметрії, що виявлені сучасним пізнанням у бутті природи, закономірностях соціокультурного розвитку, глибинних психологічних процесах, у науковій, інженерній та художній творчості (Е.П.Вігнер, В.Л.Глазичев, С.Гроф, М.Клайн, І.Стюарт, К.Уілбер, Ю.А.Урманцев, В.С.Урусов, П.К.Енгельмейер, К.-Г.Юнг та ін.).

Методологічною основою в пошуку нових стратегій дослідження були ідеї та концепції К.-О.Апеля, В.І.Аршинова, П.Бака, Л.М.Богатої, В.Г.Буданова, А.Горца, М.І.Дейнеко, Ж.Дельоза, Д.Дзоло, Р.Докінза, С.П.Капиці, Ф.Капри, О.С.Кирилюка, О.М.Князевої, С.П.Курдюмова, Х.Лейсі, А.П.Назаретяна, М.В.Савостьянової, Л.М.Терентьєвої, А.І.Уйомова, М.Фуко, С.С.Хоружего, А.Ю.Цофнаса, В.Л.Чуйко, а також дослідження фахівців з філософських проблем техніки та сучасного інноваційного інжинірингу (В.Г.Горохов, А.Грунвальд, В.А.Канке, В.М.Розін, П.Стасінопулос, П.К.Енгельмейер та інші), гуманістичної, глибинної та еволюційно-орієнтованої психології (С.Гроф, У.Джеймс, А.Маслоу, Ф.Пьорлз, К.Уілбер, К.-Г.Юнг).

Сучасні дослідження феномену цінності та ціннісно-нормативної діяльності людини не є також можливими без широкого міждисциплінарного підходу до розуміння природи, призначення та механізмів людської творчості, підходу, що формується в пунктах конвергентного переплетення фізико-математичних, біологічних, соціальних, психологічних, когнітивних та комп'ютерних наук

(А.Ацель, Д.Дойч, Е.Кандель, Ф.Клікс, Н.Луман, О.Марков, У.Р.Матурана, К.Негус, Р.Пенроуз, М.Пікерінг, К.Фріт та інші).

У процесі дослідження методологічної специфіки аксіологічного аналізу постнекласичного науково-технічного знання дисертант звертався також до концепцій представників сучасної еволюційної космомікрофізики та квантово-релятивістської космології (С.Вайнберг, А.Віленкін, Б.Грін, П.Девіс, М.Каку, С.Лойд, Р.Пенроуз, М.Ріс, Л.Рендал, Л.Саскінд, Л.Смолін, С.Хокінг, Ш.Яу), а також, крім того, враховував неоднозначні по своїй евристичній результативності та концептуальній спрямованості спроби розширити методологічний арсенал науки за рахунок підходів дослідників позанаукового та паранаукового знання, у тому числі окультизму, аномалістики, парапсихології та уфології (В.Г.Ажажа, Ж.Валле, Ф.Ю.Зігель, К.Мартін-Паркер, Р.Томпсон, В.М.Фоменко, Г.Хенкок, М.Шойфет), зіставляючи ці підходи з критичними позиціями їхніх принципових опонентів (А.Азімов, В.П.Даниленко, П.Куртц, К.Саган та інші).

Методологія та методи дослідження. В якості загальної методологічної основи дослідження дисертантом обрано універсальний (глобальний) еволюціонізм.

Універсальний (глобальний) еволюціонізм то є новітній міждисциплінарний підхід, що, з урахуванням здобутків складносистемного мислення, узагальнює класичну теорію еволюції та поширює притаманне їй бачення реальності на всеохоплюючу цілісність тотально-уселенської світобудови [55, с. 9; 127, с. 40-59, 165-175; 353, с. 13-19]. Означене узагальнення базується, передусім, на сучасному природничо-науковому принципі багаторівневості еволюційних процесів та фундаментальності їхніх інформаційно-енергетичних субстратів. За універсальним еволюціонізмом, будь-яка реальна система буття (космічна, біологічна, технологічна, соціокультурна, ментальна) спроможна еволюціонувати настільки, наскільки вона здатна до виявлення значущої корелятивності з буттєвими ритмами найновітнішої, хронологічно останньої за послідовністю формування системою буття [55, с. 9; 353, с. 18-19, 41]. Тобто, прихований еволюційний потенціал того або іншого формоутворення може бути повноцінно виявлено лише через встановлення

дієвого зв'язку цього формоутворення з найбільш прогресивною системою буття, яка знаходиться, так би мовити, на вістрі всесвітньої еволюції та володіє, внаслідок цього, підвищеною мутагенністю, а також перманентно зростаючою інформаційною місткістю. На сьогодні такою прогресивною системою буття є соціально-ноосферна система, що нестримно формується на основі еволюційно-креативних елементів біосфери, соціосфери та техносфери [353, с. 41, 87, 89, 96, 128, 131]. Саме ця система все більш потужно впливає на процес визначення напрямку вектора стрижневої «магістралі» усесвітньої еволюції та вказує на цю магістраль як на оптимальну еволюційну перспективу тим «сходінкам» буття, що названій ноосферо-соціальної системі за метagalacticним часом передують.

Міждисциплінарна специфіка досліджуваної теми зумовила вибір наступних методів:

- по-перше, абдуктивного методу, який, як загальнонауковий метод пошуку пояснювальних гіпотез шляхом когнітивного синтезу результатів спостережень за сукупностями різнорідних феноменів, дозволив висунути основоположну гіпотезу дисертаційного дослідження про складносистемну, універсально-еволюційну природу цінностей постнекласичного науково-технічного знання;

- по-друге, проблемно-конструктивного методу та методу порівняльного аналізу, застосування яких допомогло з'ясувати переваги та недоліки основних підходів щодо оцінювання сучасного науково-технічного знання;

- по-третє, системно-структурного та структурно-функціонального методів, застосування яких було спрямоване на виявлення інваріантних структурно-функціональних елементів цінностей постнекласичного науково-технічного знання та основних стадій їхнього соціокультурного розгортання.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження. У дисертації вперше на основі світоглядно-методологічних ідей універсального еволюціонізму та складносистемного мислення визначено зміст та особливості експертного застосування комплексної процедури інтегрального філософсько-аксіологічного

аналізу постнекласичного науково-технічного знання, що знайшло свою конкретизацію в наступному:

Вперше:

- розроблено інтегральну еволюційну філософську концепцію цінностей постнекласичного науково-технічного знання, згідно з якою цінність розуміється як складноорганізований матеріально-ідеальний комплекс, що здатен детермінувати людську життєдіяльність у її надбіологічних формах за коеволюційними принципами стійкого розвитку;

- виявлено базові структурно-функціональні елементи постнекласичних цінностей, якими є, по-перше, трансцендентальні ціннісні об'єкти, по-друге, психологічно-ментальні ціннісно-оцінні кореляти, по-третє, високотехнологічні ціннісні артефакти, що, функціонуючи у складі певної постнекласичної цінності, здатні унаочнювати свій культуротворчий потенціал у процесах трьохстадіального розгортання у формах екзистенціальної, дивергентної та інфляційної еволюційних стадій;

- визначено узагальнений філософсько-аксіологічний критерій оцінювання постнекласичних науково-технічних цінностей, у відповідності до якого цінність знання є тим більшою (значущою), чим більшою є його (знання) сукупна соціокультурна місткість;

- обґрунтовано доцільність проведення розширених соціогуманітарних експертиз сучасного науково-технічного знання на основі інтегральної концепції цінностей, аксіологічного критерію оцінювання та процедури філософсько-аксіологічного аналізу, що мають застосовуватися в якості комплексного методологічного засобу, призначеного для ідентифікації, моделювання, інтерпретації, критики та оптимізації глибинних інваріантів постнекласичного знання та високотехнологічного наукомісткого інжинірингу.

Уточнено:

- уявлення про світоглядно-аксіологічну специфіку постнекласичного наукового та науково-технічного знання, у відповідності до якого означеному

знанню притаманні еволюційно-креативна мутагенність, екзистенціальна глибина, позаутилітарна загальнолюдська значущість та щонайширша соціокультурна функціональність.

Отримало подальший розвиток:

- розуміння основних особливостей процедурно-практичного застосування філософсько-аксіологічного аналізу в якості методологічного засобу комплексного ціннісно-нормативного експертного оцінювання та антикризової оптимізації високотехнологічних стратегій, проектів і програм науково-технічного розвитку.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів дослідження.

Інтегральна еволюційна філософська концепція цінності та концептуалізований на її основі філософсько-аксіологічний аналіз постнекласичного науково-технічного знання створюють можливість глибшого розуміння сутності ціннісно-нормативної діяльності взагалі та аксіологічного аспекту розвитку сучасного науково-технічного знання зокрема.

Положення та висновки дисертаційного дослідження доцільно використовувати задля розробки процедур розширеної соціогуманітарної експертизи науково-технічних стратегій, проектів і програм, під час формування загальнодержавної та регіональної науково-технічної політики, у комплексному експертному аналізі постнекласичної науково-технічної діяльності, а також у навчальному процесі під час викладання лекційних курсів «Філософія науки та техніки», «Філософські проблеми наукового пізнання», «Соціальна філософія», «Історія та психологія інженерної діяльності» тощо. Крім того, результати дисертаційного дослідження можуть скласти початкову основу для системного та математичного моделювання процесів соціокультурної динаміки функціонування традиційних та інноваційних цінностей, а також побудови багатовимірних метричних та неметричних шкал для їхнього стандартизованого оцінювання.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним авторським дослідженням. Висновки та положення наукової новизни отримані дисертантом самостійно.

Апробація результатів дисертаційного дослідження проводилася під час виступів дисертанта з доповідями на кафедральних, вузівських та міжвузівських методологічних семінарах, обговорень основних положень дисертації на кафедрах філософії та політології, соціальних наук, гуманітарних і соціально-економічних наук Одеської державної академії холоду, на кафедрі соціології, філософії і права Одеської національної академії харчових технологій, а також під час виступів і доповідей дисертанта на щорічних науково-практичних і науково-методичних конференціях професорсько-викладацького складу Одеської державної академії холоду (у 1998-2012 рр.) та Одеської національної академії харчових технологій (у 1994-1997, 2013-2016 рр.), міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-методичних конференціях. Це, зокрема: Міжнародна науково-теоретична конференція «Філософія. Менталітет. Освіта.», (Одеса, 1994), Міжнародна науково-практична конференція «Взгляд в будущее: молодёжь, общество, цивилизация», (Одеса, 1996), Міжнародна науково-практична конференція «Освіта в сучасному суспільстві: проблеми, теорія, практика», (Одеса, 1996), Всеукраїнська науково-практична конференція «Теорія та практика виховної роботи в студентському колективі», (Одеса, 1997), Перша міжнародна науково-практична конференція «Наука і освіта 98», (Дніпропетровськ-Одеса-Київ, 1998), Міжнародна конференція молодих вчених, аспірантів і студентів «Сучасні методи створення нових технологій та обладнання в харчовій промисловості», (Київ, 2002), Третя міжнародна науково-методична конференція «Сучасні технології вищої освіти», (Одеса, 2004), VIII міжнародна науково-практична конференція «Наука і освіта 2005», (Дніпропетровськ, 2005), Міжнародна науково-практична конференція «Дні науки 2005», (Дніпропетровськ, 2005), II Міжнародна науково-практична конференція «Nauka i studia, 2007», (Przemysl, Польща, 2007), IV Міжнародна науково-практична конференція «Klíčoví aspekty vědecké činnosti – 2008», (Praha, Чеська республіка, 2008), Міжнародна наукова конференція «Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії», (Харків, 2008), П'ята всеукраїнська науково-методична конференція «Сучасні технології вищої освіти», (Одеса, 2008), V Міжнародна

науково-практична конференція «Wykształcenie i nauka bez granic – 2009», (Przemysl, Польща, 2009), VII Міжнародна науково-практична конференція «Aktualni wymozenosti vedy – 2011», (Praha, Чеська республіка, 2011), VII Всеукраїнська науково-методична конференція «Сучасні технології вищої освіти», (Одеса, 2012), XXX Міжнародна науково-практична конференція «Система цінностей сучасного общества», (Новосибірськ, 2013), Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів і молодих вчених «Дні філософського факультету – 2014», (Київ, 2014), Науково-практична конференція з міжнародною участю «Філософсько-гуманітарні читання», (Дніпропетровськ, 2014), Міжнародна науково-практична конференція «Філософсько-гуманітарні читання» за темою «Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасного соціально-гуманітарного знання», (Дніпропетровськ, 2015), Міжнародна науково-практична конференція «Філософсько-гуманітарні читання» за темою «Людина, суспільство і наука в умовах сучасних цивілізаційних змін», (Дніпропетровськ, 2016).

Практична апробація результатів дослідження проводилася під час викладання дисертантом наступних навчальних спецкурсів: «Філософія науки та техніки», «Філософські проблеми наукового пізнання», «Вища освіта України та Болонський процес», під час розробки програм цих курсів та підготовки до друку навчального посібника кафедри соціальних наук Одеської державної академії холоду «Сучасне українське суспільство: особливості системної трансформації».

Публікації: Основний зміст дисертаційного дослідження було відображено у 7-ти статтях, що увійшли до видань МОН України, у 3-х статтях, що увійшли до наукометричних міжнародних журналів, а також у 10 статтях та 15 тезах наукових доповідей, що надруковані в збірниках наукових праць та матеріалах конференцій.

Структура дисертації: Дисертація містить у собі вступ, 3 розділи, 9 підрозділів, висновки та список літератури. (Список міститься на 40 сторінках та нараховує 455 найменування). Повний обсяг дисертації складає 234 сторінки, з яких основний текст викладено на 193 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ФІЛОСОФСЬКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ЗНАННЯ

1.1. Постнекласичне наукове знання та його ціннісно-методологічна специфіка.

Як відомо, постнекласичне наукове та науково-технічне знання є таким за генезою, змістом та призначенням, що функціонує у відповідності як із спеціалізованими процедурами наукової та технічної діяльності, так і соціокультурними ціннісними складовими цієї діяльності [326, с. 362-369; 327, с. 619-640].

Постнекласичне науково-технічне знання напрацьовується у процесі міждисциплінарного синтезу сучасних фундаментальних та прикладних наук, високих технологій та містких соціокультурних цінностей. Цей синтез означений, між іншим, прискореним розвитком нетрадиційних науково-технічних дисциплін, що мають комплексний характер – системотехніки, ергономіки, інформатики, теорії дизайну тощо [157, с. 265-266]. Крім того, знаходять усе більш широке застосування нові способи організації науково-технічної діяльності, які є відповідними конвергентним тенденціям в еволюції постнекласичного знання та високотехнологічного інжинірингу, а саме – соціотехнічне проектування, створення технопарків високих технологій, міждисциплінарних науково-дослідних платформ, інкубаторів високотехнологічних венчурних компаній тощо. Ці способи організації найбільш виразно доводять свої переваги там, де метою інженерно-технічної діяльності є не лише розробка нової техніки або навіть нових складноорганізованих систем, а ціннісно-орієнтоване розгортання формацій високотехнологічних артефактів, що здатні функціонувати за антикризовими принципами стійкого розвитку та утворювати симбіотичні гетерогенні ландшафти екстремальної аксіологічної місткості, наближаючи цим, крок за кроком, ноосферо-генетичну буттєву перспективу надбіологічної еволюції.

У зв'язку зі сказаним вище, відмітимо, що класична наука базувалася на узагальнюючих спостереженнях за природними процесами, які відбуваються у Всесвіті незалежно від позиції суб'єкта, тобто спостереженнями, умовно кажучи, «зверху → униз» [222, с. 324]. Результати таких спостережень тлумачили як виявлені людським розумом об'єктивні закони природи та подавали їх у вигляді математичних рівнянь. Постнекласична наука та високотехнологічна інженерна практика переорієнтовують пізнавальну активність людини на спостереження та моделювання спонтанної поведінки та нелінійної взаємодії індивідуальних буттєвих формоутворень за діаметрально протилежним принципом «знизу → уверх». Тут у фокусі наукового пізнання та високотехнологічного інжинірингу опиняються синергетичні ефекти, наперед непередбачувані еволюційні тенденції розвитку складноорганізованих систем, що між собою перманентно конкурують та, через це, ніколи не досягають остаточної рівноваги.

Специфіка постнекласичного науково-технічного знання, як слушно підкреслює Л.А.Маркова [217, с. 16], найбільш виразно унаочнюється у новітніх, ціннісно-орієнтованих підходах до розв'язання світоглядно-методологічних проблем знання класичного та некласичного, тобто тих проблем, які сьогодні невідворотно постають під час створення високотехнологічних науково-виробничих комплексів та пов'язані з необхідністю враховувати усе більш потужний вплив позанаукового соціокультурного контексту на характер сучасної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності.

Для постнекласичного науково-технічного знання притаманними є, по-перше, неупереджена увага до сингулярностей (зсувів, стрибків, катастроф), які переривають лінійний розвиток складно організованих систем, що еволюціонують, та, по-друге, висунення на передній план дослідницької проблематики принципів самоорганізації, самодетермінації та саморозвитку. Все це суттєво підвищує у сучасному науково-філософському дискурсі значущість таких понять як діалог, життєсвіт, цінність, транскультурна комунікація, позанауковий контекст, екологічний імператив, соціогуманітарна експертиза тощо [217, с. 306].

Новітнє постнекласичне науково-технічне знання означене також тим, що здатне функціонувати та нарощувати свій когнітивно-методологічний потенціал на багатовимірній поверхні транскультурної комунікації науки з широким позанауковим контекстом. Тут логіка науки, як наголошує Л.А. Маркова [217, с. 45], в її традиційному розумінні поступово трансформується у логіку культурної творчості. Останній притаманне потенційно незліченне різноманіття форм розмислу, які нетривіально актуалізуються шляхом трансдукції (цілісного переходу) можливого буття у місткі форми полісуб'єктних культурних витворів, що перевершують класичну раціональність та започатковують собою ту або іншу значущу соціокультурну тенденцію.

Крім того, перехід науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності до постнекласичного етапу розвитку є вагомим кроком у наближенні сучасного людства до конче потрібної нової єдності в раціонально-науковій картині світу. Задум такої єдності існує в науково-філософському співтоваристві вже довгий час як трансцендентальний ідеал, тобто така значуща цінність, яка поки що не здобула потрібного упередження. Але в наш час, як відмічає В.П. Варфоломійєв [55, с. 9], на підставі розвитку постнекласичного знання здобуті реальні перспективи для нетривіального світоглядно-методологічного об'єднання наукових підходів щодо, якнайменше, трьох сфер буття – неживої природи, біосфери та соціуму. За основоположний принцип такого об'єднання має бути узятий універсальний (глобальний) еволюціонізм, який цілком слушно можна розглядати в якості місткої світоглядно-методологічної основи для крос-парадигмальної інтеграції концептуально віддалених дисциплінарних онтологій, що, не знищуючи їхньої специфіки, перевершує цю специфіку у великому когнітивному синтезові.

Відомо, що концепція універсального (глобального) еволюціонізму базується як на сукупності наукових знань міждисциплінарного характеру, так і на постнекласичних світоглядно-методологічних принципах, наприклад, принципах коеволюції та стійкого розвитку. Універсальний (глобальний) еволюціонізм екстраполює еволюційні ідеї, що отримали фундаментальне обґрунтування в

біології, геології та космології, на всі сфери реальності та розглядає універсум як багаторівневу буттєву арену, де розгортає себе потенційно нескінченний процес усесвітньої еволюції, тобто процес, що охопив собою неживу матерію, органічний світ, соціум та людський розум [55, с. 27; 327, с. 641-702].

Розв'язанню вищезначеної проблеми побудови інтегрального загальнонаукового світобачення найбільшою мірою сприяють такі новітні напрями розвитку знання як, по-перше, теорія нестационарного Всесвіту, по-друге, синергетика та теорія складноорганізованих систем, по-третє, теорія біологічної еволюції, по-четверте, концепція ноосфери, що постала на основі широкого міждисциплінарного узагальнення еволюційних уявлень [55, с. 9; 58, с. 376-414, 470-482; 417, с. 5-61].

Врахуємо, що сьогодні науковці та філософи здатні розуміти процеси еволюції та самоорганізації значно ширше і змістовніше, ніж за часів Ч.Дарвіна. Поняття спадковості, мінливості, відбору відкривають нам усе більш глибокі рівні світоглядного змісту та набувають загальнонаукової методологічної значущості [232, с. 73-84]. Усе, що відбувається у світі то є постійний відбір, коли із континууму буттєвих можливостей постають та укорінюються у суцтоту лише деякі конфігурації комплементарних станів. Тобто, всі реальні системи – як природні, так і штучні – повинні періодично здійснювати еволюційний вибір, притім, що конкретний результат такого вибору заздалегідь, як за правило, не можна передбачити [55, с. 27-28; 232, с. 73-84].

Серед основних еволюційних механізмів, що регулюють такий вибір, доцільно у контексті нашого розгляду виділити наступні: по-перше, адаптаційні механізми, дія яких не призводить до виникнення принципово нових властивостей, та, по-друге, емерджентні механізми, що спричиняють докорінне перетворення у системі, що еволюціонує, та сприяють набуттю цією системою нової якості [55, с. 29; 232, с. 73-84].

Процеси системної самоорганізації у неживій матерії, біосфері, соціумі, розумі та техносфері мають також ту еволюційну особливість, що функціонують за

принципом економії ентропії. Дотримання цього принципу дає конкурентну перевагу саме складноорганізованим системам. Тобто, якщо у певних буттєвих обставинах, що реально склалися, можливими є декілька типів системної організації, то за умови, що це не суперечить законам природи, знайде практичну реалізацію та вагомий шанс на подальше еволюційне зростання лише той тип організації, за яким буде здійснюватися антиентропійна утилізація вільної енергії у щонайбільших масштабах [231, с. 48-50].

І тому не дивно, що постнекласична наука та високотехнологічна інженерна практика обирають пріоритетним об'єктом своїх досліджень та творчо-конструктивних зусиль саме складноорганізовані системи, серед яких, у першу чергу, – системи людиномірні, тобто такі, у яких природне та людське спроможні набути гармонійної відповідності за коеволюційними принципами стійкого розвитку. Подібні системи, як слушно зауважує Варфоломійєв [55, с. 12], є системами холистичного типу, бо людина інтегрована в їхнє середовище цілісно, безперервно-нескінченно та змушена реагувати на зміни станів системи всім своїм єством – не тільки свідомими діями, але й несвідомо, аж до трансперсональних архетипічних глибин власного буття.

Серед складноорганізованих системних об'єктів постнекласичного наукового пізнання та інженерно-технічної практики до людиномірних слід віднести переважну більшість об'єктів біотехнологій, у тому числі генетичної інженерії, біогеоценози та біосферну систему Землі, великі комп'ютерні мережі та глобальну мережу Інтернету, новітні системи інтегрального ціннісно-орієнтованого проектування. Так, наприклад, предметом інтегрального проектування є не лише та чи інша техніко-технологічна система, а відкритий до еволюційних змін складноорганізований гетерогенний комплекс, до складу якого входять людина, її цінності, екологічне довкілля та соціокультурне середовище, тобто найширший позасистемний контекст [55, с. 95].

Необхідність науково-теоретичного та інженерно-практичного засвоєння принципів буття людиномірних складноорганізованих системних комплексів та

мереж потребує від науково-технічного співтовариства запровадження міждисциплінарних та трансдисциплінарних дослідницьких стратегій, які долають межі між науково-природничою та соціально-гуманітарною методологіями та здатні забезпечити гармонійну відповідність ціле-раціональної та соціогуманітарної компонент сучасної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності [208, с. 30-53, 155-234]. У зв'язку з цим, характер взаємовідносин людини, суспільства та природи повинен докорінно змінитися. Останнє можливо здійснити лише за умови, що пріоритетними для науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності стануть інноваційні цінності загальнолюдського масштабу, що спроможні будуть маніфестувати собою коеволюційні принципи стійкого розвитку, тобто такого спрямованого розвитку та антропогенного впливу на біосферу, який її не руйнує, але сприяє гармонійному виявленню латентних еволюційних потенцій та утворенню з елементів біосфери, соціосфери та техносфери потужних симбіотичних комплексів [219, с. 567-595; 231, с. 251-259].

Визначальною складовою постнекласичної науки та високотехнологічного інжинірингу є знання про взаємодію та самоорганізацію надскладних систем, що здатні до саморегуляції, адаптації та еволюції. Це є таке новітнє знання, яке об'єднує в якості базових галузей теорії фракталів, дисипативних структур, автопоезису, детермінованого хаосу, складності, самодетермінованої критичності, а також таку актуальну міждисциплінарну галузь досліджень, як синергетику [5, с. 13; 149, с. 208-220]. У свою чергу, для синергетики характерним є те, що вона орієнтована не на існуюче, а на те, що виникає, формується, еволюціонує. Тобто наголос у синергетичних дослідженнях переважно робиться на процесуальних аспектах надскладних систем, які є принципово нелінійними формоутвореннями [13, с. 382-392; 148, с. 42-62; 266, с. 99-153; 279, с. 109-126]. Тут термін «нелінійність» означає, що синергетичним системам притаманні наступні властивості: по-перше, неоднозначність, стохастичність, відкритість, неповна або м'яка детермінованість; по-друге, диспропорція причин та наслідків – у неврівноваженому стані система може змінюватися під впливом малопомітних

обставин надмалої інтенсивності та, водночас, залишатися практично незмінною, не зважаючи на значні за інтенсивністю модифікації в дії основних чинників; по-третє, властивість автопоезису, що виявляє себе у використанні синергетичною системою механізмів позитивного та негативного зворотного зв'язку: перші з означених механізмів сприяють творчій хаотизації сталого порядку, другі – забезпечують динамічну компенсацію дерегулюючого впливу зовнішнього середовища (позасистемного контексту); по-четверте, вкажемо на таку найважливішу властивість, як здатність до спонтанної самоорганізації та самодетермінації – це є властивість системи утворювати просторову, часову та функціональну структури із середини, без того, щоб мав місце специфічний вплив із-зовні. Тобто, зміст процесів самоорганізації, що розгортають себе внаслідок функціонування синергетичної системи, та результуючий вектор її розвитку визначаються переважно власною природою системи. У той же час, вплив зовнішніх чинників, як за правило, має тут лише другорядне значення.

Але розглянемо ситуацію, коли зовнішні чинники є надпотужними за своєю інтенсивністю. У такому випадку, – якщо йдеться про систему, що самоорганізується, – ці чинники все одно не здатні будуть прискорити або уповільнити процеси самоорганізації. У відповідь на надпотужний вплив синергетична система відреагує емерджентними трансформаційними змінами, що зумовлять якісні перетворення у характері її власного функціонування [149, с. 208-220; 232, с. 73-84].

І ще одне, не менш важливе зауваження: складноорганізована система, як за правило, має у своєму складі гетерогенні елементи, життєві цикли яких та темп зміни їхніх поколінь можуть бути суттєво різні. Тому особливого значення у забезпеченні структурно-функціональної стійкості синергетичної системи набувають притаманні їй когерентні та коеволюційні механізми. Перші з означених механізмів повинні забезпечувати гармонізацію у просторі та часі спільних рухів всіх динамічних складових системи. Другі – взаємну узгодженість холистичних еволюційних параметрів цих складових [55, с. 14; 149, с. 208-220; 231, с. 251-259].

Синергетичні системи є антиподом жорстко детермінованих систем, тобто тих, в яких у кожний момент часу може бути вироблено лише одну відповідь на той або інший зовнішній виклик. Синергетична система має певну свободу вибору – будь яка відповідь системи завжди залишає можливість для альтернативних відповідей [55, с. 18]. Тобто, ніяка відповідь не знищує загальної еволюційної варіативності синергетичної системи. Взагалі під синергетичними системами слід розуміти надскладні комплекси когерентних та коеволюційних процесів самоорганізації, що розгортають себе в часі у вигляді стійких цілісних структур. Вони також мають ту специфіку, що складність їхньої поведінки помітно перевищує складність впливів зовнішнього середовища (позасистемного контексту). Крім того, для таких систем характерним є переплетення двох протилежних тенденцій – тяжіння до стійкості через самоповторення та нестійкості через саморозвиток [149, с. 208-220; 232, с. 73-84].

Відмітимо також наступне. Складноорганізована система – біосферна, технологічна, соціокультурна, соціоприродна – формує власний позасистемний контекст, тобто зовнішнє позасистемне середовище, що пов'язане з системою багатовимірною мережею комунікацій. Задля досягнення нового, більш адаптованого стану складноорганізованої системі необхідно знов і знов перевершувати себе. Цього перевершення система не в змозі досягти без того, – як підкреслює сучасний німецький соціолог Н.Луман [210, с. 140-146; 211, с. 240-281], – щоб не виходити за власні структурно-функціональні межі – у зовнішній «світ системи», тобто у позасистемний контекст.

Працездатна теорія складноорганізованих систем, за Н.Луманом, повинна містити посилання на саму себе, як на один зі своїх предметів [211, с. 38, 566-569]. Бо складносистемна самоорганізація як така взагалі не є можливою, якщо системі не буде притаманна властивість самореференції. Тобто система, що еволюціонує, як її розуміє Н.Луман, є одночасно і суб'єктом (у логічному розумінні цього терміну), і предметом. Класична межа між предметом і суб'єктом у вивченні

складноорганізованих систем, таким чином, стає вельми умовною та, можливо, взагалі зайвою [217, с. 58].

На думку Н.Лумана, класична методологія намагалася уникати самореференцій, тобто позначень самої себе в якості власного предмету, бо це призводило, або до тавтологій, або до небезпечної відкритості до всього невизначеного, до всього, що завгодно. Але, якщо маємо вивчати певну складноорганізовану та саморегульовану систему, то її життєздатність безпосередньо залежить від принципової спроможності раз за разом здійснювати вихід у позасистемний контекст (зовнішній світ системи) та нетривіально інтегрувати у власний склад значущі формальні та змістовні елементи відношення системи до її зовнішнього світу [211, с. 38]. Подібна інтеграція, – як пояснює Н.Луман, – й є ніщо інше, як механізм автопоезису системи, що еволюціонує. Притім, що для кожної конкретної складноорганізованої системи її зовнішній світ має визначатися не інакше, як єдиний і неповторний, оскільки будь-яка подібна система лише себе саму виокремлює зі світу [211, с. 64].

Звернемося тепер до постнекласичного науково-технічного знання та високотехнологічного інжинірингу, в якому це знання знаходить найбільш ефективно практичне прикладення. Як відомо, наукомістка (висока) технологія, тобто технологія, що відповідає постнекласичному етапу розвитку науки, – це є така, якій притаманний обсяг використання інноваційних розробок суттєво вищий, ніж середній у певній галузі виробництва [1, с. 32; 55, с. 59-61, 74-75; 222, с. 40-41; 455]. Функціонують наукомісткі технології у широкому системному та позасистемному контексті соціотехнічних і соціоприродних комплексів та мереж.

Глобальний процес генезису та еволюції систем високих (наукомістких) технологій пройшов наступні основні періоди [55, с. 7; 157, с. 262-265; 222, с. 26-27, 40-41]: *по-перше*, в епоху Відродження розпочалося формування інженерно-технічних цінностей; інженерна діяльність набула вигляду ремісництва та мистецтва; орієнтація на наукове знання у цей час якщо й мала місце, то лише як граничний ціннісний орієнтир; *по-друге*, у 18-19 ст. інженерія стала масовою

професією, що потребувало від фахівців спеціальної наукової освіти; водночас, потужного розвитку зазнало експериментальне природознавство; *по-третє*, у першій половині ХХ ст. посилився взаємозв'язок між технічним та науковим знанням, сформувалися технічні науки; розпочалося поступове проникнення науки у всі сфери інженерної діяльності; виникло і набуло швидкого розвитку науково-технічне проектування; *по-четверте*, у другій половині ХХ ст. розпочалася та продовжується в наш час переорієнтація інженерної діяльності з винахідництва та конструювання на системотехнічну діяльність, спрямовану на розробку та впровадження надскладних технологічних комплексів та мереж, які задля ефективного та безпечного функціонування потребують врахування впливу соціокультурних чинників, потужність якого неухильно зростає; відбувається глибока інтеграція природничих, технічних та соціальних наук, яка спричиняє перехід від системотехнічного до соціотехнічного та соціоприродного проектування; у зв'язку з останнім необхідним стає залучення до сфери інженерної освіти здобутків соціальних та гуманітарних наук; пріоритетними в науково-технічному співтоваристві визнаються питання про етику інженерної діяльності та соціальну відповідальність проектувальників та системотехніків; науково-технічне співтовариство починає усвідомлювати неусувний вплив культурних цінностей на характер та результати науково-технічної діяльності та враховувати значущість соціокультурної складової як такої у виробленні технічної політики; високотехнологічна інженерно-технічна діяльність, крім того, все більш рельєфно демонструє риси коеволюційного процесу; *по-п'яте*, початок ХХІ ст. означений формуванням вимог до інженера як до науково-технічного менеджера та експерта, здатного застосовувати ціннісно-орієнтований підхід до розробки технологічних стратегій і програм; усвідомлюється необхідність концентрації зусиль науково-інженерного співтовариства на розв'язанні глобальних проблем цивілізаційного розвитку та пошуку інтегративних ідей, потрібних для нового соціокультурного синтезу на основі загальнолюдських цінностей; усе більшого масштабу також набуває запровадження у практику високотехнологічного інжинірингу антикризових

принципів стійкого розвитку та інтегральних ціннісно-оцінних нормативів, що повинні орієнтувати сучасну науково-технічну діяльність на досягнення симбіотичної єдності біосфери, соціосфери та техносфери. Отже, XXI століття, як слушно відмічає В.П.Варфоломійєв [55, с. 117], несе нам не тільки лише нові формації високотехнологічних артефактів, але й принципово нову форму науково-дослідної та інженерно-технічної діяльності. В оточенні її складноорганізованого контексту ніякий поодинокий індивід вже не в змозі бути автономним суб'єктом пізнання та інженерної творчості, бо ніякою окремою професійною компетенцією може бути забезпечено достеменне здійснення та релевантне відтворення постнекласичного науково-пізнавального та інженерно-конструктивного акту. У повноті власної змістовності та ціннісно-нормативної значущості пізнавальні акти, конструктивні здобутки та інноваційні цінності, в яких акумулюються результати постнекласичного пізнання та високотехнологічної інженерної практики, мають місткий, багатогранний характер та потребують в якості адресата глобального комунікативного суб'єкта [10, с. 195-204; 71, с. 123, 147-149; 137, с. 105-112].

Загальний перелік високих технологій, що утворюють складноорганізований гетерогенний субстрат постнекласичних цінностей, має на сьогодні наступний вигляд [1, с. 34; 55, с. 121, 130-131; 157, с. 263-265]: *по-перше*, біотехнології – лікарські препарати і гормони для медицини та сільського господарства, що розробляються на основі досягнень генетики; *по-друге*, медичні технології, відмінні від біологічних, – ядерно-резонансна томографія, кардіографія та відповідне апаратне забезпечення; *по-третє*, оптоелектроніка – електронні прилади, що використовують світлові промені, а саме – оптичні сканери, лазерні принтери, сонячні батареї, напівпровідники, які є функціонально чутливими до світла; *по-четверте*, комп'ютери та телекомунікації – комп'ютери, їхні периферійні пристрої (дисківоди, модеми), центральні процесори, програмне забезпечення, факси, цифрове телефонне обладнання, радары та супутники зв'язку; *по-п'яте*, електроніка, а саме – інтегральні схеми, багатокомпонентні печатні плати, конденсатори, резистори тощо; *по-шосте*, гнучкі автоматизовані виробничі модулі та технологічні

лінії з верстатів з числовим програмним керуванням, роботи, автоматичні транспортні засоби; *по-сьоме*, нові матеріали – напівпровідники, оптичні волокна та кабелі, відеодиски, композити; *по-восьме*, аерокосмічна техніка – громадянські та військові літаки, гелікоптери, космічні апарати різного призначення, турбореактивні двигуни, польотні тренажери, автопілоти; *по-дев'яте*, високотехнологічне озброєння – керовані ракети, бомби, торпеди, міни, пускові установки, інноваційні види стрілецької зброї; *по-десяте*, атомні технології – атомні реактори та їхні компоненти, сепаратори ізотопів тощо. Крім того, до наукомістких (високих) технологій відносять п'ять галузей у сфері сучасних послуг [1, с. 190; 55, с. 120-121; 222, с. 26, 40-41; 441], а саме – інноваційні види зв'язку, фінансові послуги, освіту, охорону здоров'я та бізнес-послуги, якщо означені технології передбачають розробку та широке використання програмного забезпечення, а також інтенсивне залучення до організації та ведення високотехнологічного бізнесу інтегрованих консультативних, маркетингових та інших послуг, характер розвитку яких відзначений конвергентними тенденціями.

В залежності від цілей та способів оцінювання високотехнологічної стратегії, проекти та програми науково-технічного розвитку прийнято ділити на два основні типи [1, с. 131-132; 55, с. 243-252, 283; 22, с. 26, 40-41; 438]. Так, стратегії, проекти та програми першого типу спрямовані на створення специфічного високотехнологічного продукту, замовником якого стає, як за правило, держава. Яскравий приклад – проект розробки ядерної та термоядерної зброї: держава тут є замовником, повністю фінансує роботи та є також єдиним споживачем кінцевого продукту. Програми та проекти подібного масштабу запроваджують у тих сферах науково-технічного розвитку, за які саме держава несе відповідальність: оборона, космос, фундаментальна наука, а також, значною мірою, енергетика та охорона здоров'я. Ще один виразний приклад програм та проектів першого типу – це міждержавна науково-технічна програма «Євроатому», що має на сьогодні наступні складові [1, с. 133, 163]: *по-перше*, контрольований термоядерний синтез; *по-друге*,

переробка та зберігання радіоактивних відходів; *по-третє*, захист людини та довкілля від радіації.

Другий основний тип – науково-технічні стратегії, проекти та програми, що спрямовані на забезпечення стійкої конкурентоспроможності певної галузі наукомісткого виробництва або групи технологічно взаємопов'язаних соціально значущих та інноваційно-перспективних виробничих галузей. Ці стратегії, проекти та програми сприяють інтеграції державного та міждержавного науково-технічного потенціалу (концептуального, організаційного, ресурсного) та інтенсифікують його практичне використання. Серед пріоритетних високотехнологічних галузей, що знаходяться сьогодні у фокусі уваги науково-технічної політики розвинутих країн світу, – електроніка, обчислювальна техніка, телекомунікації, біотехнології, нанотехнології та матеріали з принципово новими властивостями [1, 33-34; 55, с. 59-61, 120-121, 130-133; 222, с. 26, 40-41, 298; 441].

В останній час національні науково-технічні стратегії та програми обох вищеозначених типів виявляють тенденцію до виходу на міжнаціональний рівень. Наприклад, тематика міжнародних науково-технічних програм країн ЄС, спрямованих на розв'язання стратегічних суспільних завдань, визначена експертними установами наступним чином [1, с. 163-172; 55, с. 60-61, 107-108]: *по-перше*, науки про життя, геноміка та біотехнології, їхнє соціально-орієнтоване використання заради охорони здоров'я; *по-друге*, інформаційні технології та телекомунікаційні мережі; *по-третє*, нанонауки, нанотехнології як засіб радикальної мініатюризації елементного складу техніки, багатофункціональні конструкційні матеріали з унікальними властивостями та інноваційні технологічні процеси на їхній основі; *по-четверте*, аеронавтика та космічна техніка; *по-п'яте*, технологічне забезпечення якості та безпеки харчових продуктів; *по-шосте*, моделювання глобальних змін та збалансованого функціонування екосистем за принципами стійкого розвитку; *по-сьоме*, оптимізація управління соціотехнічними та соціоприродними комплексами, запровадження інноваційних дослідницьких

структур та формування суспільства знань; *по-восьме*, засоби підтримки та координування науково-технічних політик країн ЄС.

Як встановлено експертами [7, с. 17-21; 222, с. 23, 26; 372, с. 12-21; 441], міждисциплінарний характер постнекласичних досліджень та конвергентні процеси в інженерно-технічному розвитку здатні сьогодні спричиняти нелінійні каскадні рухи високотехнологічних інновацій, а саме – кожне нове досягнення стимулює появу цілого ланцюгу багатоаспектних прикладень у щонайширшому спектрі функціональності. Основою таких інноваційних каскадів є міждисциплінарні та трансдисциплінарні постнекласичні дослідження фундаментального (пошукового) та фундаментально-прикладного (цільового) характеру. Причому, роль фундаментально-прикладних (цільових) досліджень у постнекласичній науці стрімко зростає. Подібні дослідження все частіше називають соціально-орієнтованими або ціннісно-орієнтованими науковими дослідженнями. Межа між фундаментальними та прикладними дослідженнями у постнекласичній науці поступово зникає. Це призводить до того, що фундаментальна та фундаментально-прикладна постнекласична наука, яка у першу чергу орієнтована на вивчення людиномірних систем, стає все більше технологізованою, соціалізованою та комерціалізованою [1, с. 240; 55, с. 75, 103-108; 222, с. 23, 26].

Однією з базових складових у формуванні політики високотехнологічного розвитку сучасного суспільства є нанотехнології та нанонауки [1, с. 284-290; 20, с. 71, 74; 55, с. 105-106; 441]. Як відомо, нанотехнології та нанонауки (nano-science) – це сукупність наукових знань та практично орієнтованих методів, що дозволяють розуміти, вимірювати, контролювати та здійснювати виробничі процеси на атомарному, молекулярному та надмолекулярному рівнях з метою створення матеріалів, пристроїв та технічних систем з принципово новими речовинними структурами, властивостями та найширшою технологічною функціональністю [1, с. 142; 20, с. 18-52]. Тобто, нанотехнології та нанонауки – це новітня міждисциплінарна фундаментально-прикладна дослідницька методологія, яка у відповідності до виявленої актуальної соціально-економічної потреби дозволяє

створювати конструкційні матеріали будь-якого типу, будь-якого виду, для будь-якого використання. За прогнозами експертів, нанотехнології та нанонауки здатні у середньостроковій перспективі забезпечити дієву інтеграцію економічних та екологічних аспектів світового цивілізаційного розвитку, в тому числі за рахунок раціонального використання міжнародною спільнотою земних та морських ресурсів [1, с. 165; 20, с. 63-73; 55, с. 103-108].

Не менш перспективною галуззю сучасного високотехнологічного розвитку є біотехнології [1, с. 263-284, 20, с. 41-50, 70-71, 75-76; 55, с. 58-61]. Біотехнології, як очікують, спроможні не лише знайти широке застосування у сільському господарстві та медицині, але вивести на якісно новий рівень традиційні технології, що були розроблені як на основі механічних, фізичних та хімічних процесів, так й їхньої працездатної комбінації. Але на цьому новітньому, тобто, так би мовити, «біологізованому» рівні традиційні технології мають досягти незрівнянно більш високої ефективності та, водночас, потрібної екологічності, забезпечуючи шукану рівновагу між людиною, суспільством та природою.

Сфера ймовірних прикладень біотехнологій за обсягом, прогнозованим на найближчу перспективу, є доволі великою [55, с. 107]: *по-перше*, медицина, фармацевтика, охорона здоров'я – антибіотики, ферменти, амінокислоти, замінювачі крові, імунно-регулятори, протиракові, противірусні препарати, нові вакцини, гормональні препарати, антитіла для діагностики та лікування, проби ДНК, дослідження природи раку та процесів старіння організму, виготовлення продуктів для дієтичного харчування; *по-друге*, харчова промисловість – білки, амінокислоти, замінювачі цукру, полісахариди, органічні кислоти, ліпіди, інноваційна та безпечна переробка харчових продуктів; *по-третьє*, рослинництво – біораціональні пестициди, бактеріальні добрива, створення високопродуктивних сортів та гібридів, стійких до хвороб, заморозків та посухи; *по-четверте*, скотарство – удосконалення кормових раціонів, ветеринарних препаратів, гормонів росту, створення високопродуктивних порід, пересадка яйцеклітин та ембріонів, а також маніпулювання з ними; *по-п'яте*, рибне господарство – кормовий білок, ферменти,

антибіотики; *по-шосте*, біотехнологічний синтез хімічних речовин – етилен, пропілен, бутилен, органічні кислоти, полімери, ферменти, полісахариди; *по-сьоме*, зелена енергетика та видобуток корисних копалин – спирти, біогаз, жирні кислоти, водень, уран, біометалургія, штучний фотосинтез, інтенсифікація видобутку нафти, газу, вугілля, сірки; *по-восьме*, важка промисловість – покращення технічних характеристик каучуку, бетонних, цементних, гіпсових розчинів, моторних палив, мастил, антикорозійних матеріалів, технічного білку та ліпідів; *по-дев'яте*, легка промисловість – інноваційні технології переробки шкір, текстильної сировини, паперу, виготовлення біополімерів, штучних шкір, вовни, хутра тощо; *по-десяте*, екологічна безпека – утилізація сільськогосподарських, промислових та побутових відходів, ефективна біодеградація токсичних речовин, створення замкнених технологічних циклів, нешкідливих пестицидів, полімерів, що легко розкладаються та утилізуються; *по-одинадцять*, космонавтика – створення автономних систем життєзабезпечення у космосі; *по-дванадцять*, біоелектроніка – біосенсори та біочипи; *по-тринадцять*, фундаментально-прикладні наукові дослідження – генно-інженерні, молекулярно-біологічні та медичні дослідження, інноваційна хімія.

Означений вище міждисциплінарний та трансдисциплінарний характер постнекласичної науково-дослідної та інженерно-технічної діяльності найбільш рельєфно виявляє себе у феномені NBIC-конвергенції [20, с. 6-7; 439, с. 1-32; 441]. Наявність конвергентних процесів серед до цих пір автономних галузей науки та техніки було вперше виявлено на початку XXI ст. на основі проведеного кластерного аналізу великого масиву публікацій та, за допомогою методу комп'ютерної візуалізації, виразно унаочнено у вигляді багатовимірної схеми переплетень шляхів розвитку сучасних високих технологій та постнекласичних наукових пошуків. Базові галузі новітніх наукомістких технологій – інформаційні технології, нанотехнології та нанонауки, біотехнології та когнітивні науки – утворили на побудованій схемі віртуальний простір, насичений переплетеннями змістовних взаємодій [20, с. 74].

Цілком слушно вважати, що NBIC-конвергенція – це не лише новітнє наукове та технологічне явище, але глобальний соціокультурний процес, причому процес, якому притаманна екстремальна ціннісна та концептуальна мутагенність. Базується означений процес на взаємному проникненні фундаментальних та прикладних досліджень, що мають місце в галузях фізики, хімії, біотехнології, клітинної та молекулярної біології, нанотехнологій та інформаційних технологій, а також когнітивної науки. Тим самим, NBIC-конвергенція створює основу не тільки для формування чергового етапу високотехнологічного розвитку, але відкриває шлях до якісно нової цивілізації [1, с. 204; 20, с. 80-89].

У зв'язку з розглянутим, наголосимо, що розвиток постнекласичного знання та високих технологій має визначальне значення для здійснення переходу від традиційного (класичного) наукового аналізу до ціннісно-орієнтованого (постнекласичного) синтезу, потрібного нам сьогодні задля розв'язання глобальних проблем. Ймовірним методологічно-організаційним засобом, відповідним змісту названого переходу, можуть стати, – як слушно вказують А.М.Авдулов та А.М.Кулькін [1, с. 205-206], – багатопрофільні дослідницькі науково-технологічні NBIC-комплекси. Основними тематично-організаційними блоками подібних NBIC-комплексів мають бути: *по-перше*, медичний блок – розробка і цільова доставка ліків; лікування та генетична безпека; вивчення впливу на організм різних за генезою чинників; якісне розширення можливостей людини; *по-друге*, біотехнологічний блок – практична протеоміка та білкова фабрика; гена інженерія; імунологія та імунна технологія; ствольні клітини та клітинні технології; біоорганічна хімія; *по-третьє*, фізико-хімічний дослідницький та технологічний блок – джерела синхротронного та нейтронного випромінювання; кристалографія; хімічний синтез полімерів та речовин надвисокої чистоти; *по-четверте*, інженерно-технологічний блок – мікроелектроніка та наноелектроніка; наносистемотехніка; багаторівнева системна інтеграція; *по-п'яте*, блок гібридних приладів – сенсори та біогібридні детектори; персональні лікувально-діагностичні системи; механічні та біомеханічні двигуни та трансмісії [1, с. 206; 441]. Причому, загальний напрям

інтегративного процесу, що його буде реалізовано когерентним розвитком вищезначених тематично-організаційних блоків, має прийняти наступний вид: нанотехнології ↔ біотехнології ↔ фізико-хімічні технології.

Крім того, свій конвергентний потенціал, як прогнозують, здобудуть можливість потужно виявити: *по-перше*, блок інформаційних технологій – комп'ютерні науки та інформатика: накопичення, збереження, обробка надвеликих масивів даних; створення регіональних та міждержавних кіберінфраструктур на основі grid-технологій; різномасштабне моделювання нанобіоструктур, систем та процесів; комп'ютерне моделювання гібридних матеріалів і систем; біонейронна інформатика; *по-друге*, нейронауки та когнітивні технології – нейровізуалізація та розпізнавання когнітивних процесів; нейробіологія пам'яті та когнітивні модулятори; нейробіологія інтелекту та нейроморфні системи; нейробіологія та мозкові інтерфейси; *по-третьє*, когнітивні дослідження та технології – когнітивна психологія та когнітивні тести; методи нейрокогнітивних досліджень людини; прикладні когнітивні дослідження [1, с. 206; 372, с. 12-21, 63-66; 441]. Тут загальний напрям конвергентного процесу розвитку постнекласичного фундаментально-прикладного (цільового) знання та високотехнологічного інжинірингу має набути наступного вигляду: інформаційні технології ↔ моделювання гібридних систем ↔ нейронауки ↔ когнітивна психологія.

Відзначимо також, що обидва розглянуті вище напрями конвергентного розвитку, завдяки очікуваним потужним хвилям наукомістких інновацій, здатні вже в найближчий час відкрити можливість вивчення до цих пір не відомих людству буттєвих кореляцій між природним та штучним світами. Останнє, цілком ймовірно, створить вельми сприятливі умови для синтезу нових раціональних та еволюційно-перспективних цінностей, суттєво більш містких, ніж ті, що є у нашому розпорядженні сьогодні.

1.2.Новітні тенденції та перспективи розвитку науково-технічного знання та високотехнологічного інжинірингу.

Сучасним світовим науково-інженерним співтовариством усе більш чітко усвідомлюється необхідність зміни ціннісних пріоритетів у визначенні науково-технічної політики та переходу в оцінюванні її результативності від утилітарного критерію техніко-економічної доцільності до інтегрального критерію гармонійної збалансованості [91, с. 15-32; 214, с. 26-42; 294, с. 85-141; 206, с. 142-170; 324, с. 31-55; 446]. Мова йде про фундаментальний методологічний поворот у розвитку науково-технічного знання, що має здійснюватися в напрямку аксіологічно-орієнтованих принципів осягнення складноорганізованої реальності та просування до нового ціннісно-світоглядного синтезу, конче потрібного нам сьогодні для реалізації глобальної антикризової стратегії.

Як відомо, новітні конвергентні тенденції в науці та постнекласичному інжинірингу найбільш виразно унаочнюють себе у все тіснішому зближенні та глибокому взаємопроникненні нанотехнологій та інформаційних технологій, когнітивних та біологічних наук [91, с. 72-98; 280, с. 97-116; 439, с. 1-32; 441]. Через це для науково-філософського розуму постають у ймовірній наявності багатовимірні контури глобальної синергії культур, цінностей та технологій у небачених раніше масштабах.

Нанонауки та нанотехнології відомі фахівці з наукової методології та проблем інженерно-технічного розвитку цілком слушно вважають найбільш перспективним міждисциплінарним дослідницьким проектом щодо конвергенції фундаментальних знань та практично орієнтованих форм діяльності, які істотно різномірні за генезисом та специфікою [15, с. 58-79; 119; 152, с. 28-32; 386, с. 12-24]. Серед них – мікрофізика, комп'ютерні технології, когнітивні науки, біотехнології, а також, крім того, соціально-гуманітарні галузі знання, що донедавна із науково-технічним дисциплінарним комплексом безпосередньо не взаємодіяли [208, с. 30-53, 155-234].

На думку провідних експертів, стрімкий прогрес нанонаук та нанотехнологій спроможний у найближчій перспективі викликати до буття так названу «гібридну онтологію» наносвіту [253, с. 99-100; 422, с. 201-252], тобто онтологію вельми своєрідного світу наноструктур – матеріально-речовинних структур, що є атомарно-молекулярними за фізичним субстратом. Відмітною особливістю означених наноструктур, наприклад, наночастинок, розмір яких складає від 1 до 100 нанометрів, є їхня спонтанна схильність до самоорганізації. Причому, подібні наноструктури мають ту особливість, що вони є найменшими з фізично можливих речовинно-твердих формоутворень, котрі взагалі здатні існувати стабільно. Глибше, на ще менших просторових масштабах, розташовано фізичний світ квантових об'єктів. (Щодо цих просторових масштабів, то стабільне існування твердих структур тут вже взагалі неможливе). В той же час, парадоксальні квантові ефекти, які значною мірою продовжують виявляти себе на рівні наносвіту, здатні чинити істотний вплив на формування та функціонування наноструктур. А це, у свою чергу, є фізичною передумовою для потенційно необмеженої технологічної пластичності наноструктур. Тобто на рівні наносвіту – через цілеспрямоване використання все ще достатньо потужних квантових ефектів – відкривається можливість активізації прихованих у наноструктурах буттєвих потенцій та, на цій підставі, цілеспрямованого технологічного творення штучно-природних ландшафтів, придатних для стимуляції перед-біологічної мутагенності оточуючого людину речовинного довкілля.

У зв'язку з розглянутим, вкажемо на наступну виявлену технічними експертами значущу тенденцію науково-технічного розвитку: у найближчі 30-50 років у світовій енергетиці очікуються всеохоплюючі системні зміни, у процесі запровадження яких має бути розв'язана низка супутніх проблем міждисциплінарного характеру – наприклад, створення високотехнологічних фотогальванічних та сонячних елементів із використанням сенсibiliзованих фарб, нових поколінь фотохімічних каталізаторів та пристроїв, ефективних фотосинтетичних видів рослин на основі застосування генної інженерії та

нанотехнологій [1, с. 262-290; 20, с. 40-65; 208, с. 30-53, 155-234]. Останні, як прогнозують, будуть не лише значно менш вимогливими щодо якості ґрунтів та води, але й зможуть повноцінно рости в умовах солончакових та напівпустельних біогеоценозів, накопичуючи чисту «зелену» енергію для людських потреб.

Стратегічного значення для реалізації коеволюційних принципів стійкого розвитку цивілізації в період до 2050 р. також набудуть технології циклічної утилізації ресурсів, молекулярного дизайну, регенеративної медицини. Крім того, на найближчі 10-20 років вельми перспективними виглядають наступні чотири напрями фундаментально-прикладних досліджень, результати яких можуть скласти концептуально-методологічну основу для потужного конвергентного прориву в багатьох сферах науково-технічного та соціально-економічного розвитку [1, с. 255-284; 46, с. 96-176; 222, с. 79-102]: *по-перше*, дослідження фізичної природи темної матерії та темної енергії, які разом складають 96% загальної густини матерії та енергії Всесвіту; їхнє теоретичне та експериментальне вивчення, цілком ймовірно, призведе до революційних зрушень в уявленнях людини про Всесвіт та відкриє перед цивілізацією нові еволюційні обрії; *по-друге*, технологічний вплив на фундаментальну структуру матерії: тут йдеться про кероване маніпулювання окремими молекулами, атомами, електронами та фотонами, проектування та синтез нових матеріалів в залежності від поточних та перспективних потреб, а також мікроскопічний вплив на унікальні властивості синтезованих матеріалів, таких як надпровідність, надтекучість, екстремальні електричний та магнітний опори; *по-третє*, гібридне життя та синтетична біологія, створення «фабрик клітин» та «молекулярних машин» різного призначення, програмування та перепрограмування клітин у складних організмах, трансформація фізико-біологічного субстрату життя з подальшою еволюційною оптимізацією його гібридної функціональності в комп'ютерних моделях та реальному життєвому процесі в лабораторії; *по-четверте*, надглибоке вивчення молекулярного та регуляційного механізмів фотосинтезу як найефективнішого природного процесу утилізації сонячної енергії (з коефіцієнтом

94-98%); фото-біологічне виготовлення чистих видів палива, фотосинтетичне виробництво водню, проектування біологічних сонячних елементів тощо.

У подальшому, через усебічне соціально-практичне застосування високотехнологічних здобутків світовою цивілізацією може бути розгорнуто дивовижний багатовимірний ландшафт еволюційного переплетення двох різноякісних реальностей – макросвіту з його властивостями, звичними для людини та квантового світу, який за своїми парадоксальними властивостями й досі є викликом людському розумові [372, с. 63-66]. Останнє, між іншим, означає, що перед сучасним науково-технічним співтовариством має постати надскладне завдання з ціннісно-нормативного та концептуально-методологічного забезпечення практично-дієвої конвергенції західного техногенного розуму, вишколеного класичною раціональністю, та постнекласичних нанотехнологічних парадоксів, комплементарних емерджентним, неутилітарним, ціннісно-орієнтованим принципам стійкого розвитку та ноосферогенезису. Бо саме тут можуть відкритися захоплюючі перспективи поступової, так би мовити, «міграції» інженерно-технічної практики у наносвіт та, внаслідок цього, багатоаспектного технологічного маніпулювання наноструктурами, у тому числі з метою радикальної трансформації фізико-біологічної основи людської життєдіяльності. А далі – у відповідності до характеру такої трансформації – має бути розпочато концептуальний синтез інноваційних загальнолюдських цінностей нової епохи, придатних для науково-обґрунтованого визначення та соціогуманітарного нормування природно-штучної, «гібридної еволюції» [422, с. 155-158, 201-252], з ймовірним використанням в якості матеріального субстрату високотехнологічних соціотехнічних та соціоприродних комплексів. Результатом такої еволюції, – і це не суперечить новітнім світовим науковим розвідкам, – можуть стати поступове усунення онтологічних кордонів між живою та неживою матерією та реальне наближення людської цивілізації до так названої «наноепохи» – епохи всеохоплюючого посттехнологічного конструювання та самоконструювання гібридного життя, тобто конвергенції живого та штучного субстратів еволюції, притім, не тільки в глобально-земних, але, цілком

ймовірно, що й у космічних масштабах [252, с. 31-43, 46-78; 440]. Останнє може набути вирішальне значення для історичної долі людської цивілізації на Землі, бо надпотужні за соціокультурним еволюційним потенціалом інтегральні цінності нової епохи, відповідні змісту глобальних перетворень, зможуть сформуватися та ефективно функціонувати лише за умови їхнього багатогранного упредметнення в адекватному високотехнологічному субстраті – мутагенному, гібридному, місткому. Нанонауки та нанотехнології саме й обіцяють істотно підвищити соціокультурну місткість та еволюційну гнучкість техніко-технологічного субстрату людської цивілізації. Як слушно у зв'язку з цим відмічає О.Є. Баксанский [20, с. 71], очікуване широке практичне запровадження нанотехнологій, перш за все, тим значуще, що долає класичну межу між живими та неживими системами. І тут вже у найближчий час можуть бути створені своєрідні гібридні інтерфейси (мутагенні поверхні еволюційного дотику та взаємного розвертання) між біологічним та технічним світами.

Щодо середньострокових та довгострокових перспектив процесу розвитку нанонаук та нанотехнологій, як новітнього ціннісно-мутагенного процесу, а також ініційованої цим процесом NBIC-конвергенції – взаємного резонансно-підсилюючого проникнення нанотехнологій, біотехнологій, інформаційних та когнітивних наук і технологій [252, с. 46-78; 280, с. 97-116; 375, с. 25-32; 441], з урахуванням потреб та пріоритетів високотехнологічного інноваційного бізнесу [222, с. 309-330], то за сценарними моделями експертів внаслідок системного розгортання означеного процесу мають розпочатися стрімкі та незворотні зміни у глобальній економіці, космічних програмах, гуманітарній сфері тощо. Далі – за всіх рівних умов – цивілізацію може очікувати радикальна перебудова соціальних відносин на загальносвітовому рівні, безповоротне поширення гібридного життя, масштабна космічна експансія людського та, можливо, що й «постлюдського» розуму [375, с. 292-308; 392, с. 244-264] з перспективою виходу земної цивілізації на астросоціальну траєкторію еволюційного розвитку [353, с. 318-325], тобто траєкторію перетворення людства на космічного суб'єкта.

Але вже зараз маємо всі підстави оцінити нанонауки, нанотехнології та NBIC-конвергенцію як надпотужний практично-дієвий ціннісно-інтегративний чинник по відношенню до природничих, технічних та соціогуманітарних наук. Без врахування означеної обставини достовірна соціогуманітарна експертиза та прогнозування короткострокових та середньострокових наслідків науково-технічної інноваційної діяльності не є вже взагалі можливими. Саме тут, у царині розвитку нанотехнологій та NBIC-конвергентного процесу виразно виявляють себе синергетичні резонансні ефекти, що виникають між соціокультурно-еволюційними «хвилями» різних за генезисом науково-технічних революцій. Так, нова технологічно-інноваційна хвиля, маючи більш високий темп соціокультурної експансії, може наздогнати та суттєво підсилити хронологічно передуючу їй попередню технологічну хвилю [372, с. 12-21]. Сьогодні на наших очах відбувається взаємне підсилююче резонансне накладення наступних техніко-технологічних інноваційних хвиль – інформаційної, біотехнологічної, нанотехнологічної, конвергентної [439, с. 1-32]. Останнє набуває особливого значення щодо розробки та апробації методологічних процедур філософсько-аксіологічного аналізу, оскільки саме тут ймовірність виникнення нових еволюційно-прогресивних раціональних цінностей є вельми високою.

Один із очікуваних середньострокових результатів NBIC-конвергенції – це вибірковий, але, при цьому, у все більш зростаючих обсягах, розподіл когнітивних функцій за межами кори людського мозку та формування технологічно-штучної, так названої «зовнішньої кори» мозку [169, с. 141-204, 320-325; 306, с. 80-96; 392, с. 244-264]. Також маємо очікувати в найближчі десятиліття злиття взаємодіючих NBIC-регіонів в єдиний постнекласичний науково-технологічний ландшафт глобальної соціокультурної місткості [20, с. 74-79; 439, с. 1-32; 441]. Це створить можливість для цілісного NBIC-стимулювання гібридної еволюційної мутагенності одночасно на декількох буттєвих рівнях, а саме – на атомно-молекулярному, біоорганічному, когнітивно-психологічному, інформаційно-технологічному, соціально-антропологічному, ноосферо-космічному. Тим самим, формування та всебічний розвиток постнекласичної «технонауки», тобто науки, що відкриває

перспективу небаченого по глибині та радикальності маніпулювання матеріально-речовинною реальністю [404, с. 29-35, 296-307], дозволить, як вже зазначалося, вивільнити приховані в ній еволюційні буттєві потенції. Але в той же час, без аксіологічного забезпечення з боку ціннісно-орієнтованої методології та широкої соціогуманітарної експертизи неконтрольоване вивільнення еволюційних потенцій може бути занадто ризикованим кроком та мати катастрофічні наслідки для людини.

Отже, майбутнє цивілізації у світлі радикальних технологічних змін, що відбуваються, бачиться як гібридна еволюція, рушійною силою якої покликані стати ініційовані постнекласичною діяльністю синергетичні резонансні ефекти та цілеспрямована NBIC-стимуляція еволюційної мутагенності природного та штучного світів. Повинно відбутися поступове залучення до раціонально-контрольованих коеволюційних процесів різноякісних об'єктів та їхніх складноорганізованих сукупностей у просторово-часовому діапазоні не тільки земних, але й геокосмічних масштабів.

Зрозуміло, що навряд чи можливо вже зараз передбачити, якими будуть домінантні цінності нової, «постісторичної» епохи в їхній змістовній конкретності. Сьогодні ми можемо говорити лише про основні характеристики високотехнологічного гібридного субстрату цих цінностей, який має бути достатньо містким соціоприродним комплексом глобального масштабу. І, у зв'язку з цим, усебічна цілеспрямована конвергенція цінностей загальнолюдської змістовності, з одного боку, та NBIC-конвергентних технологій, з іншого боку, може розглядатися як провідний орієнтир для антикризової стратегії стійкого розвитку та подальшого ноосферогенезису.

Нестримність трансформаційних змін та експоненціальне нарощування гібридного субстрату цивілізації, в якому плідно зустрічається природний та штучний еволюційні потоки [253, с. 99-100; 422, с. 201-252], заохочують сучасну філософську методологію до нетривіальних кроків щодо реінтерпретації традиційної аксіологічної проблематики, яку, на думку дисертанта, можна здійснити наступним чином: замість пошуку загальнозначущого блага та трансцендентального

імперативу, що було основним змістом проблеми цінностей у класичній філософії, слід переходити до постнекласичного тлумачення, відповідно до якого проблема цінностей то є проблема ідентифікації, моделювання, інтерпретації та селекції соціокультурних інваріантів людського буття, творчості та пізнання геокосмічного змістовного масштабу.

Формування цінностей нової історичної епохи потребує адекватного їхньому геокосмічному масштабу та змістовній глибині суб'єкта, що має стати адресатом цінностей та здійснити інтегральну творчу рецепцію цих цінностей. Шуканим суб'єктом-адресатом може бути тільки комунікативний суб'єкт [10, с. 195-204; 71, с. 123, 147-149], тобто суб'єкт, що подолав расові, культурні, конфесійні та інші обмеження. Прообразом такого суб'єкта є світова наукова спільнота. Раціональні принципи наукового етосу, що включають творчу свободу, толерантність і конструктивний критицизм та забезпечують збагачуючу комунікацію між особистостями та дослідницькими групами [225, с. 488-492, 770-781, 814-818], необхідно сьогодні доповнити ціннісно-світоглядними здобутками постнекласичного синтезу або, за тлумаченням Е.Ласло – «макрозсуву» [197, с. 16-27], за рахунок якого має бути здійснено інтеграцію наукових та філософсько-аксіологічних підходів до осягнення постнекласичної реальності. Без цього творча рецепція нових масштабних цінностей навряд чи є взагалі можливою.

Слід також вказати на транскультурний характер нового ціннісно-світоглядного синтезу, порівнянного за масштабом та глибиною з синтезом «осьового часу». У зв'язку з цим, розвиток постнекласичної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності соціально-виправданий не тільки й не стільки очікуваними концептуально-теоретичними або практичними здобутками конвергентного технологічного розвитку, але вирішенням завдання з цілеспрямованого формування комунікативного суб'єкта, здатного генерувати та утримувати надвеликі обсяги ціннісно-оцінного змісту.

Для розуміння сутності глобального аксіологічного «зсуву», що сьогодні одержав додатковий потужний поштовх внаслідок стрімкого розгортання NBIC-

конвергентних процесів, важливого значення також набуває еволюційна епістемологія [107, с. 159-167; 221, с. 211-220; 366; 415, с. 179-332; 416, с. 8-77] та відповідна їй постнекласична методологія [45, с. 49, 51, 54, 67-69; 159, с. 168-171; 276, с. 15-162; 295, с. 30-42; 326, с. 362-369; 342], у тому числі, інтегральний ціннісно-орієнтований високотехнологічний інжиніринг [324, с. 31-55; 328, с. 334-370; 434; 435]. Інтегральний (постнекласичний) інжиніринг то є така наукомістка проектно-конструкторська методологія та багатоаспектна практично-орієнтована діяльність, яка спрямована на створення, експлуатацію, модернізацію та утилізацію надскладних науково-технологічних і соціотехнічних системних комплексів, причому, діяльність, що підпорядковує усі свої компоненти принципам оптимально-збалансованого стійкого розвитку.

У зв'язку з окресленими тенденціями та перспективами науково-технічного розвитку, нової актуальності має набути нормативно-аксіологічний експертний аналіз, зміст якого слід суттєво розширити. За позицією дисертанта [195, с. 246-250; 196, с. 37-42], розширений аксіологічно-нормативний аналіз, що зосереджується на висвітленні ціннісно-світоглядного аспекту новітньої практики інтегрального інжинірингу та конвергентних технологій, доцільно застосовувати як комплексний метод експертної діагностики тих позитивних соціокультурних мутацій, які в найближчій перспективі здатні викристалізуватися у транскультурні постнекласичні цінності. Також нормативно-аксіологічний аналіз, за умови його систематичного експертного застосування, може стати єднальною концептуальною ланкою у переході від еволюційної, тобто такої, що бачить у науковому пізнанні специфічний спосіб надбіологічної адаптації *homo sapiens*, до футуристично-пошукової – еволюційно-конструктивної епістемології [353, с. 218-236]. Для останньої мета людського пізнання полягає у конструюванні принципово нових, над біологічних та геокосмічних еволюційних інваріантів, завдяки яким онтологічний кордон між природною та штучною еволюцією, між живим та неживим може бути технологічно усунено та здобуто плідний симбіоз біосфери, соціосфери та техносфери.

Тому розширений аксіологічно-нормативний аналіз за пріоритетні предмети соціогуманітарної експертизи має, на думку дисертанта, узяти наступні перспективні галузі проблемно-конструктивного розвитку постнекласичного знання та високотехнологічного (наукомісткого) інжинірингу: *по-перше*, штучно-природну конвергенцію як засіб подолання дихотомій матеріального та ментального, культурного та природного, земного та космічного тощо; *по-друге*, технологічну перспективу зняття до цих пір непереборної онтологічної межі між живою та неживою матерією та глобальні соціокультурні зсуви сучасної цивілізації (в якості необхідного етапу в здійсненні переходу до гібридної еволюції); *по-третє*, «постсоціально» еволюцію як симбіоз природи та людини, а також ціннісно-оцінне регулювання процесів «постсоціальної» еволюції на основі «аксіологічного моніторингу» її основоположних інваріантів; *по-четверте*, багатоланкову рецепцію постнекласичних цінностей, що продукуються новітніми наукомісткими технологіями, та процес соціокультурного засвоєння інноваційних цінностей у формі тих або інших технологічних упредметнень; *по-п'яте*, соціально-технологічну специфіку Заходу та Сходу як двох глобальних ціннісно-еволюційних тенденцій та постнекласичну практику коеволюційного розгортання буттєвих потенцій як «розвідування» шляхів їхньої ймовірної конвергенції; *по-шосте*, антропний принцип як спробу західного техногенного мислення виявити цінність духовно-суб'єктивної складової в об'єктивному світі вселенської буттєвої тотальності, що надає сенс та комплементарну людині ціннісну перспективу космічній еволюції; *по-сьоме*, феномен інноваційно-орієнтованої наукомісткої соціотехнічної діяльності як процесу стимуляції надбіологічної мутагенності та інтеграції постнекласичних цінностей у геокосмічний ноосферогенетичний комплекс.

Докладному розгляду природи постнекласичних цінностей та принципів їхнього аналізу присвячено наступний підрозділ.

1.3. Принципи аналізу цінностей постнекласичного знання.

Відомо, що у світовій науковій спільноті на протязі довгого періоду часу впевнено переважала думка про незалежність науки від «зовнішніх» щодо неї цінностей, бо вона (наука) є, так би мовити, «ціннісно-нейтральною» сферою людської діяльності. Єдиною цінністю, яку вчені визнавали за правомірний орієнтир наукового дослідження, була об'єктивна істина, оскільки саме вона й дозволяла давати більш-менш вдалі раціональні пояснення фактам, що їх відкривала наука. Будь-які інші цінності – художньо-естетичні, морально-етичні, соціальні, психологічні, релігійні та інші в науку явним чином не допускалися, тому що вважалися несумісними з принципом об'єктивності науки, а також такими, що своїми суб'єктивно-екзистенціальними інтенціями заважають неупередженому дослідженню. Подібна позиція наукового співтовариства була цілком слушною у період домінування класичної наукової раціональності, тобто тоді, коли наука лише утверджувала свою світоглядну автономію. Але у наш час, в умовах перетворення науки на різнопланову творчо-продуктивну діяльність та потужну рушійну силу глобальних суспільних процесів, наукове знання вже не може більше залишатися поза сферою регуляторно-нормативної дії моральних і культурних цінностей та повинно стати предметом конструктивно-виваженої соціально-гуманітарної критики.

У класичній науці від науковців вимагали, щоб вони підтверджували достовірність фактів багаторазовими повторами експериментів зі співпадаючими результатами. На відміну від останнього, у постнекласичній науці, в якій факти досягають потрібної достовірності не інакше, як еволюціонуючи в артефакти, багаторазове відтворення експериментальної ситуації вже не є принципово можливим, оскільки шлях створення артефакту містить неусувні унікальні складові [217, с. 21-22, 25, 37, 46]. Відтворити постнекласичний артефакт – це знов повторити той еволюційний шлях, що реалізувався лише єдиний раз під впливом неповторної сукупності багатьох різноякісних випадкових обставин.

Постнекласичне наукове та науково-технічне знання відзначене також тим, що в притаманних йому цінностях усе більш рельєфно унаочнюється перспектива надглибокого контакту людського розуму з фізичною та трансфізичною реальностями. Тут фізичний, ментальний та математичний світи, як припускає відомий британський математик та космолог Р. Пенроуз, відкривають себе для плідного зіткнення [264, с. 112, 323, 534-597]. І саме у такому зіткненні, – наголосимо ми, – й вибудовує себе ціннісна трансцендентальна «вертикаль» людського способу буття, творчості та пізнання. Причому, цінність постнекласичного знання, за думкою дисертанта, має таку загальну еволюційну спрямованість, що здатна проектувати себе в усі ці три світи. (Останню обставину бажано враховувати при проведенні комплексної експертизи результативності постнекласичної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності).

Кристалізація постнекласичних цінностей під час конвергентного розгортання новітньої науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності, як слушно відмічає Л. Маркова [217, с. 48], здійснюється вже не переважно шляхом теоретичних та емпіричних узагальнень, що було характерним для класичної та некласичної науки, а в творчих актах трансдисциплінарної та транскультурної комунікації, яка має запроваджуватися серед потенційно нескінченного кола учасників діалогу (тобто адресатів постнекласичної цінності), притім, як тих, що вже актуально присутні в бутті та здійснюють творчу рецепцію нової цінності, так і тих з них, які здобудуть можливість актуального приєднання до комунікації та інтерпретації цінності за певних обставин у майбутньому. Чим більше адресатів постнекласичної цінності, тим більшою є її смислова насиченість. (В ідеалі кількість адресатів постнекласичної цінності може бути нескінченною).

З урахуванням унаочненого вище, цінність постнекласичного знання, як її розуміє дисертант [191, с. 69-73], – це кульмінація інноваційної творчої неповторності створюваного артефакту, що в якості загальнозначущого соціокультурного здобутку конституційований у формі буттєвої унікальності. Але, притім, через поступове розширення комунікаційного кола адресатів здобутої

постнекласичної цінності, що здійснюють її рецепцію та інтерпретацію, та залучення до цього кола все нових і нових творчих суб'єктів, цінність, багатогранно віддзеркалившись у загальнонауковому та поза науковому значеннєвому контексті, починає укорінювати себе як інваріантний принцип, що претендує на буттєву універсальність. Тобто, справжня постнекласична цінність являє собою діалектичну єдність унікальності та універсальності як двох додаткових модусів. Призначення постнекласичних цінностей саме й полягає в укоріненні унікальних творчих здобутків людини в якості універсальних буттєвих принципів, що мають перевершувати своєю значущістю локальні масштаби біологічного земного буття. Отже, постнекласична цінність – це соціокультурна форма упредметнення сучасного наукового та науково-технічного знання, в якій усесвітня буттєва тотальність нетривіально присутня в земній локальності людської життєдіяльності.

Специфікою постнекласичних цінностей є також те, що вони, як за правило, переходять за межі безпосередньо науки та формують концептуально відкритий контекст «ненауки» [217, с. 97]. На поверхні зіткнення науки з ненаукою «силовим полем» постнекласичних цінностей притягуються та конфігуруються ті елементи позанаукового середовища, які здатні вказувати на позитивну еволюційну перспективу щодо подальшого розвитку знання та його високотехнологічного застосування, перспективу, яку визначено загальним соціокультурним вектором цих цінностей. Тим самим, між знанням та позанауковим культурним середовищем встановлюється плідна комунікація. Цінність інкорпорує у постнекласичне наукове знання позанауковий контекст та, водночас, обмежує потенційно нескінченний склад зовнішнього щодо науки соціокультурного середовища лише тими значущими елементами, які вказують на перспективу подальшої універсалізації науки та її високотехнологічних прикладень.

Як слушно відмічає І.Г. Сухіна [331, с. 175], справжні (глибокі, місткі, значущі) цінності конституують «вертикаль» людського буття, стимулюючи людину орієнтувати власну діяльність у бік перманентного творчого устремління до піднесеного трансцендентального ідеалу та укорінення людського духу у вічній

сутності буття, що безпосередньо виявляє себе в екзистенції. Крім того, цінності, як наголошує М.В. Савостьянова [298, с. 166], визначають стратегію наукового пошуку та загальний напрям розвитку науки. Якщо напрям змінюється – відбувається «переоцінка цінностей».

На відміну від означеного вище, як зауважує відомий американський методолог та дослідник проблеми «цінності та наука» Х.Лейсі, в здійсненні вибору конкретної теорії вирішального значення набувають лише когнітивні (внутрішньо-наукові) цінності. І якщо сукупних достеменних даних, носіями яких є означені цінності, недостатньо для здійснення чіткого вибору, то теорія не може вважатися за обґрунтовано прийняту та, через це, питання вибору цієї теорії залишається відкритим і потребує подальших досліджень [212, с. 302]. Але може відбутися так, що нову теорію, тим не менш, науковим співтовариством фактично вже прийнято. Тоді це є свідченням того, що в побудові оцінного судження про доцільність прийняття нової теорії разом з цінностями когнітивними були задіяні інші (позанаукові) цінності. Тобто, коли має місце ситуація неоднозначності у виборі наукової теорії, то оцінна роль інших (позанаукових) цінностей обов'язково зростає (навіть якщо це й не визнається науковим співтовариством). Тим не менш, ці інші (позанаукові) цінності, як роз'яснює Х.Лейсі, можна визнати за основоположні конститутивні принципи конкретних дослідницьких підходів лише за умови та тільки лише за умови, якщо вони інкорпоровані в дослідницькі цілі цих підходів та здатні дієво визначити те, що у свій час буде визнано науковим співтовариством за потенційно значущу теорію. Але, слід зауважити, що роль цих цінностей (позанаукових), врешті рещт, не співпадає з роллю когнітивних цінностей [212, с. 286]. Бо когнітивні цінності, за Х.Лейсі, то є ніщо інше, як шукані властивості самих наукових теорій [212, с. 163]. Так, якщо суб'єкт **S** оцінює об'єкт **O** як такий, що його схарактеризовано (ідентифіковано, визначено, інтерпретовано) через **V**, та, крім того, об'єкт **O** поставлено в раціональне співвідношення з індивідуальними переконаннями суб'єкта **S** (або з визнаною науковим співтовариством теорією), то тоді **V** – ніщо інше, як когнітивна цінність [212, с. 91]. Притім, як пояснює Х.Лейсі,

різним станам оцінюваного об'єкту **O** можуть відповідати різні цінності: наприклад, якщо **O** – це людські індивіди, то маємо вести розмову про індивідуальні життєві цінності; якщо **O** – взаємовідношення між людьми, то на перший план виходять цінності морально-етичні; якщо **O** – інституція, то йдеться про так названі інституціональні цінності; якщо **O** – суспільні процеси та явища, то їх характеризують через застосування відповідних суспільних цінностей; якщо **O** – витвори мистецтва, то тут знайшли своє певне втілення естетичні цінності; якщо ж **O** – це наукові теорії або дослідницькі стратегії та програми з притаманними їм системами власних стандартів та переконань, то маються на увазі цінності когнітивні [212, с. 70].

Когнітивні цінності принципово відмінні від інших (позанаукових) цінностей та здатні рельєфно виявляти свою присутність у теоріях, які сформовані та розвиваються на базі різних науково-дослідних стратегій, тобто не тільки стратегій матеріалістичних, що найбільш звичні для сучасної науки. Але, при цьому, як наголошує Х.Лейсі, когнітивні цінності не повинні бути підставою для прийняття чи відхилення наукових теорій. В той же час, цінності (як когнітивні, так і позанаукові) можуть грати та, як за правило, грають суттєву роль при виборі загальної науково-дослідної стратегії, в межах якої теорії формуються та перевіряються [212, с. 296].

Список основних когнітивних цінностей за думкою Х.Лейсі має наступний вигляд [212, с. 164]: емпірична адекватність, пояснювальна міць (її масштаб та повнота), здатність до акумуляції буттєвих можливостей досліджуваних об'єктів відповідної сфери реальності, адекватних моральним та соціальним цілям людини, внутрішня послідовність, узгодженість положень та висновків теорії, здатність до все більш глибоких інтерпретацій та, крім того, ефективного відхилення гіпотез *ad hoc*. Водночас, дотримання методологічних принципів лише однієї дослідницької стратегії (наприклад, матеріалістичної), як слушно вважає Х.Лейсі, не є когнітивною цінністю. Останнє слід розуміти в якості соціокультурної (позанаукової) цінності.

Тому, за Х. Лейсі, оцінка когнітивних цінностей має змінюватись: *по-перше*, у залежності від того, яку саме дослідницьку стратегію було прийнято науковим

співтовариством; *по-друге*, шляхом поступових та все більш глибоких інтерпретацій емпіричної адекватності наукової теорії – методологічне значення когнітивних цінностей буде залишатися невизначеним, доки не буде здійснено вибір певного класу емпіричних даних, тобто фактів та артефактів [212, с. 164]. Але з цього випливає, – прокоментуємо ми, – що змістовної глибини та еволюційного потенціалу суто когнітивних цінностей недостатньо для того, щоб було можливо вибрати дослідницьку стратегію або визначити методологічні підходи, які будуть у змозі сприяти позитивному розвитку наукового знання. Тим не менш, за Х.Лейсі [212, с. 293], слід обов'язково проводити критичне розмежування ролей когнітивних та соціокультурних цінностей у науковому пізнанні. Притім, що останнє може бути цілком узгоджене з визнанням наявності та значущості ціннісно-культурного виміру сучасної науки. Соціокультурні (позанаукові) цінності спроможні виявляти свою присутність у наукових теоріях поряд із когнітивними цінностями, сприяючи підвищенню методологічної значущості останніх у вже сформованих ціннісно-оцінних комплексах. І так відбувається тому, що все більш широке прикладення деяких різновидів фундаментальних та прикладних наукових теорій суттєво посилює функціональні властивості позанаукових (соціокультурних) комплексів цінностей. Але це, за думкою Х. Лейсі, все ж таки не є достатньою підставою для прийняття самих цих теорій, а не деяких інших. Тобто, принципу розмежування соціокультурних та когнітивних цінностей, як вважає Х.Лейсі, маємо неухильно дотримуватися у наукових контекстах всіх можливих дослідницьких стратегій.

З останнім твердженням дисертант не може погодитись за принципових міркувань, оскільки вважає, що для постнекласичної дослідницької стратегії характерним є еволюційний процес генерації знання на конвергентній границі дотику науки з позанауковим ціннісно-значущим соціокультурним контекстом, причому, саме там, на границі означеного дотику, найбільш плідним стає конче потрібний нам сьогодні транскультурний діалог та формується інтегративне науково-філософське світобачення. Крім того, ніяка справжня, тобто інтегральна, комунікативна, містка постнекласична цінність, за позицією дисертанта, не тотожна

за змістом та функціональністю когнітивній цінності. Вона також не може бути вичерпно квантифікована (зведена до суто кількісних характеристик) на кшталт мінової економічної вартості. Бо постнекласична цінність містить неусувну трансцендентально-екзистенціальну складову та через це є на сьогодні все ще непідвладною стандартним методам математично-обчислювального моделювання.

Постнекласичні цінності, в яких упредметнюються здобутки новітнього науково-технічного знання та наукомісткого інжинірингу, здатні орієнтувати сучасну пізнавальну та інженерно-технічну діяльність у бік багатогранної міждисциплінарної та трансдисциплінарну інтеграції, в межах якої, між іншим, стає можливим з єдиних позицій осмислити глобальний науково-технічний розвиток та біологічну еволюцію. Остання все частіше розглядається як сукупність процесів «природної технології», тобто органічної «технології» біосистем [222, с. 20-21; 232, с. 73-84; 417, с. 5-61]. Внаслідок суттєво більш глибокого розуміння функцій біосистем у цивілізаційному розвитку та поширення принципів еволюційної теорії на небіологічні галузі знання у світовому науковому та інженерно-технічному співтоваристві відбувається поступове визнання значущої ролі постнекласичних (інтегральних) цінностей як у науковому пізнанні взагалі, так і в плануванні та реалізації інноваційної науково-технічної політики.

Так, загальна мета аксіологічного аналізу наукового знання та цінностей, як це унаочнено у монографії М.В.Савостьянової «Аксіологічний аналіз парадигмальної науки або про роль цінностей у науці» [298, с. 154], то є визначення основоположних смислів, ідеалів, цілей, норм та принципів людської діяльності, що домінують у певній культурі у певний час її історичного розвитку. Проводячи аксіологічний аналіз, ми, ти самим, створюємо умови для виявлення реальних, а не задекларованих цінностей, тобто тих цінностей, які хоч і завуальовані незліченим різноманіттям наявних проявів культури, але, в кінцевому підсумку, саме й визначають їхній зміст цих проявів культури. Отже, за М.В.Савостьяною [298, с. 164], філософсько-аксіологічний аналіз, якщо йдеться про сучасну науку, повинен передбачати можливість усебічного оцінювання науково-дослідних проектів і

програм, виявлення стратегічних цілей, на досягнення яких вони орієнтовані, ідеалів та норм культури, що набувають легітимації за рахунок авторитету науки, та, врешті решт, – смислів, що їх реалізують соціуми та певні соціальні групи за допомогою науки.

У відповідності до останнього, сучасна науково-пізнавальна діяльність має бути проаналізована з наступних філософсько-аксіологічних позицій [298, с. 89]: *по-перше*, щодо її здатності до ціннісного перетворення дійсності людського буття взагалі; *по-друге*, з позиції надання цій дійсності тих або інших ціннісно-значущих смислів, тобто щодо перетворення онтологічної модальності суцього в аксіологічну модальність значущого; *по-третє*, виходячи з поліморфної багатогранності соціокультурного змісту означеного вище творчого переходу (трансдукції) можливого в дійсне, притім, з обов'язковим урахуванням завуальованої орієнтації суб'єкта творчості (індивідуального або колективного) на певну загальнозначущу цінність; *по-четверте*, з позиції експертного передбачення, тобто аксіологічно-нормативного оцінювання на випередження характеру та результативності здійснюваного людиною перетворення (трансдукції) об'єктів дійсності, що передбачає філософську інтерпретацію цього перетворення у щонайширшому ціннісно-світоглядному контексті.

Але в той же час, як аргументовано доводить М.В.Савостьянова [298, с. 139], загальної філософської теорії цінностей, яку можна було б покласти в основу аксіологічного аналізу науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності, до сьогодні все ще не створено. В арсеналі філософії є аксіологія. Але аксіологія та шукана загальна теорія цінностей, як слушно зауважує М.В.Савостьянова, то є принципово різні речі. Аксіологія – це філософське вчення про цінності, що у своєму складі має історію становлення уявлень про цінності, критичний опис поглядів мислителів минулого та сьогодення на проблему цінностей, багатоманітні варіанти класифікацій людських цінностей, проведених на основі тих або інших світоглядно-методологічних підходів, а також, крім того, деякі плідні ідеї щодо розуміння природи цінностей. Але попри це, аксіологія, як підкреслює

М.В.Савостьянова, поки що не є загальною теорією цінностей: в аксіологічних вченнях історія становлення уявлень про природу цінностей опрацьована, як за правило, добре, але загальна філософська теорія цінностей все ще не розроблена достатньою мірою, щоб її можна було застосувати в якості дієвого методологічного засобу для дослідження людиномірних, ціннісно-навантажених систем, у тому числі постнекласичних науково-дослідних комплексів та конвергентних систем високотехнологічного інжинірингу.

Як найменше, визнати аксіологію, яка є сукупністю різнохарактерних вчень про цінності, причому, все ще не систематизованих належним чином, за загальну теорією цінностей, на думку М.В.Савостьянової [298, с. 138-139], не дозволяє наявність наступних принципових обставин: *по-перше*, плутанина в категоріальному апараті аксіології – основні аксіологічні категорії залишаються все ще не проясненими; *по-друге*, відсутність чіткої визначеності в базових аксіологічних принципах; *по-третє*, розпливчатість запропонованих аксіологічних підходів – вони існують, але вони методологічно не розроблені достатньою мірою та, крім того, не узгоджені між собою.

Тому визначення загального змісту філософсько-аксіологічного аналізу на сьогодні все ще є вельми проблематичним питанням. Якби дійсно, – наголосимо ми, – загальна філософська теорія цінностей вже існувала, то вона могла б скласти початкову основу для розробки конче потрібного нам аксіологічного аналізу науково-технічного знання та інжинірингу. Тим не менш, у зв'язку з першочерговою актуальністю маємо розпочати пошук нових, постнекласичних методологічних підходів як до загальної теорії цінностей, так і до принципів філософсько-аксіологічного аналізу. Так, М.В.Савостьянова [298, с. 179] принципи шуканого аксіологічного аналізу пропонує розділити на універсальні принципи та принципи спеціальні, що набувають чинності лише в контексті вивчення сучасної постнекласичної науки. До універсальних аксіологічних принципів, що володіють загальнометодологічним значенням, вона пропонує віднести наступні: *по-перше*, нерозривність зв'язку цінностей та ціннісних орієнтацій з картиною світу – кожна

картина світу передбачає певну сукупність цінностей та ціннісних орієнтацій, від яких залежить домінуючий смисловий комплекс культури та загальновизнані уявлення про найвище людське благо; при змінах у картині світу змінюються цінності та ціннісні орієнтації; *по-друге*, залежність логіки оцінок від сформованих ціннісних орієнтацій – логіка оцінок залежить від світоглядних позицій, що їх займає людина; у ситуації, коли відбувається проблематизація провідних науково-теоретичних цінностей логіка оцінок ґрунтується на аналізі напрацьованих фактів та одержаних наукових результатів; ціннісно-нейтральних фактів та одержаних дослідницьких результатів не існує; *по-третє*, неприпустимість одночасного прийняття двох протилежних ціннісно-оцінних суджень: якщо погодитись на рівнозначне оперування двома протилежними ціннісно-оцінними судженнями, то суперечити починають не лише тільки несумісні онтології та пояснення причинних зв'язків, що виключають одне одного, але й ті цілі, цінності та смисли людських дій, які впливають із того або іншого опису світу; *по-четверте*, комплексність у підході до осмисленні базових життєвих цінностей – кожна з основоположних життєвих цінностей функціонує в нетривіальному зв'язку з динамічним комплексом «супутніх» їй цінностей, що обумовлюють одне одного, притім, що сама ця базова цінність може бути не очевидною для суб'єкта-адресата, прихованою с середовищі супутніх цінностей, тобто не знаходитись на поверхні сформованого ціннісно-оцінного комплексу, а бути завуальованою нашаруваннями супутніх цінностей.

Принципи, що мають спеціальне методологічне значення виключно для аксіологічного аналізу сучасної науки, М.В.Савостьянова окреслює наступним чином [298, с. 181]: *по-перше*, той або інший тип раціональності (класичний, некласичний, постнекласичний) доцільно розглядати як самостійну (базову) цінність, у світлі якої той або інший факт тільки й може набути визнання в науці; поза ціннісно-оцінним контекстом прийнятого науковим співтовариством типу раціональності ніякий факт взагалі не буде визнано; *по-друге*, загальною підставою для вибору методу, напряму, стратегії наукового дослідження завжди є та або інша базова цінність; цінності та ціннісні орієнтації в розвитку науки завжди грають

вирішальну роль – для цього не потрібна ні наукова революція, ні кардинальна зміна змісту знання; *по-третє*, наука не може бути аксіологічно нейтральною – вона завжди має дієві зв'язки з мораллю та практичною філософією, хоча ці зв'язки можуть бути для більшості науковців неочевидними; *по-четверте*, індивідуальні цінності вченого та загальновизнані цінності науки – концепції, теорії, дисципліни, парадигми, стратегії – можуть не співпадати; *по-п'яте*, феномен не сприйняття аргументації в умовах відсутності порозуміння між двома науковими школами, що конкурують, виникає не з причини слабкості цієї аргументації чи невдалої презентації напрацьованого дослідницького матеріалу, а внаслідок ціннісно-світоглядних розбіжностей між науковими школами; *по-шосте*, здійснене визначення дослідницького наукового завдання завжди містить у своїй структурі цінність і має, в першому наближенні, наступний склад – знання плюс цінність; *по-сьоме*, через наявність прагматичного та праксеологічного аспектів у науковій істині, вона з необхідністю виконує регулятивну функцію не лише в науці, а й в культурі, соціумі та індивідуальному житті сучасної людини – саме тому істина повинна залишатися ціллю та найвищим смислом наукової діяльності.

На думку дисертанта [180, с. 60-62; 188, с. 95-98; 192, с. 102-106; 194, с. 40-42], філософсько-аксіологічний аналіз, як шуканий метод визначення та інтерпретації ціннісно-оцінних структур науки (у т. ч. істини), адекватний сучасному, постнекласичному етапу її розвитку, може бути розроблений шляхом когнітивного синтезу охарактеризованих вище загальнометодологічних та спеціалізованих аксіологічних принципів на основі абдуктивного та проблемно-конструктивного методів [133, с. 97-101; 134, с. 141, 170], за умови висунення працездатної філософської концепції постнекласичної наукової цінності, узгодженої з методологічними ідеями універсального (глобального) еволюціонізму [127, с. 40-59, 165-175].

Як відомо, метод наукового дослідження подають у вигляді сукупності систематизованих пізнавальних процедур, що мають за змістом та функціональністю відповідати предмету та меті дослідження [298, с. 161]. На

першому етапі дослідження застосування методу полягає в попередньому прикладенні до загального контексту пізнавальної ситуації визначеного світоглядно-методологічного принципу (керівної стратегічної ідеї): у нашому випадку це є коеволюційний принцип стійкого розвитку та ноосферогенезису [130; 219, с. 567-595; 231, с. 251-259; 238, с. 10-13; 351]. Далі повинно мати місце усе більш багатогранне виявлення специфіки досліджуваного предмету (постнекласичної цінності) через послідовне підключення до аналізу його (предмету) сутності системи пізнавально-методологічних процедур, що мають функціонувати в оптимальній субординації між собою, відповідно до керівної стратегічної дослідницької ідеї (принципу). На завершальному етапі найбільшого значення, як за правило, надають методологічним процедурам доведення та критики одержаного нового знання [257, с. 18].

Абдуктивний метод, на методологічні процедури якого спирався дисертант, саме й має ту перевагу в дослідженні ціннісно-оцінної складової постнекласичного знання, що орієнтує пізнавальні зусилля на виявлення нетривіальних взаємозв'язків між унаочненими ціннісно-оцінними формоутвореннями (артефактами) та дає можливість сформулювати еволюційно-мутагенне проблемне питання, яке здатне стимулювати творчу активність суб'єкта пізнання, що є адресатом постнекласичних цінностей, притім, таким чином, щоб обговорювані проблеми науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності були розглянуті якомога більш багатогранно [50, с. 444-448; 56; 133, с. 97-101; 296; 420, с. 7-9]. Так, нехай **Ф** – множина унаочнених аксіологічних фактів (принципів), що їх потрібно розтлумачити, **Т** – загальноприйнята теорія (концепція), яка здатна тим або іншим чином ці факти пояснювати, **Г** – новаторські гіпотези, висунуті задля подолання виявлених проблем теорії (концепції) **Т**, що знаходяться в центрі сучасного філософсько-наукового дискурсу. Тоді система висловлювань **В** є абдуктивним узагальненням фактів **Ф**, якщо тільки та лише тільки для системи висловлювань **В** одночасно дотримано наступних методологічних вимог: по-перше, **В** міститься у **Г**, по-друге, через

об'єднання **T** та **B** стає можливим логічне виведення **Φ**, по-третє, об'єднання **T** та **B** не містить логічних суперечностей.

Абдуктивний метод досягає максимальної ефективності тоді, коли його застосовано в поєднанні з проблемно-конструктивним методом [133, с. 97-101; 134, с. 141, 170]. Останній необхідно зосереджувати на виявленні недостатності концептуальної сили загальноприйнятих аксіологічних теорій, концепцій, принципів, стратегій. Обов'язковою процедурою у скоординованому застосуванні проблемно-конструктивного та абдуктивного методів є здійснення творчо-емерджентного переходу (трансдукції [134, с. 131]) до концептуально більш глибокої аксіологічної теорії та подальша інтерпретація загальноприйнятої теорії (концепції) у світлі запропонованої нової теорії. Тут першим кроком має бути цілеспрямована проблематизація унаочненого знання. Другий крок, якщо позначити його формально, то є $T1 \rightarrow T2$, тобто, ніщо інше, як абдуктивний перехід від загальноприйнятої теорії до нової, більш глибокої теорії. Третій крок полягає у висвітленні логіки комплексу взаємних концептуальних переходів між $T2 \leftrightarrow T1$, а саме: прямої та зворотної інтерпретації загальноприйнятої та нової теорії (концепції), що передбачає проведення багатоланкової рекурсивно-циклічної інтерпретації та реінтерпретації нової та старої теорії (концепції). Практичне застосування проблемно-конструктивного методу доцільно починати з цілеспрямованого «розхитування» концептуальних основ загальновизнаних аксіологічних теорій (концепцій, принципів), що перед цим, цілком ймовірно, здавалися самоочевидними та беззаперечними. Завершується процедура застосування проблемно-конструктивного методу інтерпретацією наявної теорії (концепції) **T1** за допомогою більш потужних засобів запропонованої нової теорії (концепції) **T2**. Для цього необхідно менш потужну аксіологічну теорію (концепцію) **T1** інкорпорувати у контекст теорії (концепції) **T2** більшої місткості, тобто в такий контекст, щоб йому був притаманний суттєво більш високий ступінь ціннісно-оцінної інваріантності.

Окреслені процедури абдуктивного та проблемно-конструктивного методів, на думку дисертанта, є відповідними ціннісно-нормативній специфіці постнекласичної методології та можуть бути застосовані в якості засобу для узагальнюючого синтезу напрацьованих філософсько-науковою думкою загальнометодологічних та спеціальних принципів аксіологічного аналізу. Означений синтез, результати якого слід покласти в основу шуканого інтегрального підходу до формування оцінних програм соціогуманітарних експертиз науково-технічного знання, доцільно, у першому наближенні, проводити наступним чином: піддавши конструктивній критиці провідні аксіологічні вчення та концепції, перетлумачувати проблему наукових та інженерно-технічних цінностей, розглядаючи її в багатовимірному значеннєвому контексті граничної змістовності, тобто – соціокультурно-еволюційному контексті. У цьому контексті, ті або інші сформульовані принципи аксіологічного аналізу знання, що до цих пір не були апробовані в межах стандартних експертних оцінних програм, але вельми важливі через свій інтегративно-нормативний характер, здобудуть додаткові змістовні та формальні виміри. Нетривіальне врахування останніх дозволить, цілком ймовірно, розпочати плідне зіставлення оцінюваного постнекласичного науково-технічного знання, по-перше, з традиційними загальнолюдськими («вічними») цінностями, по-друге, з інноваційними цінностями, що формуються в наш час. Крім того, доцільним також буде в кожному конкретному випадку практичної дії з реалізації тієї або іншої масштабної науково-інженерної інновації інтерпретувати з інтегральних філософських позицій властивий їй глибинний ціннісно-трансцендентальний зміст, з'ясовуючи, тим самим, екзистенціально-сміслові витoki та сукупний культуротворчий потенціал конкретного різновиду оцінюваної постнекласичної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності.

Врахуємо тут також наступне: для забезпечення необхідної повноти та достовірності у проведенні аксіологічно-нормативного експертного аналізу науково-технічного знання та високотехнологічного інжинірингу досвідчені методологи та технічні експерти радять дотримуватися лише тих програм оцінювання, що мають

вичерпне філософсько-методологічне обґрунтування передбачених оцінних процедур, наприклад, на основі абдуктивного та проблемно-конструктивного методів, та, крім того, чітке визначення змісту всіх етапів оцінювання [55, с. 5]. На їхню думку, комплексна оцінка ефективності створюваного науково-технічного знання та запроваджуваного на його основі інжинірингу потребує, в першу чергу, з'ясування, яким саме є сукупний вплив прикладеного знання та застосованої технології на результативність соціально-економічної діяльності за принципами стійкого розвитку [324, с. 31-55]. При цьому, в обов'язковому порядку, у відповідності до [55, с. 221] та позиції дисертанта [195, с. 246-250; 196, с. 37-42], слід враховувати наступні обставини: *по-перше*, сукупний ефект не можливо визначити сьогодні лише на підставі того або іншого спеціалізованого нормативного показника, оскільки постнекласичне знання та високі технології чинять вплив не лише на ефективність виробничого процесу, а також і на загальну якість управління, культуру виробництва та характер виробничих відносин тощо; *по-друге*, ефект від запровадження конкретної технологічної інновації не може бути достовірно обчислений без урахування результуючої еволюційної спрямованості прийнятої стратегії (програми) науково-технічного розвитку, по відношенню до якої високотехнологічна інновація має розглядатися як певний етап у реалізації цієї стратегії (програми) та відповідним чином оцінюватися; *по-третьє*, оцінка ефективності постнекласичного знання та високотехнологічної діяльності повинна бути не лише кількісною, але й якісною, тобто в оцінці мають бути відображені неринкові параметри науково-технічної цінності, що виявляють себе в покращенні умов праці та підвищенні її безпеки, в досягненні потрібної гнучкості виробничо-технологічного процесу, стимуляції творчої атмосфери у виробничих відносинах тощо; *по-четверте*, оцінка також повинна враховувати наявність у спеціалістів, що здійснюють рецепцію постнекласичного знання та запровадження наукомістких інновацій відповідної кваліфікації та здатності підходити до практичної справи творчо, бо, врешті-решт, постнекласичне знання та високотехнологічна діяльність виявляють свою цінність у повному обсязі не інакше, як у комунікативному

творчому зусиллі з боку різнопрофільних спеціалістів, що як адресати науково-технічної цінності під час розгортання її еволюційних потенцій мають здобути унікальний досвід.

Соціально-ефективне запровадження інноваційної високотехнологічної цінності, у свою чергу, потребує, у відповідності до [55, с. 63, 75-78, 104, 152, 329, 343, 350, 353] та думки автора дисертації [196, с. 37-42] інтегрального аксіологічно-методологічного підходу, а саме: *по-перше*, виявлення з потрібною деталізацією багатовимірної структури комплексу дослідницьких та інженерно-конструкторських завдань, а також суперпозиції зовнішніх та внутрішніх чинників, що утворюють загальний еволюційний контекст соціогенезису високотехнологічної інноваційної цінності; *по-друге*, складання мережевих планів потрібних науково-дослідних та технологічних операцій, які повинні мати комплексний характер та враховувати багатогранність змісту кінцевого високотехнологічного аксіологічно-орієнтованого продукту; *по-третьє*, здійснення сценарного прогнозування ефективності виконання запланованих технологічних операцій, особливо тих, що мають визначальний характер щодо формування загальної еволюційної спрямованості шуканої аксіологічно-орієнтованої науково-технічної стратегії; *по-четверте*, своєчасного коригування як окремих позицій, так і певних структурних модулів мережевого плану, виходячи з оперативних даних про фактичний стан виконання графіку запланованих дій та хід реалізації науково-технічної стратегії у цілому; *по-п'яте*, здійснення перерозподілу інтелектуальних, організаційних, фінансових, матеріальних тощо ресурсів, за умови зосередження їх на критичних пунктах творчо-емерджентного науково-технічного зростання; *по-шосте*, виявлення альтернативних технологічних рішень та проведення багатоваріантного аналізу ефективності обраної науково-технічної стратегії, у тому числі на основі комплексного порівняльного експертного оцінювання з позицій інтегративного філософсько-аксіологічного аналізу.

Враховуючи окреслене вище, філософсько-аксіологічний аналіз постнекласичного знання та високотехнологічного інжинірингу доцільно розглядати

в якості нового комплексного методу оцінювання соціогуманітарних здобутків запроваджуваних інноваційних елементів визначеної науково-дослідної та інженерно-технічної стратегії. Тобто, заздалегідь, ще на стадії попереднього опрацювання науково-технічного проекту або науково-технічної програми експерти повинні оцінити загальну еволюційну спрямованість, культуротворчий потенціал та соціокультурні перспективи, що пов'язані з ймовірною реалізацією оцінюваного проекту або аналізованої програми [1, с. 119; 55, с. 152, 163-165, 177, 204, 329, 353]. Потрібно також навчитися здійснювати аксіологічно-нормативний супровід науково-технічного знання та високотехнологічного інжинірингу в повному життєвому циклі його функціонування – від формулювання дослідницького завдання, висунення генеральної ідеї, конструювання, розробки макету, дизайнерського та технологічного доопрацювання аж до маркетингових досліджень, постачання наукомісткої продукції замовнику та її сервісного обслуговування [1, с. 239; 55, с. 353; 222, с. 41].

Але подібний аксіологічно-нормативний супровід процесів генерації та застосування постнекласичного науково-технічного знання аж ніяк не можливий сьогодні без інтегрального бачення його дійсної, багатовимірної цінності (якщо тільки оцінюване знання цією цінністю володіє). Наступні розділи дисертації присвячені розробці інтегральної концепції цінності постнекласичного знання та визначенню змісту комплексної процедури філософсько-аксіологічного аналізу цього знання.

Висновки до 1-го розділу:

1. Постнекласичне науково-технічне знання та високотехнологічний інжиніринг є новітніми соціокультурними феноменами, що постали внаслідок формування в сучасній науці та техніці глобальних конвергентних тенденцій. У свою чергу, стрімким розвитком постнекласичного знання та наукомісткого інжинірингу спричинено процес генезису багатокomпонентних науково-технічних дослідницьких комплексів (платформ) небаченої інноваційно-технологічної

потужності. Ці гетерогенні комплекси завдяки ціннісно-світоглядній, концептуально-методологічній та організаційній місткості здатні ефективно залучати до розв'язання поточних і перспективних проблем антикризової оптимізації наукової та інженерно-технічної діяльності потенціал фундаментального природознавства, нанонаук та нанотехнологій, біологічних наук та біотехнологій, когнітивних наук та інформаційних технологій, а також усе більшою мірою універсальний культуротворчий ресурс філософсько-гуманітарного знання. Причому, основоположного значення в розбудові означених комплексів (платформ) набувають аксіологічно-нормативні принципи, що базуються на цінностях загальнолюдського змістовного масштабу.

2. Постнекласичне науково-технічне знання та високотехнологічний інжиніринг потребують в якості базового ціннісно-світоглядного орієнтиру складносистемне мислення, що, у свою чергу, має нетривіально визначати базові методологічні вимоги до вибору оптимальної стратегії наукової та інженерно-технічної діяльності, в тому числі й через запровадження інтегральних аксіологічно-орієнтованих регулятивів та проведення на випередження розширених соціогуманітарних експертиз. У зв'язку з останнім, конче актуальним сьогодні стає завдання невідкладної системної переорієнтації наукової та інженерно-технічної діяльності з когнітивних та економічних цінностей на більш місткі – соціокультурні та ноосферогенетичні цінності, які були б відповідні коеволюційним принципам стійкого розвитку.

3. Реалізація конвергентних науково-технічних стратегій, проектів і програм передбачає творчо-дієву участь у формуванні технологічної політики трансдисциплінарних комунікативних суб'єктів, бо саме вони є адресатами та інтерпретаторами нових містких соціокультурних цінностей. Це також потребує усе більш масштабного залучення до практики оцінних експертиз потужних креативних ресурсів широкого поза наукового контексту та застосування в якості провідного методологічного заходу комплексної процедури філософсько-аксіологічного аналізу. Останній, задля здійснення неупередженого раціонально-критичного

оцінювання запроваджуваних науково-технічних стратегій, проектів і програм, повинен ґрунтуватися на інтегральному баченні змісту постнекласичної інженерно-технічної діяльності та максимально багатогранно висвітлювати специфіку її ціннісно-оцінного аспекту.

4.Рівень досягнутої ефективності в розвитку високотехнологічного науково-технічного комплексу, його дійсну інтегрально-комунікативну цінність можна поставити у відповідність до сукупного трансдисциплінарного масиву знань та різнопрофільних професійних компетенцій, що були задіяні при його створенні та функціонуванні. Тобто гетерогенний науково-технічний комплекс тим більш цінний, чим більше знань та високопрофесійних компетенцій у процесі створення, експлуатації та утилізації техніко-технологічних інновацій він здатен акумулювати. Притім, слід пам'ятати, що сучасний науково-технічний комплекс – це не лише впорядкована за принципом технологічної доцільності складно організована система знань, методів, операцій та артефактів, але й корелятивні цій системі комунікативні суб'єкти постнекласичної діяльності та загальнолюдські культурні цінності.

5.Конвергентна інтеграція та антикризова оптимізація тенденцій розвитку постнекласичної науково-дослідної діяльності, інноваційного інжинірингу та сучасного високотехнологічного виробництва є надскладним багатоаспектним завданням, оскільки зміст, норми та цілі цих видів діяльності суттєво різні. Задля їхнього гармонійного об'єднання потрібні потужні світоглядно-методологічні зрушення. Має бути створена така еволюційно-містка глобальна стратегія, щоб в її багатовимірному соціокультурному контексті постнекласична наука, інноваційний інжиніринг та високотехнологічне виробництво стали б глибоко інтегрованими елементами, що об'єднані спільними загальнозначущими цінностями.

6.Перехід до постнекласичної конвергентної наукомісткої інженерно-технічної практики є корінною трансформацією принципів та цілей науково-дослідної та інженерно-технічної діяльності. У формі високих конвергентних технологій людство крокує до нового етапу цивілізаційного розвитку, а саме – до інноваційного конструювання та цілеспрямованого мутагенного стимулювання

надскладних систем, що мають гібридну, штучно-природну побудову. Принципова відмінність конвергентних технологій від усіх раніше створених людством – це безпосереднє проникнення інженерно-технічного процесу у фізичний та біологічний матеріальний субстрат людського буття та технологічне маніпулювання цим субстратом на квантово-атомарному та молекулярному рівні з подальшим здобуттям людською цивілізацією цілком реальної перспективи заміни природного субстрату земного життя на конвергентний – штучно-гібридний, тобто технологічно перетворений субстрат. Останнє має вирішальне значення для долі людства на Землі, бо надпотужні по своєму соціокультурно-еволюційному потенціалу інтегральні цінності нової епохи, відповідні масштабу глобальних перетворень, можуть сформуватися та ефективно функціонувати лише за умови їхнього упредметнення у субстраті інноваційному, гетерогенному, мутагенному, місткому. Конвергентні технології саме й обіцяють істотно підвищити місткість та гнучкість базового техніко-технологічного субстрату людської цивілізації. Тому NBIC-конвергенцію в її техніко-економічних та соціогуманітарних вимірах слід постійно тримати у фокусі неупередженого філософсько-аксіологічного аналізу, бо вона є перспективною основою для створення нового високотехнологічного базису, потрібного для упредметнення інноваційних цінностей стійкого розвитку та ноосферогенезису. Соціальним виявом цього нового високотехнологічного базису має стати планетарне громадянське суспільство.

7. Нестримність поширення конвергентних технологій та прогнозоване експоненціальне нарощування гібридного субстрату цивілізації, в якому зустрічається природний та штучний еволюційні потоки, вимагають реінтерпретації змісту традиційної філософської проблеми цінностей, а саме – замість пошуку загальнозначущого блага та трансцендентального морального імперативу, що було основним змістом проблеми цінностей у західній філософії, слід перейти до постнекласичного тлумачення, відповідно до якого проблема цінностей то є проблема конструювання позитивних (за принципом стійкого розвитку) ноосферогенетичних та геокосмічних соціокультурних інваріантів. Виходячи з

цього, сучасна соціогуманітарна експертиза науково-технічного знання та високотехнологічного наукомісткого інжинірингу повинна бути багатогранною та здійснюватись у світоглядно-методологічному контексті буттєвої перспективи щонайширшого загальнопланетарного коеволюційного синтезу, який, у першому наближенні, може набути наступного компонентного складу: природа ↔ постіндустріальне суспільство ↔ глобальна соціально-орієнтована економіка ↔ наукомістка інноваційна технологія ↔ постнекласична транс дисциплінарна раціональність ↔ інтегральні загальнолюдські гуманістичні цінності ↔ людина, що впевнено крокує стрижневою магістраллю всесвітньої еволюції.

РОЗДІЛ 2

ІНТЕГРАЛЬНА ФІЛОСОФСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЦІННОСТІ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО ЗНАННЯ

2.1. Поліморфна природа цінності та її відбиття у філософських концептуалізаціях провідних аксіологічних вчень.

Відомо, що становлення аксіології в якості теоретичної філософської дисципліни про природу ціннісних феноменів та їхню роль у бутті відбулося у 19-20 століттях [125, с. 28-45; 126, с. 10-22; 249, с. 62-67; 357, с. 731-733; 452]. Але сьогодні, у зв'язку з розвитком постнекласичного знання, філософська аксіологія потребує суттєвого переосмислення. Від аксіології очікують ще більшої світоглядно-філософської фундаментальності та, водночас, конкретно-практичної дієвості, щоб вона була спроможна стати ефективним методологічним засобом для визначення нових гуманістичних регулятивів, комплементарних антикризовому вектору наукової та інженерно-технічної діяльності [159, с. 168-171; 227, с. 54; 236, с. 261-267; 251, с. 12-57; 256, с. 10-22; 400, с. 5-45].

Як слушно зауважують знавці історії розвитку аксіологічної дослідницької проблематики, філософія в епоху власного виникнення унаочнювала себе саме як аксіологія, тобто, як вчення про те, що є найбільш цінним для людського життя [292, с. 169-174; 329, с. 26-29; 412, с. 101-106]. У подальшому стародавні мислителі розпочали цілеспрямований пошук узагальнюючих ціннісно-оцінних понять, за допомогою яких було б можливо «схоплювати» дійсно цінне в різноякісних феноменах, виявляти сутність цінного як такого. Так, у стародавній індійській релігійно-філософській думці неодноразово було розглянуто тезу про необхідність обрання людиною справжніх цінностей, тобто таких, які були б нетлінними. За індійськими мислителями, непереможний Брахман, що все породжує, та блаженство вічного спокою – ось що має бути основою життєвої стратегії мудрої людини [283, с. 157-158; 329, с. 14].

У стародавній китайській філософській думці в якості основного аксіологічного поняття знаходимо «Де». Цим поняттям символізують силу, що у відповідності до верховної правди Дао, владно схиляє буття до небесної гармонії [313, с. 141, 166; 329, с. 19-20]. Тобто, Де то є внутрішня міць буття, що веде будь-яку річ до здійснення її глибинної сутності, а людину – до моральної досконалості.

Грецька стародавня філософська думка є виразно-аксіологічною. Ідеї істини, добра та краси мають для її становлення основоположного значення. Так, у Геракліта мудрою людиною є та, душа якої спрямована до божества, бо лише у божества все є прекрасним, і добрим, і справедливим, люди ж помилково одне вважають несправедливим, інше – справедливим [34, с. 62; 329, с. 26-29]. Подібне зустрічаємо у Демокріта: лише мудра людина може вважатися мірою усього, що існує, тому що лише на таку людину можна покласти як на об'єктивний критерій при здійсненні будь-якого оцінювання [34, с. 159; 329, с. 26-29; 412, с. 106]. У Сократа (на відміну від софіста Протагора) людина міра всіх речей лише настільки, наскільки ця людина розумна, тому що розумним є Всесвіт-космос [106, с. 102; 412, с. 103-106]. За Арістотелем не будь-яка людина є мірою речей, але виключно та людина, що є добропорядною та здатною правильно судити про кожний окремий випадок життєвих подій [12, с. 107-108, 179-189, 338-341; 34, с. 219; 106, с. 196-197; 329, с. 29-32; 412, с. 109-115]. У Платона об'єктивною мірою всіх речей є не людина, а бог-деміург [34, с. 182; 106, с. 157-158; 267, с. 142-148, 286-291; 329, с. 26-29; 412, с. 106-109].

Найбільш ґрунтовно в античній філософії аксіологічна проблематика була опрацьована стоїками. На думку стоїків [34, с. 278-280; 94, с. 193, 197-198, 199-200; 106, с. 276-279; 329, с. 33-35; 412, с. 116-125]: *по-перше*, цінність то є деяка властивість блага сприяти узгодженню людської дії з божественним порядком життя; тобто, цінність то є специфічна властивість блага, але цінність – не само це благо; *по-друге*, цінність здатна поставати перед людиною у вигляді своєї корисної реальності, через орієнтацію на яку стає можливим життя, узгоджене з божественною природою; *по-третє*, цінність то є мінова ціна товару, якщо тільки

ця ціна визначена досвідченим (мудрим) оцінювачем. Отже, цінності є у власній сутності такими формоутвореннями, на підставі яких люди здатні віддавати перевагу істинному благу. Але цінність не очевидна, її мають обирати. Та коли цінність вже постала у буттєвій наявності – вона відкриває перед людиною благодатну життєву перспективу, спрямовану до істини, добра та краси.

У Середні віки істинне благо розуміють як абсолютну повноту буття, що вічно перебуває у Богові-творці [249, с. 62-67; 270, с. 753-755; 329, с. 39-42]. Справжня досконалість властива лише царству небесному. У той час, у занепалому світі ніщо не досконале, бо усе тут потребує благодатного перетворення. Лише у Богові-творці актуально втілені найвище благо та неперевершена досконалість істини, добра та краси в їхній гармонійній єдності.

Х.Аквінський розрізняє найвище і найнижче благо [367, с. 10-12]. За найнижче благо він вважає те, що лише здатне задовольняти тимчасову людську потребу. Але якщо така потреба навіть і підштовхує людину до певного життєвого вибору, вона аж ніяк не може бути істинною підставою для цього вибору. Справжня підстава для вибору, за Х.Аквінським, повинна бути неутилітарною та орієнтувати людину у бік божественної повноти буття [329, с. 41-42; 367, с. 368, 550-556; 412, с. 132].

Подібні думки зустрічаємо також у Блаженного Августина [32, с. 46, 188, 211-212, 222, 315-314, 334-338, 406-409, 476, 513-516, 518-524; 173, с. 25-26, 89-90, 95-96, 159; 412, с. 135], Ансельма Кентерберійського [8, с. 173-183; 155, с. 91], Григорія Палами [86, с. 203-208] та інших середньовічних мислителів, які виділяють найнижче благо – тілесне й найвище – духовне та, виходячи з цього, підкреслюють принципову незвідність цінного, прекрасного, благого, досконалого, добротного до утилітарної корисності [270, с. 753-755].

За українсько-білоруським мислителем Георгієм Кониським [154, с. 411-419], ті діла, які вершаться задля досягнення найвищого блага, є добрими, а які заважають, ті є поганими. Найвище ж благо є пізнання Бога та його справедливості. На відміну від мінливих та скінченних земних речей, це благо є безкінечним та

незнищеним. Для нього, як до останньої мети ми саме й народжені. І тому неспокійне наше серце, доки не знайде заспокоєння в Богові.

У Нові часи розвитку західноєвропейської філософії, наприклад, у Бенедикта Спінози, знаходимо важливу для нашого розгляду ідею про нетотожність цінності та речі, що цією цінністю володіє. Щоб виявити справжню цінність у будь-чому необхідно співвіднести оцінюване з загальною ідеєю блага, яка має поставати як зразок для людської моральності [25, с. 527-529; 322, с. 186-187, 218-221, 395-396, 408, 418, 420, 445-446; 329, с. 53].

За Б.Паскалем [49, с. 168-169, 173-189, 194-195; 173, с. 212-217; 412, с. 153-158], саме людська творча уява, врешті-решт, розпоряджається всім – красою, справедливістю, щастям, всім тим, що цінується в цьому світі. І тому, щоб вірно оцінити цінність не з утилітарно-прагматичної точки зору, а ширше – в абсолютному сенсі, людина повинна визнати виняткову роль творчої уяви в пошуковій надмірності та обпертися в житті та пізнанні саме на неї.

За І.Кантом, усі предмети людської схильності мають лише обумовлену цінність, тому що якби не було цих схильностей та заснованих на них потреб, то і предмети їх не мали б ніякої цінності [73, с. 220, 222, 229-230; 135, с. 89-90, 99-100, 112, 191, 214, 216, 221, 230; 138, с. 217, 221-226; 312, с. 108-112]. Абсолютною цінністю володіють лише суб'єкти, тобто розумні істоти. Речі, на відміну від останніх, не мають об'єктивних цілей, бо не наділені розумом та існують незалежно від людської волі [135, с. 443, 457-458, 481]. Внутрішня цінність, яку завдяки логічній досконалості мають істинні знання, непорівнянна з їхньою зовнішньою прикладною цінністю [135, с. 119; 329, с. 106; 412, с. 320-321]. Тобто справжня цінність знання – неутилітарна. Вона не лише адекватний уявний дублікат природи, але й творче утвердження нового олюдненого буття, що має, крім суто прикладної, ще й загальнолюдську значущість.

Після І.Канта осмислення природи цінностей та їхнього місця в людському бутті, творчості та пізнанні відбувалося кількома паралельними течіями – у неокантіанському філософському трансценденталізмі, в політичній економіці,

марксизмі, ірраціоналізмі, феноменології, екзистенціалізмі, прагматизмі, структуралізмі, релігійній філософії тощо.

Загальнофілософське вчення про цінності вперше було розроблене у Баденській школі неокантіанства. Так, за В.Віндельбандом норми, закладені в логічну, етичну та естетичну совість людської особистості, ні в якому разі не можна оцінювати у зв'язку з фактами, до яких вони (норми) відносяться [62, с. 41-42, 43, 46, 51-52, 188, 194, 199, 202, 208, 350-355]. Бо норми говорять лише про те, якими повинні бути ці факти, щоб отримати загальне схвалення в якості істинних, добрих, прекрасних. Отже, факти є настільки істинні, добрі, прекрасні, наскільки вони вказують на ідеальні норми, пов'язані з цими фактами.

На відміну від окресленої позиції В.Віндельбанда, неокантіанець Г.Рікерт заперечує проти зведення цінностей до ідеальних норм та вважає, що необхідно проводити різкий розподіл норми та цінності [287, с. 369-391]. Г.Рікерт наполягає на самодостатньому статусі трансцендентальних цінностей. За Г.Рікертом, трансцендентальна цінність має ставати нормативним обов'язком, як тільки ми відносимо її до суб'єкта, що пізнає [288, с. 94-98, 376-397, 458-467]. Тоді вона починає протистояти йому (суб'єкту) як норма, з якою суб'єкт повинен узгоджувати дії та оцінки. Сутність цінностей полягає в їхній значущості. Про цінності не можна говорити, що вони є, але тільки, що вони значать.

За Е.Касирером, ціннісна диференціація світу бере свій початок ще у первісній міфологічній свідомості. Саме міф уперше надає нерозчленованій індиферентній реальності певні диференціації, розділяючи її на різноякісні галузі значень [141, с. 207, 249, 262]. У подальшому на цій підставі стає можливим усе більш виразне розгалуження шляхів культурного розвитку. Взагалі історію саморозвитку та самопізнання людини можна розглядати, наголошує Е.Касирер [142, с. 26, 50, 126, 130, 152, 268], як постійну переоцінку цінностей, що унаочнюється у перманентному аксіологічному сумніві, незадоволеністю реально-наявним. Бо людина живе не лише у фізичному, але й у символічному універсумі. Мова, міф, мистецтво, релігія – невід'ємні складові цього універсуму, ті різнобарвні «нитки», з

яких сплітається ціннісно-символічна мережа надскладної тканини людського досвіду. Продовжуючи думку Е.Касирера, можна додати, що ціннісно-символічний універсум культури є багатогранне формоутворення, в якому для людини поступово відкривають себе потенційно безмежні буттєві обрії. У ціннісно-символічному універсумі кристалізуються загальнозначущі еволюційні творчі відповіді людини на її фундаментальний сумнів у цінності буденного досвіду.

Джон Дьюї сутність цінностей пояснює таким чином: природні знаки і знаки штучні, свідомо створені людиною задля її практичної діяльності та суспільної пам'яті саме й є, ніщо інше, як цінності [111, с. 10, 21, 85, 109-113, 119, 127-128, 133; 281, с. 171-180; 329, с. 185-186; 425, с. 99-100, 104]. Цінності народжуються у пізнавальній або практичній ситуації і не можуть існувати як властивість предметів або явищ незалежно від тієї діяльності людей, до якої ці предмети або явища залучені.

Чеський теоретик мистецтва Ян Мукаржовський, який є одним із засновників структуралізму, вважає, що естетичний ціннісний об'єкт перебуває у колективній свідомості людства та функціонує як значення [405, с. 87-88]. Притім, що конкретний художній твір як надіндивідуальна цінність, узятий у його змістовній цілісності, завжди є набагато більшим та глибшим, ніж суто естетичний об'єкт. У відповідності до останнього в структурі художнього твору Я.Мукаржовський виділяє два основні рівні: матеріальний артефакт та естетичний об'єкт: естетичний об'єкт є відображенням та корелятом матеріального артефакту у свідомості сприймаючого суб'єкта. Саме естетичний об'єкт – та аж ніяк не матеріальний артефакт – і є безпосереднім предметом аксіологічної оцінки [329, с. 206-210]. У свою чергу, матеріальний артефакт здатен функціонувати як принцип координації різноманітних елементів-складових, що залучаються до ціннісно-символічного комплексу сприймаючого суб'єкта. У результаті досягнутої функціональної цілісності, художній твір у його естетичному аспекті може володіти стійкою інваріантністю щодо мінливого суб'єктивного впливу оцінюючої свідомості суб'єкта та, через це, набувати об'єктивної значущості. Отже, за Я.Мукаржовським

[237, с. 38-121], справжня естетична цінність, то є ніщо інше, як найменування гетерогенної функціональної цілісності різнорідних елементів, що увійшли до складу художнього комплексу. До цього комплексу залучені також суб'єкт-адресат цінності та його оцінна діяльність. Тут, як на нашу думку, Я.Мукаржовський упритул підходить до інтегрального розуміння цінності як соціокультурного комплексу. Бо цінності – це те, що «скріплює» між собою різноякісні елементи соціокультурної реальності, поєднуючи їх у життєздатні системи-комплекси. У подальшому ці комплекси починають бути для суб'єктів-адресатів об'єктивними орієнтирами для нормативного оцінювання, в тому числі, й естетичних явищ.

Н.Гартман цілком слушно проводить принципове розрізнення між цінністю та її носієм. Він підкреслює, що цінність як ірреальне буття незалежна від матеріального предмету, а також від суб'єкта, що більш-менш адекватно її усвідомлює [70, с. 94-101; 78, с. 207-215; 281, с. 194-218]. Але, при цьому, ідеально-ірреальне буття, наприклад, моральної повинності, містить у собі потужну буттєву тенденцію, спрямовану саме на реальність. Особливу значущість, за Н.Гартманом, має естетична цінність [77, с. 457-486]. Бо вона є неповторно-унікальним формоутворенням серед усіх людських цінностей. Інші цінності, як ідеально-ірреальне буття, виявляють себе через посередництво власних реально-матеріальних носіїв. Предмети ж, що функціонують в якості носіїв естетичної цінності, мають таку специфічну структуру, в якій реальним можна вважати тільки перший план. Тобто, за Н.Гартманом, естетична цінність є багатовимірною композицією реального та ірреального планів буття. І тому саме в естетичних предметах цінність знаходить своє найбільш містке втілення [77, с. 457-486; 329, с. 227-232].

Естетична цінність, за Р.Інгарденом, являє собою предмет, що конструюється виключно зі свідомості, але то є такий предмет, що об'єктивується стосовно свідомості [128, с. 328-347; 329, с. 237-243]. Естетична цінність є особливим комплексом ціннісних якостей, що, так би мовити, «осіли» на естетичному предметові. Притім, що естетична цінність ні в якому разі не тотожна реальному естетичному предметові.

Отже, естетична цінність, – прокоментуємо ми розглянуте вище, – завдяки естетичному предмету набуває об'єктивного виміру буття, перетворюючи цей предмет у носія цінності, – тобто, в естетичний предмет. Але з моменту, коли естетичний предмет виник, естетична цінність, що присутня в ньому, стає вже незалежною від наявного відношення цього предмету до суб'єкта. Тобто її присутність в естетичному предметові не залежить від суб'єктивної оцінки цього предмета суб'єктом. Тому естетичну цінність слід мислити як надіндивідуальний феномен, а суб'єкта – як трансцендентального.

Е.Гусерль мислить цінність як особливий інтенціональний об'єкт, а саме – цінна річ або цінність являє собою ніщо інше, як повний інтенціональний корелят оцінюючого акту [95, с. 435, 455, 459, 473-474; 329, с. 215-216]. Оцінююча свідомість конституює поряд з «оголеним» речовинним світом нову «аксіологічну» предметність. Отже, і річ, і цінність – інтенціональні об'єкти, але цінність – інтенціональний об'єкт у подвійному значенні. На інтенціональність речі, що її конституює свідомість трансцендентального суб'єкта, як би додатково «нашаровується» інтенціональність цінності. Притім, що дійсна цінність, незважаючи на її подвійну інтенціональність, є об'єктивною.

На відміну від Е.Гусерля та неокантіанців Макс Шелер категорично відкидає характерні для більшості аксіологічних вчень твердження, відповідно до яких буття цінностей конституює суб'єкт, хоч би то й був суб'єкт трансцендентальний [408, с. 259-337, 379-398]. На його думку, буття цінностей настільки ж мало передбачає необхідність існування «Я», наскільки це передбачає взагалі існування предметів, наприклад, чисел або навіть всієї природи. За М.Шелером, цінності об'єктивні в абсолютному розумінні, тобто взагалі не можуть бути створені або знищені. Вони існують незалежно від усіх суцільних духовних сутностей (суб'єктів). Буття цінностей – у божестві, що нескінченно постає та вічно здійснюється в людині (та через людину) в драмі світової історії.

За неотомістом Ж.Марітенем істинне благо (цінність) є повнота буття. Але будь-яка річ лише тоді досягає повноти власного буття (тобто «світить» нам як

цінність), коли вона утворена відповідно до форми, якої вимагає її глибинна природа [216, с. 459, 461-462, 467]. Форма є метафізичним принципом, який визначає своєрідну досконалість усього, що існує. Справжні цінності не можна звести до буденних очікувань занепаłego світу, тому що цінності лише тоді чогось варті, коли вони несуть у собі есхатологічну перспективу всесвітнього перетворення. Враховуючи це, ми даємо наступне тлумачення позиції Ж.Марітена: річ лише тоді досягає досконалості (тобто стає благом, неутилітарною цінністю), коли прямує до повноти трансцендентально-екзистенціальної буттєвої єдності.

Відповідно до релігійно-філософських ідей М.О.Лоського, цінність то є органічна єдність, що охоплює і буття, і значення, і людиномірний смисл, і духовно-творчий результат [205, с. 61-90]. Спираючись на власні елементи-артефакти (предметні об'єктивації), цінність конституюється як новий аспект світу (тобто світу перетвореного, олюдненого, окультуреного) – аспект відмінний від початкових елементів. Реалізована в наочній формі, будь-яка справжня цінність – ідеально-реальна. Виникнення цінності є екзистенціально-творчим актом суб'єкта.

М.О. Лоський, як і більшість ґрунтовних знавців історії філософської думки та аксіологічної проблематики, вважає за необхідне проводити розрізнення людського блага та цінності, як найвищого, надіндивідуального блага [205, с. 16-33]. Мета життя суспільства, народів – не благо та добробут, а творчість загальнозначущих цінностей. І наблизитись до реалізації цієї мети взагалі не можливо без трагічного переживання людиною своєї історичної долі. Тобто, справжню цінність не здобути без подвигу духу, без жертви-ціни. Масштабні цінності сплачуються стражданнями, – наголошує М.О.Лоський [205, с. 84-90, 451-455, 498-502].

Відповідно до позиції П.Флоренського, будь-яка культура являє собою цільову та міцно зв'язану систему засобів по здійсненню та розкриттю деякої змістовної цінності, що прийнята за безумовну основну, тобто служить певному предметові віри [273, с. 142, 144-145; 297, с. 586-587; 364, с. 43-50, 280, 301, 312]. Предмет віри, у свою чергу, значущий тим, що визначає кути зору на все буття, як воно співвіднесене з людиною. Тобто, цінність лише тоді справжня, коли розкриває себе

як багатогранний символ першореальності. Найбільш змістовним виявленням безумовної цінності є, на думку П.Флоренського, ікона, бо у ній нам відкривається безмежна глибина буття, символічне висвітлення потойбічного [365, с. 424-426, 442].

За думкою В.С.Соловйова, істина є добро, мислиме людським розумом; краса є те ж саме добро і та ж сама істина, що тілесно втілена в живій конкретній формі. Найвище благо, абсолютна істина, довершена краса є триєдиний прояв достойного буття, яке є позитивною всеєдністю [247, с. 230, 234, 267-258; 304, с. 126-127; 307, с. 86-91]. Тому не варто ні відривати, ні протиставляти їх. Бо ідеальна сутність в них одна й та ж сама – достойне буття (або позитивна всеєдність), тобто розквіт індивідуального буття в єдності загального, – наголошує В.С.Соловйов [319, с. 33, 42-43, 211-212, 281, 596, 643, 645].

Вельми важливою для нашого дослідження є концепція цінності знання як творчо-динамічного здобутку в бутті в екзистенціальній філософії М.О.Бердяєва. Тут наголос робиться саме на відкритості буття до ціннісного зростання із середини, із глибини духу. На думку М.О.Бердяєва, дійсна цінність знання може бути породжена лише творчою активністю суб'єкта. Цінність не повинна бути лише віддзеркаленням дійсності, але має бути творенням дійсності [28, с. 259-261]. Тобто, за М.О.Бердяєвим, знання, що має цінність, ні в якому разі не є відбиттям, копіюванням, дублюванням буття. Акт пізнання є актом в самому бутті та із самим буттям. В акті пізнання буття творчо удосконалюється, розвивається, поглиблюється, здійснюючи цим самим певну цінність [29, с. 190]. Тобто цінність, як конкретна реальність розкривається в самому бутті. І лише тому знання є цінність [30, с. 113-116].

Ж.-П.Сартр слушно акцентує увагу на парадоксальності феномену цінності: цінність приходить у світ не просто через реальність, а через людську смислотворчу реальність, яка споконвічно перевершує власне буття та через яку це перевершення тільки й може приходити до буття [300, с. 71-83; 301, с. 319-344; 329, с. 250-254].

У нашому розумінні, з урахуванням думки Ж.-П.Сартра, справжня цінність постає як творчий результат: по-перше, самоусвідомлення людиною себе як істоти, що отримала як «подарунок» екзистенцію (тобто «буття-для-себе») та, по-друге, цінність є здійсненням «трансцендентального виходу» за межі екзистенції з метою перетворення цього «буття-для-себе» таким чином, щоб воно виказало себе як відкрите для трансценденції. Тобто, справжня цінність народжується в творчому акті зростання людського суб'єкта в «бутті-для-іншого». Тому творчий характер має бути властивий усім без винятку справжнім цінностям. Сказати, що ми винаходимо цінності, – це означає стверджувати лише те, що людське життя не має апріорного смислу. Люди самі повинні надавати йому смисл. Тобто цінність, погодимося ми з твердженням Ж.-П.Сартра, надбудовується над природним і соціальним буттям у відповідності до творчого зусилля людини по здобуттю нею смислу життя, в якому цінність саме й має своє джерело.

М.Гайдегер категорично заперечує проти намагань довести будь-що-будь об'єктивність цінностей, наприклад, зусиль неокантіанців, тому що вважає, що мислення в цінностях то є вище святотатство, яке тільки можливе стосовно буття [40, с. 270-271, 289, 302, 308-309; 329, с. 247-248; 381, с. 14, 116-117, 127, 132]. Бо характеристика чогось як «цінності» позбавляє так оцінюване його дійсного достоїнства. Оцінювання, навіть й коли оцінка позитивна, є завжди суб'єктивізацією, бо оцінювання затуляє «просвіт буття» і, через це, спотворює первинне достоїнство цінностей, тим самим віддаляє нас від буття. Цінність повинна світити із глибини суб'єкта через розгортання буття в ньому самого [41, с. 52, 121, 175, 225; 380, с. 173-219, 292].

В унаочнених вище провідних філософських концептуалізаціях цінності остання постає як багатогранне та парадоксальне формоутворення, що має розгалужену структуру різноякісних буттєвих виявів, символізує собою глибинно-екзистенціальний вимір суцього та функціонує у соціумі як базова основа для здобуття людиною загальнозначущих нормативних оцінок, перш за все, упізнанні, творчості, культурі та соціальній практиці.

Розглянемо далі деякі суттєво інші за своїм змістом філософсько-аксіологічні позиції.

Ф.Ніцше наполягає на відносності всіх цінностей та відкидає стереотипне розуміння добра і зла, що поширилося в християнській цивілізації [248, с. 96-99, 101; 429, с. 15]. Треба, нарешті, засумніватися в самій цінності всіх цінностей, здійснити докорінну переоцінку цінностей. Тільки в кількості підвищеної та організованої влади може бути знайдена об'єктивна міра цінності [248, с. 205, 230-231, 238, 246, 250; 329, с. 130-131]. Тому що, в остаточному підсумку, життя – це й є воля до влади. Олюднити світ – це почувати себе в ньому все більше й більше володарем.

Для відомого представника американського неореалізму Р.Б.Перрі, цінність є ніщо інше, як своєрідна «третинна якість», що у власному надфізичному функціонуванні, є ще більш віддаленою від об'єктивності «первинних якостей», чим то віддалені «вторинні якості» [162, с. 9-34; 329, с. 184; 451, с. 615-658]. Тобто подібний об'єкт, що постає перед суб'єктом як «третинна якість», може стати цінністю лише по відношенню до суб'єкта, який сприймає та виокремлює цей об'єкт, як такий, що викликає певну зацікавленість. Отже, цінність, за Р.Б.Перрі, є специфічним функціональним зв'язком, в якому речі, що набувають деяких психологічних статусів, можуть взаємодіяти з зацікавленими в них суб'єктами [281, с. 154-170].

Паралельно з неокантіанським, феноменологічним, прагматичним, структуралістським, екзистенціальним, трансцендентально-онтологічним та релігійно-філософським підходами до осмислення природи цінності в класичній політичній економіці та марксистському економічному матеріалізмові укорінилося розуміння цінності як споживчої вартості та грошей.

Так, за класиками британської політекономії думки А.Смітом та Д.Рікардо саме праця являє собою дійсне мірило мінової вартості всіх товарів [170, с. 39-111; 329, с. 80-82]. Достойнство речі, виконаної шляхом великої праці означає її великість (цінність). За Д.Рікардо, що вважає за доцільне розділяти економічну вартість

(утилітарну цінність) на споживчу та мінову, товари, що володіють корисністю (тобто споживчою вартістю), черпають свою мінову вартість із двох джерел – по-перше, із власної рідкості та, по-друге, із кількості праці, що вона потрібна для їхнього виробництва [329, с. 82; 343, с. 39-40]. Щодо позаекономічних цінностей, тобто цінностей мистецтва, філософії, релігії, то, наприклад, А.Сміт, що виходить із суто утилітаристських позицій, вважає їх корисними настільки, наскільки вони допомагають державному керуванню, зм'якшуючи норов народу та розсіюючи в ньому похмурий настрій і меланхолію [329, с. 81].

Так, праця безумовно необхідна для відтворення людського буттєвого статусу, що є унікальним, принаймні, на Землі, – прокоментуємо ми. Але, тим не менш, праця як специфічна матеріально-речовинна людська діяльність забезпечує не більше ніж матеріальні умови для існування цінностей, тобто створює речовинно-енергетичні носії цінностей. Інше – творчість. Вона перевершує працю. Творчість дозволяє людині знаходити перспективні еволюційні шляхи при мінімальних витратах матерії та енергії, тобто виявляти емерджентні принципи порядку через позаутилітарне натхнення.

Більш глибоке розуміння цінності як споживчої вартості та властивості об'єктів задовольняти соціально-виправдану потребу людини знаходимо в марксизмі. Так, за К.Марксом справжня цінність (вартість) повинна бути упередметненням істинної людської сутності, в якій би людина здатна була безпосередньо утверджувати себе. Споживча вартість (цінність), яку К.Маркс називає благом, завжди є предметом певних суспільних потреб. І цей предмет, тільки будучи включеним в суспільний зв'язок, може здобути деякі цінні (корисні) якості. Тобто, споживча вартість (цінність) є лише вираженням у речах соціально-економічних відносин між людьми [218, с. 324, 326, 330-331, 346, 350, 353, 363, 373, 383; 329, с. 161-164].

Те, як тлумачить К.Маркс споживчу вартість (економічну цінність) може бути сказано і про цінності взагалі: ніяка цінність не функціонує поза суспільними відносинами та завжди має певний вартісний аспект. Але вона не може бути

зведеною лише тільки до цього свого аспекту. Справжня цінність, на думку дисертанта, в повноті власного змісту – неутилітарна.

Чехословацький філософ-марксист В.Брожик, інтерпретуючи філософсько-економічне вчення К.Маркса, дійшов до висновку, що оцінне судження повинно повідомляти про певну ціннісну предметність та бути відображенням у людській свідомості специфічних виявів суспільного буття [42, с. 45-52; 329, с. 164-165]. Причому, під ціннісною предметністю В.Брожик розуміє об'єктивну основу цінності, тобто значуще соціокультурне надбання, що створюється в суспільній практиці та постає як упредметнена діяльність людини. Але чи є ця ціннісна предметність, яку бере до розгляду В.Брожик, дійсною цінністю? В.Брожик вважає, що не є. Це лише – об'єктивна основа цінності, тобто, в нашому розумінні, її соціокультурний субстрат, об'єктивований матеріальний носій. Як цінність та або інша конкретна ціннісна предметність реалізується лише в оцінці, яка завжди є, в свою чергу, похідною від визначеної суспільної потреби [42, с. 67-85]. Цінність, таким чином, не може існувати без об'єктивної основи – ціннісної предметності. Цінність існує в ній як би потенційно. При цьому, актуально будь-яка цінність постає лише в оцінці і ніяк інакше. Отже, ціннісна предметність, за В.Брожиком, – об'єктивна, цінність же – це лише суб'єктивний спосіб, за допомогою якого ціннісна предметність виявляє себе в оцінці.

З останнім твердженням дисертант категорично не згоден. За В.Брожиком виходить так, що не зважаючи на об'єктивність ціннісної предметності, цінність все одно, так або інакше, породжується в суб'єктивному акті оцінювання. Останнє означає, що реального еволюційного зростання в бутті не відбувається, буття хоча й диференціюється, але лише в людській уяві, без того, щоб перевершити наявне суще.

Радянський марксист О.Г.Дробницький вважає, що цінності то є ніщо інше, як ті явища природи і суспільства, які корисні, потрібні людям історично певного суспільства як бажана дійсність, мета або ідеал [110, с. 7, 27, 211, 213, 256, 292-293, 296, 316-317, 325]. Цінність вказує на позитивне або негативне значення явищ

природи, продуктів суспільного виробництва, форм громадської організації, історичних подій, моральних вчинків, духовних творінь тощо. Тобто, за О.Г.Дробницьким, предмет, завдяки здатності задовольняти певну людську потребу (матеріальну або духовну) стає об'єктом спрямованого на нього інтересу та набуває значущості. І лише в межах цього відношення до людини предмет володіє цінністю. На протилежному полюсі ціннісного відношення знаходиться суб'єкт інтересу, який розглядає предмет з погляду наявної в ньому (тобто в суб'єкта) потреби.

Але, на думку дисертанта, з цим також не можна погодитись, оскільки справді значуща (трансцендентальна) цінність є таким утворенням, що має надіндивідуальний, неутилітарний та транскультурний буттєвий масштаб. Трансцендентальні цінності за власним нормативним змістом завжди перевищують наявну потребу суб'єкта та накладають на суб'єкта повинність жертвовного служіння ідеалу. Так, цінність здатна вказувати, вона є інтегральною підставою для оцінки різноманітних явищ, але вона не тотожна самим цим явищам, навіть якщо їм надано загальну соціальну оцінку. Притім, що мова в Дробницького фактично йде не про цінності як такі, а про корисність явищ природи та суспільного життя, тобто не більше, ніж про такі носії цінностей, що набули певної значущості на конкретному етапі історичного розвитку суспільства. Отже О.Г.Дробницький в своїй концепції не виходить за межі утилітаризму.

Інший радянський дослідник А.Г.Здравомислов дає більш творче тлумачення природи цінностей [122, с.160-179]: до предметних цінностей, тобто цінностей, що виявляють себе в об'єктивованій формі, А.Г.Здравомислов відносить: *по-перше*, природні благо і зло, що містяться в природних багатствах та стихійних лихах, а також, споживчу вартість продуктів праці; *по-друге*, соціальне благо і зло, які містяться в суспільних явищах; *по-третьє*, прогресивне або реакційне значення історичних подій; *по-четверте*, багатство культурної спадщини минулого, що духовно живить сучасників; *по-п'яте*, корисний ефект або теоретичне значення наукової істини; *по-шосте*, моральне добро і зло, що виявляють себе в діях людей; *по-сьоме*, естетичні характеристики природних та суспільних об'єктів, а також

витворів мистецтва; *по-восьме*, предмети релігійного поклоніння. Крім того, до так названих цінностей свідомості А.Г.Здравомислов відносить загальні соціально-психологічні орієнтації та оцінки, імперативи та заборони, цілі та проекти, що виражені в формі нормативних уявлень про добро і зло, прекрасне і потворне, про смисл історії та призначення людини тощо. Для всіх цих уявлень характерною є модальність веління та відображення будь-яких явищ дійсності в аспекті їхньої бажаності або небажаності для людини. З останнього виходить, що цінності свідомості, як їх розуміє А.Г.Здравомислов, є утвореннями суто суб'єктивними, бо набувають значення цінностей лише в залежності від того, який саме смисл їм надається людським суб'єктом. З цим дисертант погодитись не може.

Поняття «цінність» є також досить широко використовуване представниками різних шкіл соціологічної думки. Але суто соціологічне розуміння цінності, як за правило, не вміщує дійсного змістовного багатства реально-значущих (інтегральних, базових, загальнолюдських) цінностей і не виводить соціологів за межі вивчення групової ціннісно-оцінної релятивності. Наприклад, відомі американські соціологи У.Томас і Ф.Знанецький, визнаючи розходження між індивідуальними цінностями та суспільними цінностями, розуміють останні як будь-які предмети, що піддаються визначенню щодо власного змісту та володіють значущістю для членів якої-небудь соціальної групи [321, с. 95-99; 329, с. 189; 400, с. 5-45].

Взагалі для соціологічного підходу характерним є те, що роль індивідуальних цінностей, як чинників соціальних процесів тут намагаються нівелювати та в фокус дослідницької уваги покладають розгляд узагальненого об'єктивного чиннику, під яким розуміють інтереси соціальних груп або надіндивідуальний інтерес епохи. Так, Е.Дюркгайм вважає цінності породженням колективної свідомості та об'єктивність цінностей вбачає в їхній соціальній природі [112, с. 310; 329, с. 188]. За Е.Дюркгаймом, цінності – це специфічні соціальні утворення. Вони не можуть бути виведені з біопсихічної реальності людського буття. Їхній генезис та функціонування відбувається на рівні об'єктивних соціальних процесів. Але, як на

думку дисертанта, в об'єктивних соціальних процесах може відбутися лише упредметнення цінностей та перетворення їх на соціальні норми. Притім, що ніяка соціальна норма не здатна адекватно виразити увесь змістовний об'єм цінності, особливо її екзистенціальну складову. Так, справжні цінності надіндивідуальні, але їх не можна редукувати лише до їхнього соціально-нормативного модусу.

За М.Вебером цінності є ніщо інше, як вираження найбільш загальних людських орієнтацій певного історичного часу [57, с. 495-546, 602-643]. Ціннісні орієнтації (соціальні цінності), що домінують у будь-якому суспільстві, історично минають. Тобто, кожній епосі притаманні свої домінантні цінності. Та незважаючи на це, саме процедура віднесення до цінностей тих або інших суспільних феноменів дозволяє, як вважає М.Вебер, перейти в соціальному пізнанні від суб'єктивно-чуттєвого проникнення до об'єктивного загальнозначущого судження. Отже у М.Вебера, як слушно відмічають сучасні дослідники його наукової спадщини [76, с. 161-172; 329, с. 187-188], має місце спроба творчого поєднання, з одного боку, неокантіанської концепції загальної значущості цінностей як формоутворень надісторичних, та, з другого боку, некласичної за своїм характером ідеї про історичну релятивність цінностей. Останнє дещо нагадує культурно-історичний релятивізм О.Шпенглера, який, як добре відомо, визнавав існування багатьох рівноправних ціннісних систем [410, с. 438-439]. Дійсно, як на нашу думку, неможливо відшукати вічної, абсолютної системи цінностей. Цінності – своєрідні сходинки буття, по яким крокує соціокультурна еволюція людського роду. Тому будь-яка система цінностей є такою, що відкрита до змін та нових творчих здобутків. І в цьому позиція М.Вебера та О.Шпенглера безумовно має рацію. Але попри сказане вище, слід враховувати, що домінантні цінності різних соціумів аж ніяк не можуть вважатися рівноцінними, бо вони нетотожні за соціокультурною місткістю та еволюційним спрямуванням.

У школі структурно-функціонального аналізу поняття цінності використовується як важливий методологічний засіб для виявлення механізмів функціонування соціальних систем. Так, на думку Т.Парсонса [261, с. 693-776]

соціальна система будь-якого масштабу завжди передбачає існування деяких загальних цінностей, що поділяються всіма суб'єктами. Без таких цінностей соціальна система як єдине ціле взагалі не змогла б існувати [262, с. 23-25]. За Т.Парсонсом, цінності то є такі своєрідні уявлення про бажане, котрі здатні функціонувати в якості винятково важливих регуляторів людської дії та забезпечувати цілісність і стабільність соціальних систем [261, с. 452-542]. Але постає питання: чи завжди бажане людиною або соціальною групою є цінністю? Та чи не буває так, що справжньою цінністю є те, чого не бажають, бо не в змозі це адекватно сприйняти та оцінити?

Більш глибоке, як на наш розсуд, тлумачення природи та соціальної ролі цінностей знаходимо в інтегральній соціології, одним із засновників якої був російсько-американський соціолог П.Сорокін. Історичний процес, за П.Сорокіним [320, с. 56-81], то є низка соціокультурних трансформацій (мутацій), що відбуваються внаслідок переоцінки цінностей, коли старі базові цінності зазнають кризи та витісняються на периферію суспільного життя. Замість них приходять цінності нові. Доки система цих нових цінностей молода, вона викликає в людей ентузіазм, цінностям вірять, ними захоплюються. Нова система цінностей перемагає. Але ця перемога ніколи не буває остаточною. Тріумф є також і початком загибелі. Бо неухильно настає для будь-яких цінностей та відповідних їм соціокультурних систем епоха розпаду та кризи. У першій фазі «ціннісної динаміки», коли нові цінності охоплюють лише невелику частину соціуму, соціокультурна система, що формується на їхній основі, виглядає як енергійна, змістовно глибока, схильна до експансії. Але у міру того, як ця система розгортається в соціумі, вона поступово втрачає свій творчий потенціал, мов би виснажує свої сили, стає все більш млявою, дрібною та, врешті-решт, відчужується «як стара шкіра». Цінності зазнають своєрідної «інфляції». Тим не менш, історичний процес у цілому від того не зупиняється. Соціокультурна динаміка долає сили історичної інерції. Фаза інфляції цінностей закінчується, новий екзистенціальний поштовх призводить до подальших трансформацій [359, с. 287-292].

Але чому, за якої причини в соціокультурних системах рано чи пізно обов'язково відбуваються трансформації (мутації)? Чому історична динаміка завжди долає статику і, нарешті, постають нові системи цінностей? П.Сорокін вважає, що причина змін міститься в неповноті будь-яких соціокультурних систем, бо цінності, на яких кожна із систем базується, не є універсальними [320, с. 56-81]. Зміст соціокультурних систем, хоч і масштабний, – наднаціональний, надконфесіональний, надрегіональний, але не всеохоплюючий, не «вічний» і має певні історичні, антропологічні, економічні, технологічні обмеження. Соціокультурні трансформації (мутації) й є тими поштовхами, що живлять творчою енергією процес вічного сходження людського духу до абсолютної повноти буття. І нескінченне сходження до омріяної повноти саме й усвідомлюється нами як пошук «вічних», змістовно невичерпних цінностей. Але наші, попри це, реальні життєві цінності завжди локальні, бо ми є істотами локальними і можемо лише прагнути до якомога більш універсальної змістовності наших цінностей. «Вічні» ж цінності залишаються для нас недосяжними.

Не обійшли своєю увагою аксіологічну проблематику й всесвітньовідомі методологи та філософи науки.

Згідно Т.Куну, основоположною одиницею процесу розвитку науки є парадигма – певна нормативно-концептуальна схема розв'язання наукових проблем, яка базується на визнаних у науковому співтоваристві цінностях [165, с. 227-239; 166, с. 19-45]. Загальна соціокультурна динаміка процесу розвитку науки виглядає як низка хронологічно послідовних етапів (стадій): генезис наукової дисципліни (перед-парадигмальний етап) → нормальна наука (парадигмальний етап) → наукова революція (парадигмальна трансформація). Перед-парадигмальний етап розвитку науки характеризується суперництвом різних шкіл та відсутністю загальноприйнятих концепцій, методологічних норм та цінностей. Але на певному кроці дослідницького пошуку в результаті перемоги однієї з наукових шкіл початкові розбіжності зникають та із спільного визнання парадигми, її норм та цінностей безпосередньо починається власна історія наукової дисципліни, яка є

нічим іншим, як усебічним розвитком сформованої канонічної ціннісно-нормативної традиції. Однак поступово серед даних, якими оперують представники канонічної традиції, у все більших обсягах відбувається накопичення аномальних фактів, які не піддаються поясненню з позицій пануючої парадигми. Це породжує в науковому співтоваристві стан професійної невпевненості, настає криза парадигми. В цій ситуації різко зростає увага до нетрадиційних ідей та методологічних підходів, які б могли стати основою для формування цінностей нової парадигми. Врешті-решт, відбувається наукова революція (трансформація) – витіснення старої парадигми новою парадигмою, бо стара й нова парадигми є несумісними.

Всупереч Т.Куну, критично оцінюючи притаманний останньому нормативно-ціннісний релятивізм, відомий американський представник постпозитивізму Л.Лаудан [318, с. 295-342] вважає, що вибір між науковими парадигмами то є суто раціональний процес, оскільки когнітивні норми та цінності, що їх приймають наукові співтовариствами, завжди можуть бути піддані раціональному критичному аксіологічному аналізу. Тобто, Л.Лаудан вважає, що у філософській реконструкції логіки розвитку наукового знання слід спиратися виключно на аналіз внутрішніх цінностей науки. Бо когнітивні цінності за власним змістом, – тут дисертант цілком погоджується з позицією Л.Лаудана, – не є якимись соціально-зовнішніми чинниками розвитку наукового знання, а у власному багатоаспектному функціонуванні безпосередньо з'єднані з раціональністю як такою і тому мають вивчатися із середини наукового знання.

На відміну від розглянутого вище, видатний представник аналітичної філософії Б.Рассел [285, с. 65-66; 329, с. 192-193] виводить цінності за межі знання, оскільки, на його думку, ніяку цінність не можна поставити у відповідність ні до істини, ні омани. Бо не існує таких аргументів, які б достеменно підтверджували внутрішню цінність об'єктів науки. І якщо в людей у наявності різні цінності, то їхня незгода не є питанням істини чи омани, але лише – питанням смаку.

Дійсно, внутрішня цінність об'єкта, тобто цінність, що її розглянуто саму по собі, поза контексту діяльності суб'єкта, то є не більше ніж буттєва потенція. Вона не

може бути достеменно визначена як цінність без співвіднесення з певним суб'єктом, що є адресатом цінності. І в цьому варто погодитися з Б.Расселом. Але не можна прийняти його тезу про те, що цінності – поза знанням. Наприклад, Б.Рассел вважає, що наука не вирішує питання про цінності, бо подібні питання взагалі не вирішуються за допомогою інтелекту. Тому що коли ми стверджуємо, що та або інша річ має цінність, то даємо вихід нашим емоціям, але нічого не говоримо про факти, природа яких не залежить від наших до них почуттів [285, с. 65-66]. Чи має тут на увазі Б.Рассел інтелект, обмежений у своїй чинності сферою логіко-математичного пізнання? Якщо так, то питання про цінності дійсно виходить за рамки такого інтелекту. Що ж стосується емоцій, то ніяке пізнання не обходиться без них. Кожен інтелектуальний акт є також й емоційний акт. Щоб утвердити здійснене нами оцінювання значущої для нас цінності ми, безумовно, даємо вихід нашим емоціям. Але всупереч позиції Б.Рассела наголосимо, що цим ми аж ніяк не створюємо саму цю цінність. Справжня – надособистісна, трансцендентальна, «вічна» цінність глибша за наші оцінки, смаки та емоції.

У Л.Вітгенштайна знаходимо дещо інший варіант тлумачення проблеми цінностей. Л.Вітгенштайн вважає, що оскільки смисл світу повинен знаходитися поза ним, то у світі не може бути жодної цінності. А якби вона там й була, то вона не мала б ніякої цінності. Якщо все ж таки є така цінність, що має цінність, то вона повинна знаходитись поза всім тим, що відбувається [63, с. 83-84; 64, с. 18-20; 65, с. 407-493]. За Вітгенштайном, все у світі випадкове, а не випадкове, – саме такою й має бути цінність, – повинно перебувати поза світом. Тому, наприклад, етика не може бути висловлена, бо вона має бути трансцендентальною. Таким чином, в поцейбічному світі може бути лише «нецінна цінність». Бо «цінність, що має цінність», – знаходиться поза світом, смислом якого вона є. Але, на наш розсуд, цінностям, – якщо це дійсно «цінності, що мають цінність», – притаманні як примусовість, так і випадковість. Для світу «цінність, що має цінність» майорить як загальнозначущий трансцендентальний ідеал. У той же час, здобуття тієї або іншої конкретної цінності здійснюється суб'єктом аж ніяк не на підставі нормативної

примусовості. Свобода і творчість з властивими їм випадковостями суб'єктивного натхнення, осяяння, одкровення – ось джерело для творення-обрання справжніх цінностей. І тільки після здійсненого суб'єктом екзистенціального акту прийняття цінності, вона (цінність) за певних сприятливих обставин може стати обов'язково-примусовою, тобто загальнозначущою нормою.

Далі доцільно буде розглянути – як саме тлумачать природу цінностей методологи та філософи науки сьогодні?

Під цінностями людини, як вказує сучасний американський методолог Х.Лейсі [212, с. 65], в науці та філософії розуміють наступне: *по-перше*, об'єкт оцінки та життєвої орієнтації, тобто ту матеріальну або ідеальну ціннісну предметність, через духовно-практичне засвоєння якої людиною визначається дійсна або бажана якість життя; *по-друге*, базовий критерій для вибору загальної життєвої стратегії та визначення конкретних напрямів пізнавальної та соціальної діяльності; *по-третьє*, якість (атрибут), що надає смисл, достоїнство, добротність, завершеність життю людини як такої істоти, що перманентно творить та оцінює саму себе; *по-четверте*, стандарт моральної поведінки, на який мають орієнтуватися всі люди; *по-п'яте*, основоположне благо, якого прагнуть на протязі всього життя, тобто кінцеву мету всіх людських дій. Причому, оскільки всі вищезначені цінності є цінностями життєвими, а не когнітивними, то Х.Лейсі вважає за необхідне підкреслити, що вони не повинні безпосередньо впливати на вибір та обґрунтування наукових теорій.

Іншу позицію щодо місця та ролі цінностей у науковому пізнанні займає українська дослідниця М.В.Савостьянова. Вона розуміє життєву цінність як доцільність найвищого антропологічного рівня, що регулює внутрішнє життя суб'єкта та спрямовує його вчинки [298, с. 158]. Формуються цінності на рівні духу, в пізнанні та творчості, тобто на рівні тих виявів буття, які притаманні лише людині. Подібне тлумачення цінності має ту перевагу, що виокремлює її буттєву специфіку, бо так зрозумілу цінність вже не можна редукувати ні до значущості, ні до норми, ні до ідеалу, ні до смислу, ні до цілі, ні до ціннісно-оцінного відношення [298, с. 159]. Як слушно зауважує далі М.В.Савостьянова [298, с. 178], коли той або інший

мислитель в якості цінностей називає життя, здоров'я, свободу, творчість, красу, добро, любов, щастя тощо, то він перелічує не безпосередньо цінності, а лише різноманітні вияви цінностей, тобто те, що він особисто вважає значущим для людини, суспільства, культурного розвитку, пізнання. (З останнім дисертант повністю згоден). Але всі ці вияви цінностей не слід ототожнювати з цінностями як такими [298, с. 179]. Називати ці вияви цінностями можна лише умовно, бо всі вони, в кінцевому підсумку, не прояснюють сутності цінності. Тому М.В.Савостьянова вважає припустимим визначати їх лише в якості аксіологічних понять [298, с. 159]. До подібних понять нею віднесені: істина, норма, ціль, смисл, благо, ідеал, корисність, потреба, інтерес, ієрархія цінностей, типологія цінностей тощо. В той же час, до аксіологічних категорій, що їм притаманна універсальна змістовність, М.В.Савостьянова відносить: цінність, ціннісне відношення, оцінку, суб'єкта оцінки, об'єкта оцінки, а також, крім того, додає до названих вище категорій «віднесення до цінності» та «засоби реалізації цінності» [298, с. 178]. Причому, за найбільш адекватне М.В.Савостьянова вважає розуміння цінностей як граничних підстав для визначення людиною цілей у будь-якій сфері її діяльності [298, с. 172-173]. Тобто, цінності є загальним підставами для будь-якого цілеспрямування. Вони регулюють не лише поточні дії людського індивіда, але й граничні смисли будь-якої діяльності, в тому числі – діяльності пізнавальної. Як підкреслює М.В.Савостьянова, цінність – не лише смисл, але граничне втілення смислу; вона є не лише певна ціль, але ціль сама по собі, тобто цінність то є ніщо інше, як гранична ціль [298, с. 179]. Так, – прокоментуємо ми, граничні смисли та граничні цілі то є такі загальнозначущі форми, в яких цінність вперше виявляє себе перед суб'єктом, що здійснює її рецепцію. В той же час, цінність не можна редукувати ні до смислів, ні до цілей, навіть якщо вони й граничні, бо справжня цінність є багаторівневим формоутворенням та здатна не тільки функціонувати за межами втілених смислів чи визначених цілей, але й нормувати їх. Тим не менш, в прокоментованій думці М.В.Савостьянової, дуже важливим для нашого дослідження є цілком слухне намагання тлумачити природу цінностей з найбільш загальних – філософсько-

культурологічних позицій. І саме таке тлумачення цінностей потрібне сьогодні для розробки принципів розширеної соціогуманітарної експертизи та аксіологічно-нормативної оптимізації наукової та інженерно-технічної діяльності. Бо в умовах пошуку та запровадження глобальних антикризових стратегій в основу цієї діяльності мають покладатися цінності фундаментальної змістовності та транскультурної функціональності, що б вони були здатні відкрити перед сучасним людством та його діяльністю еволюційну перспективу універсального буттєвого зростання.

Виразний філософсько-аксіологічний аспект, що до сьогодні не втратив своєї актуальності, притаманний вченню українського генія Г.С.Сковороди. Відповідно до думки Г.С.Сковороди, існують три онтологічні світи в 2-х натурах, а саме: світ 1 – світ макрокосмосу або Всесвіту; світ 2 – світ людини або мікрокосмосу; світ 3 – символічний світ, або світ образів Біблії [93, с. 69-87; 297, с. 445; 310, с. 16-31; 355, с. 97-106; 356, с. 6-13, 28]. Останній (світ 3) гармонійно зв'язує собою великий (макрокосм) і малий (мікрокосм) світи та ідеально в собі їх віддзеркалює. Крім того, кожен із 3-х світів складається з двох натур – видимої (сотвореної) та невидимої (Бог).

Порівняємо вчення Г.С.Сковороди з теорією трьох світів видатного сучасного філософа та еволюціоніста Карла Попера. К.Попер вважає за доцільне розрізняти наступні три світи (або універсуми): *по-перше*, світ фізичних об'єктів або фізичних станів; *по-друге*, світ станів свідомості, розумових (ментальних) станів та психологічних диспозицій до дії; *по-третє*, світ об'єктивного змісту людського мислення [271, с. 49-78; 272, с. 153-164]. Наукові гіпотези, проблеми, теорії, проекти, матеріалізовані у вигляді машин, будівель, технологічних комплексів, а також поетичні думки та витвори мистецтва – всі вони є «мешканцями» світу 3. Завдяки створенню світу 3 людина перевищує психофізичний рівень буття та починає поступово «вживатися» у світ 3. Карл Попер вважає, що між визначеними світами встановлюються нетривіальні взаємозв'язки – так називані інтеракції. Причому, онтологічні світи 1 та 3 можуть здійснювати подібні інтеракції не інакше,

як за допомогою світу 2, тобто через ментальний, психічний рівень буття. Крім того, що дуже важливо для подальшого розгляду, із здобуттям світу 3 об'єктивного змісту думок перед людиною вперше відкрилися всі без виключень онтологічні світи (універсуми) буття [271, с. 81-102].

На перший погляд світи Г.С.Сковороди та К. Попера мають мало спільного. Світ 3 Г.С.Сковороди був визначений українським мислителем задля того, щоб зробити гармонійно-розмірним буттєвий масштаб великого космосу-всесвіту та малого космосу-людини. Тобто, завдяки символічному світу 3, людина вже не розчиняється в безмірності космічних просторів і часів, а набуває утаємниченої буттєвої неосяжності та невичерпності власного надприродного ціннісного достоїнства. На відміну від Г.С.Сковороди, характеризуючи світи 1, 2 і 3, К.Поппер прагнув вказати лише на якісне розрізнення онтологічних рівнів реальності, що формуються в бутті внаслідок розгортання універсальних процесів всесвітньої еволюції, притім, без протиставлення цих світів як якихось самодостатніх регіонів буття.

Спробуємо, на основі універсально-еволюційного розуміння сутності та цінності духовно-творчої діяльності людини, дещо переформулювати вчення про три світи К. Попера та зблизити його з ученням Г.С.Сковороди.

Світ 3 К.Попера – це, як на наш розсуд, світ об'єктивацій духовно-творчої діяльності людини. Його найбільш цінні «мешканці» – це не лише знання (істинні або хибні), що об'єктивувалися, але це також усі значущі здобутки людського духу, тобто ті, що надають людині «надприродної» (трансцендентальної) еволюційної перспективи. Тоді у світі 3 К.Попера має сенс виділити наступні дві «натури» або модуси: по-перше, «видиму натуру» упредметнених цінностей-артефактів, так би мовити, «знань без суб'єкта», що певним чином об'єктивувалися, та, по-друге, «невидиму натуру» трансцендентальних цінностей, які не можна вичерпно об'єктивувати за будь-яких обставин, бо вони є парадоксальними виявами вільного творчого духу людських особистостей, виявами, що найбільш виразно «кристалізуються» в еволюційно-універсальних символах і смислах

загальнолюдської значущості. Тобто «сотворена», «видима натура» всіх трьох світів К.Попера (фізичного, психічного та духовно-ціннісного), як ми їх перетлумачуємо, упредметнює себе в еволюційно-статичних, «закам'янілих» формах, неподатливих по відношенню до творчих імпульсів. Навпаки, «божественна», «невидима натура» цих же самих світів виявляє себе в творчих процесах перевершення статично-еволюційних обмежень, у невичерпності можливостей подальшого зростання, в ціннісно-смісловій буттєвій пластичності.

Розглянемо тепер більш докладно світ 3 Г.С.Сковороди. Цей ідеальний, символічний світ можна тлумачити в якості світу буттєвих опосередкувань, бо саме в цьому світі знаходить своє людиномірне втілення «надприродний» заклик вічності. І таким чином інтерпретована думка Г.С.Сковороди має цікаві зіставлення з ідеєю еволюційних можливостей-схильностей до нового буття у «відкритому» Всесвіті К.Попера. (Останній вважав, що нас у нашій діяльності та пізнанні схиляють чинити так, а не інакше – не підштовхування ззаду, з минулого, а привабливість, «спокусливість» майбутнього та «тяжіння» конкуруючих еволюційних можливостей). І саме це лише й тримає Всесвіт, життя, пізнання, технологію в стані перманентного розгортання. З появою розумних істот схильність макрокосмосу (світу 1) до творчого перетворення стала вагомішою. Живі істоти, з їхніми схильностями до максимальної повноти реалізації власних внутрішніх потенцій, «спокुшають» Всесвіт до підвищення рівня організації, до нарощування складності. Тобто сьогодні, в нашу космологічну епоху вже безпосередньо від характеру ціннісно-еволюційних здобутків людини залежить, куди саме, по якій буттєвій еволюційній траєкторії піде Всесвіт.

Безумовно, найцікавіший серед 3-х світів Г.С.Сковороди є символічний світ 3, який є світом смислів, духовних одкровенень, вічних цінностей. Світ 3 – це світ духовного вибору, щось на кшталт схильностей буття К.Попера зі всіма екзистенціальними ризиками для людської істоти, що витікають звідси. Світ 3 не наказує буттю, яким йому бути. В той же час, світи 1 і 2 не мають сенсу, якщо тільки людиною знов і знов не здійснюються творчі акти отримання цього сенсу в

світі 3. Тобто, Всесвіт і людина буттєво-відкриті до внесення цінності, вони не завершені, доки є можливим творче перевершення наявного буття в світі 3. Видима натура цього світу – це сукупність речовинних символів, що «спокушають» людину-суб'єкта до творчості ідеальних речей-цінностей. У своїй видимій частці будь-які цінності є лише символи, тобто такі багатовимірні формоутворення, в яких тотально-уселенське буття приходить у парадоксальне зіткнення з локальним людським буттям. Головне ж у справжній цінності – її «невидима» частка, яка трансцендентна щодо прозорого для людського розуму модусу вселенського буття та утримується у власній людиномірній функціональності не інакше, як за допомогою творчості духовно обдарованих людських особистостей, зацікавлених в утвердженні по-справжньому глибоких, доленосних цінностей.

Підсумуємо проведений вище розгляд основних аксіологічних підходів, вчень та концепцій.

Цілком слушно буде стверджувати, що висвітлені концептуалізації цінності, а саме – неокантіанська (В.Віндельбанд, Г.Рикерт, Е.Касирер), прагматична (Д.Дьюї), соціологічна (М.Вебер, Т.Парсонс, А.Г.Здравомислов), трансцендентально-онтологічна (М.Шелер), релігійно-філософська (Г.С.Сковорода, В.Соловйов, М.Лоський, Ж.Марітен, П.Флоренський), феноменологічна (Е.Гусерль, Р.Інгарден), ново-онтологічна (Н.Гартман, М.Гайдегер), екзистенціалістська (М.О.Бердяєв, Ж.-П.Сартр), естетико-структуралістська (Я.Мукаржовський), культурно-історична (Ф.Ніцше, О.Шпенглер, П.Сорокін), політико-економічна та марксистська (В.Брожик, К.Маркс, Д.Рікардо, А.Сміт), постпозитивістська та аналітико-філософська (Л.Вітгенштайн, Т.Кун, Л.Лаудан, Х.Лейсі, Б.Рассел), філософсько-культурологічна (М.В.Савостьянова) тощо, які були розроблені світовою та вітчизняною думкою, хоч й є відмінними за методологічними витоками та світоглядним спрямуванням, але, тим не менш, можуть бути розглянуті не як такі, що протистоять одне одному, але як такі, що виразно виявляють неповноту одне одного та, через це, потребують концептуального синтезу.

Щоб наблизитись до такого синтезуючого розгляду нам необхідно зробити базове припущення, що реальні життєві цінності є за змістом, функціональністю та структурою вельми складними соціокультурними утвореннями, які виказують себе в бутті, пізнанні та творчості у великій множинності форм. Якщо так, то цілком слушно буде вважати, що найбільш ґрунтовні з проаналізованих аксіологічних вчень можуть унаочнювати – кожне зі свого світоглядно-методологічного ракурсу – ті або інші суттєві аспекти багатогранної природи реальних цінностей. Для нашого ж дослідження потрібне холістичне, інтегративне бачення, в якому б всі ці суттєві аспекти можна було б гармонійно об'єднати.

Також маємо відзначити, що сьогодні, у зв'язку зі зростанням загальнокультурної значущості науки та техніки відбувається все більш виразне висунення на перший план філософсько-аксіологічного дискурсу проблеми пізнавальних та інженерно-технічних цінностей. Це свідчить, по-перше, про перехідний, революційний характер розвитку самої науки, тобто про принципові зрушення в її методологічному фундаменті та, по-друге, про багатоаспектну корелятивність наукових та соціокультурних процесів [3, с. 5-9, 234-241; 5, с. 5-189, 212-241; 23, с. 35, 316; 24; 153, с. 16-25; 228, с. 100-171; 379; 411, с. 63-73, 152-175]. Людські цінності, як відомо, то є такі визначальні позаекономічні чинники, які здатні потужно впливати на формування загального вектора еволюції будь-яких соціальних систем [57, с. 495-546; 210, с. 140-146; 261, с. 452-542, 693-776; 338, с. 273, 291; 410, с. 438-439]. Найбільш мутагенними серед цінностей нашої епохи є ті, що формуються на межі науки, паранауки та ненауки. Тут йдеться, передусім, про такі форми сучасного позанаукового знання як аномалістика, парапсихологія, новітній містицизм та окультизм. Аксіологічний аналіз вищеназваних форм позанаукового знання, проведений дисертантом, дозволяє зробити висновок про притаманну цим формам позанаукового знання ціннісно-світоглядну амбівалентність [186, с. 15-25]. Так, з одного боку, аномалістика, парапсихологія, містицизм та окультизм є виявами спонтанних соціально-психологічних процесів, що спричиняються глибинною динамікою колективного несвідомого, а саме –

трансперсональна психічна реальність сучасного людства у відповідь на надмірну раціоналізацію життя та технологізацію цінностей західної цивілізації підсилює ірраціональні складові в психічному житті людини, тим самим, стимулюючи хаотичний сплеск окультно-містичних уявлень [426, с. 351-493]. З іншого боку, щирі прихильники парапсихології, аномалістики, містицизму та окультизму, наполегливо унаочнюють чисельні аргументи, що у власній більшості не витримують раціональної критики, намагаються наукоподібно обґрунтувати необхідність якомога більш широкого застосування в наш кризовий час особливого способу пізнання та самовдосконалення людини, який має бути «постраціональним» та перевершити традиційну науку [21, с. 29-65; 53, с. 11-38; 167, с. 542-584; 171, с. 359-361; 291, с. 232-242; 299, с. 301-321; 341, с. 28-55; 369, с. 142-238]. Притім, відмітимо, що духовно-практична основа зрілого містицизму й окультизму, тобто окультно-містична практика як своєрідне «вище мистецтво» буває, як за правило, офіційно санкціонована певною релігійною конфесією в якості витонченої форми богослов'я [229, с. 340-343], що володіє універсальною цінністю.

Варто також мати на увазі, що ірраціональна енергія колективного несвідомого може бути ефективно сублімована методами езотеричних психотехнік, що їх культивують у канонічних релігійно-містичних традиціях. Подібні методи починають цікавити науковців, неупереджене вивчення яких виявляє дивні кореляції між глибинною психологією, сучасною фундаментальною наукою та традиційною містикою [136, с. 108-137; 349, с. 67-86]. За думкою дисертанта, нетривіальний досвід позанаукового знання, парапсихології, аномалістики, новітнього містицизму та окультизму має бути засвоєний західною наукою та, можливо, викристалізований у новий, адекватний епосі «кінця історії» ціннісно-інтегративний філософсько-науковий світогляд. Але це завдання на багато десятиліть. Що слід робити вже зараз, так це сміливо інкорпорувати постнекласичні методологічні принципи в ті галузі позанаукових розвідок та окультно-містичних практик, які виявляють тенденцію до зближення з наукою та здатні збагатити її світоглядно-методологічний арсенал новими поза-утилітарними цінностями.

Наступний підрозділ дисертації присвячений авторській спробі висунення та обґрунтування інтегральної концепції цінності. В якості світоглядно-методологічної основи для розробки інтегральної концепції дисертантом обрано глобальний (універсальний) еволюціонізм [127, с. 40-59, 165-175; 326, с. 370-394; 417, с. 5-61], який є вельми перспективною міждисциплінарною програмою сучасних досліджень, що орієнтує науковий пошук на виявлення та моделювання універсальних механізмів розгортання «квітучої складності» буття [396, с. 83-84, 99-100, 185], притім, у генетичній єдності та емерджентній унікальності його (буття) космічного, біологічного, соціокультурного та трансцендентально-ідеального вимірів.

2.2. Інтегральна цінність постнекласичного знання як соціокультурний інваріант та складноорганізований матеріально-ідеальний комплекс.

Уся світова філософія від свого початку до сьогодні то є, так або інакше, пошук та засвоєння загальнозначущих духовних цінностей [125, с. 28-45; 164, с. 7-33, 254-257; 249, с. 62-67; 251, с. 12-57; 336, с. 389-401; 357, с. 731-733]. У переломні, кризові історичні епохи, коли людина гостро відчуває необхідність докорінної «переоцінки всіх цінностей», хрестоматійне сократівське питання про пошук істинного блага, раз за разом опиняється у фокусі суспільствознавчого дискурсу [399, с. 36-51]. Але сьогодні запитування, орієнтоване на це вічно актуальне питання, має спиратися не лише на філософську спадщину та культурно-історичний досвід світової цивілізації, але й на нові світоглядно-методологічні ідеї, що ґрунтуються на здобутках постнекласичної науки та високотехнологічної інженерної практики [275, с. 249-396; 276, с. 15-162]. Найбільш адекватним багатогранному контексту цих ідей, на думку дисертанта [190, с. 30-36; 191, с. 69-73; 192, с. 102-106], буде тлумачення цінностей в якості таких соціокультурних формоутворень, що завдяки притаманній їм глибокої інваріантності та щонайширшої функціональності здатні визначати напрям еволюційного руху соціальних систем, утримуючи цей рух у життєздатних границях.

Справжньою цінністю доцільно вважати саме те у бутті, що обумовлює реальне соціокультурне зростання людства, тобто здобуття людиною деякого конкретного позитивного еволюційного зрушення, яке здатне дієво посилювати адаптаційні можливості людського роду та розширювати спектр його подальших буттєвих перспектив. Задля закріплення позитивних адаптаційних досягнень людському роду потрібні додаткові – порівняно з тваринним світом – надбіологічні носії спадковості та механізми успадкування, які б забезпечували накопичення здобутих еволюційних адаптацій, транслуючи їх від покоління до покоління. Тобто, людству як специфічному різновиду живого на Землі задля перманентного відтворення надбіологічної складової власної життєдіяльності необхідні – окрім біологічних констант спадковості (геномів) – достатньо стабільні соціокультурні константи [415, с. 336-404; 418, с. 128-152], причому ці соціокультурні константи повинні бути інваріантними щодо варіацій біологічних, психологічних, етнічних, культурних, конфесійних та інших особливостей людських індивідів і соціальних груп. Відповідно до позиції дисертанта [182, с. 81-101; 185, с. 29-38], функцію таких констант-інваріантів надбіологічної (соціокультурної) спадковості виконують інтегральні цінності. Будучи втіленими в соціальну практику та упередметненими в багатовимірному різноманітті культурних форм, а саме – у загальнозначущих морально-етичних ідеалах, релігійних догматах, художніх символах, принципах наукової раціональності тощо, інтегральні цінності утворюють своєрідний матеріально-ідеальний субстрат надбіологічного, неорганічного людського механізму спадковості. Тому інтегральні цінності можуть бути визначені як такі соціальні блага, в яких акумульовано всесвітньо-історичні надбання людства з трансцендування локально-земного буття у його наявності та пошуковому засвоєнню тотально-усесвітнього буття у його універсальних еволюційних потенціях. Отже, за думкою дисертанта, інтегральні цінності то є такі загальнозначущі інваріанти людського способу буття, творчості та пізнання, у яких багатогранно кристалізується позитивний досвід соціокультурних еволюційних

зрушень, причому, цей досвід, так би мовити, «нашаровується» над власне біологічними механізмами функціонування живого на Землі.

Інтегральні цінності то є, таким чином, «поворотні пункти» соціокультурної еволюції людського роду. В цінностях природно-біологічна детермінація людського буття набуває сутнісного розширення. Завдяки входженню інтегральних цінностей у життєвий світ людини [185, с. 75-89; 413, с. 471-539] в бутті людських індивідів та соціальних груп в усе більш значущій наявності розкриває себе трансцендентально-ідеальний вимір суцього, через що людське локальне земне буття починає нетривіально співвідноситися з уселенським тотальним буттям: людина тепер здатна жити не лише тільки світом природи, але й світом свободи, реалізуючи себе в якості духовно-екзистенціальної істоти.

Про інтегральну цінність також можна сказати, що вона є специфічною формою буття, в якій акумулюються результати антиентропійного перетворення соціально-культурного хаосу, що йому властива спонтанна мутагенність, на синергію цілеспрямованих творчих актів. Завдяки дії означеної синергії відбувається своєрідне еволюційне «скріплення» та кооперація хаотично розподіленої надлишкової соціальної та психогенної енергії. Причому, синергійне, антиентропійне перетворення хаосу, може виявити себе, як на індивідуально-особовому – у формі творчої синергії мозкової активності [384, с. 307-314], так і на соціально-груповому рівні – у формі синергії кооперованих зусиль наукових, інженерно-технічних, художніх, релігійних, окультно-містичних шкіл тощо [149, с. 79-81; 225, с. 488-492, 770-781, 814-818; 411, с. 63-73, 152-175].

Справжні інтегральні цінності тим значущі, що здатні чинити потужний вплив на перебіг процесів соціальної та духовної діяльності людини в якості граничних підстав цієї діяльності, у тому числі – на перебіг сучасних процесів розгортання постнекласичної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності. Саме тому, за аналогією, цілком правомірно розглядати інтегральні цінності в якості своєрідних «соціокультурних геномів», зовнішніх по відношенню до біологічної природи людини, тобто в якості таких надбіологічних формоутворень, що

функціонують у часі та просторі переважно за межами органічної людської тілесності. Будучи упередженими в матеріально-речовинних та інформаційно-енергетичних структурах навколишнього світу, цінності як певні «соціокультурні геноми» спроможні багатогранно виявляти властиві людині екзистенціальні духовно-творчі сили. Крім того, інтегральні цінності, за умови, що вони є за своїм змістом та функціональністю взаємно комплементарними, здатні інтегруватися у складноорганізовані синергійні цілісності, завдяки інваріантним структурам яких стає можливим стабільне існування великих соціальних груп, державних утворень, цивілізаційних комплексів, причому, існування в періоди часу, істотно більшої тривалості, ніж сукупна тривалість життя як мінімум декількох поколінь. Тобто, інтегральні цінності слід розуміти в якості таких специфічних надбань надбіологічної еволюції людини, яким притаманна максимальна соціокультурна «місткість» та багатоаспектне функціонування яких забезпечує гомеостаз соціокультурних систем. Спираючись на акумульований в інтегральних цінностях загальнозначущий соціокультурний потенціал людина здатна зберігати свої креативні еволюційні характеристики більш-менш незмінними в умовах широкої варіативності об'єктивних і суб'єктивних параметрів соціокультурного довкілля, в якому ці інтегральні цінності тривалий час функціонують, та відтворювати себе як унікальний різновид живого на Землі, поступово еволюціонуючи в бік ноосферогенетичної буттєвої перспективи [233, с. 309-350; 353, с. 79-99].

Онтологічною підставою соціогенезису інтегральних цінностей є віртуальний модус уселенського буття, тобто буття у його потенційних можливостях. Відповідно до уявлень сучасного природознавства, наш метагалактичний онтологічний ландшафт відзначений принциповою незавершеністю буття та схильністю до подальшого еволюційного зростання [113, с. 96-116; 303, с. 369-380; 315, с. 143, 151, 155, 159, 233]. Значні онтологічні регіони Всесвіту на протязі мільярдів років демонструють стійку антиентропійну спрямованість еволюційних процесів, тобто перманентне тяжіння до принципової буттєвої новизни [127, с. 59-92]. І тому еволюція та інволюція, антиентропійний та ентропійний вектори розвитку цілком

слухно можуть розглядатися як два взаємопов'язані вияви одного й того ж самого універсального процесу, змістом якого є становлення вселенського буття.

Якщо так, то еволюцію доцільно розуміти в якості такого фундаментального метagalacticного руху, який розкриває власну сутність у покроковому наближенні нашого регіону буття, що володіє підвищеною мутагенністю, до нескінченної якісно-кількісної буттєвої повноти всеосяжного Всесвіту. (Останній все частіше позначають терміном «Мультиверсум»). В той же час, протилежний та додатковий рух то є інволюція, яка на відміну від еволюції є згортанням, віддзеркаленням та символізацією повноти буття в незліченному різноманітті локалізованих буттєвих форм. Тобто, еволюція, як її розуміє дисертант, то є спосіб поступового утвердження в бутті антиентропійного принципу цінності та конкретності індивідуального суцього (космічного, біологічного, соціального, ментального, трансцендентально-екзистенціального), а також перехід від універсальної атрибутивності вселенського буття до унікальної модусності локально-індивідуального буття. Тоді інтегральна цінність є нічим іншим, як нетривіальною формою присутності уселенської буттєвої тотальності [143, с. 71-136; 199, с. 66-67, 76-79; 282, с. 193-199; 428, с. 149-153, 158-159] в атомарній локальності людини, соціуму, техносфери та її розмикання у бік перспективи антропокосмічного буття.

Отже, інтегральна цінність – це є буття, що перманентно стає, самоорганізується, це є буття конвергентне, тобто таке специфічне буття, що за допомогою людського творчого зусилля зближує в еволюційному процесі генетично різнорідні сфери суцього. В цінності для людини та її міцніючого розуму розкривається глибинна комплементарність нашого регіону Всесвіту (Метagalактики) та суб'єкта пізнання [259, с. 216-231], який на сучасному етапі розвитку наукового знання стає «спостерігачем складності» [360, с. 59-72]. Завдяки входженню цінності в світ людини, інтенсифікується «телеологічна» спрямованість земної еволюції, що має характер поступової персоналізації буття та формування конкретних соціокультурних унікальностей. Тобто, в цінності буття маніфестує себе як неймовірне, екстраординарне, складноорганізоване, конкретно-унікальне суще.

Сьогодні є достатні підстави вважати людський розум, пізнання та високотехнологічну практику істотною еволюційною стадією в розгортанні тотально-уселенського буття [109, с. 165-193; 317, с. 219, 271-272; 333, с. 11-13; 353, с. 16-23; 388, с. 96-137], причому, такою стадією, що створює можливість самого феномену інтегральної цінності як нелокального буттєвого принципу. У свою чергу, цінність є, ніщо інше, як нетривіальна «кристалізація» здобутків названої еволюційної стадії в психологічно-ментальних станах та речовинно-енергетичних соціокультурних артефактах, у тому числі, техніко-технологічних.

Справжні цінності є своєрідними трансцендентальними «призмами» розуму, завдяки яким розум, що пізнає, знаходить для себе все більш потужну за своїми культуротворчими параметрами «оптику». У наш час – це постнекласичне філософсько-наукове бачення (умогляд), що спрямовує розум до універсально-тотального буття, до розкриття глибинної симетрії, єдності та «квітучої складності» [59, с. 10-15; 61, с. 92-93, 441; 396, с. 83-84, 99-100, 185] природи, цивілізації, культури як конкретних виявів всеохоплюючої цілісності багатовимірного Всесвіту (Мультиверсуму). Проходячи крізь людський розум, що все більш універсально пізнає Всесвіт, біологічна еволюція, тим самим, набуває нової – ноосферогенетичної перспективи та долає локальність земних форм життя.

За допомогою інтегральних цінностей відбувається активізація та емерджентно-динамічне укорінення в бутті нового, нефізичного, духовно-екзистенціального виміру: у світ людини входить унікальний, інноваційний елемент, що протистоїть фізично-енергетичній монотонності природного, ціннісно-нейтрального модусу вселенського буття. І тому виявити по-справжньому цінне – це ніщо інше, як ідентифікувати в бутті дійсно унікальне, тобто таке суще, що нетривіально зростає у власній унікальності та має потенцію до подальшої універсалізації. Якщо так, то інтегральна цінність то є специфічна новація буття, що збільшує «ступінь універсальності» земної еволюції, розвертаючи її рух у напрямку системного ноосферогенезису. Цінності є, таким чином, «сходінками» еволюційного руху від локального досвіду людської життєдіяльності до досвіду

глобального та далі – у бік перспективи антропокосмічного буття [353, с. 318-325]. Останнє означає, що завдяки людському розуму в земному та космічному бутті здійснюється своєрідний «фазовий перехід» від еволюційної стихійності до розумно-збалансованого зростання, тобто до регульованого та ціннісно-значущого соціально-культурного розвитку.

Отже, в інтегральній цінності відбувається містка акумуляція загальнолюдського досвіду у формі соціокультурних, техніко-технологічних, психологічно-ментальних та інших важливих для людського буття еволюційних надбань. Здобуваючи інтегральну цінність, людський суб'єкт стає носієм деякої перспективної – у загальнопланетарному контексті культури та цивілізації – надбіологічної еволюційної тенденції. Цінність допомагає людині здійснити творче самовизначення в багатовимірному континуумі не проявлених (віртуальних) буттєвих можливостей та конкретизувати це самовизначення в унікальності особової еволюційної траєкторії (тобто «власної лінії життя»).

Бути інтегральною цінністю – це мати для суб'єкта-адресата суттєве духовно-практичне значення, тобто бути для цього суб'єкта трансцендентальним орієнтиром. Цінність дає людині не те, в чому вона має потребу, як конкретно-історичний суб'єкт, а навпаки, розмикає в наявному суцюзі деякий «просвіт» буття та розверзає перед людиною потенційно безмежну «метафізичну височінь». Справжні цінності «аристократичні», бо вони вимагають для власного становлення жертовної відмови людини від тимчасових благ [30, с. 113-116]. Тому зведення цінності до корисності, ототожнення цінності з утилітарним благом, зміст та специфіка якого ґрунтовно та критично розглянуто в монографії [432, с. 40-54], є на думку дисертанта профанацією цінності. Бо на відміну від корисності (утилітарного блага), цінність не є результатом адаптації – хоч би й практично вдалої – до наявного буття, наприклад, до певної соціально-культурної традиції, поточної економічної кон'юнктури тощо. Цінність – це емерджентне здобуття непередбачуваної перспективи надбіологічної еволюції [271, с. 81-102], тобто інтегральний результат процесу творення принципово нової буттєвої якості, що її в принципі не можна вивести з наявного

буття. Справжня цінність – це завжди інноваційне зрушення, що спричиняє глибоку синергійну трансформацію природних, соціальних та технологічних систем. Причому, з обов'язковою їхньою подальшою коадаптацією, тобто гармонійно-збалансованим взаємним пристосуванням. У формі інтегральної цінності для суб'єкта, що здатен до творчо-дієвої рецепції її глибинного змісту, виявляє себе парадоксальний зв'язок між іманентним та трансцендентним модусами буття та відкривається еволюційна перспектива життєздатного узгодження власного локального буття з буттям всеохоплюючої уселенської світобудови. У свою чергу освоювана суб'єктом інтегральна цінність набуває значення загального нормотворчого ідеалу, проживається суб'єктом як основоположний смисл, тобто як повноцінна, багатовимірна, завершена думка, що безповоротно відбулася та є, відтоді, неусувною з людського буття.

Отже, виходячи з висвітленого вище, інтегральна цінність може бути визначена наступним чином: цінність то є стійка соціокультурна форма життєздатної співмірності суб'єктивно-особового та всеохоплююче-тотального буттєвих модусів. Або інакше: інтегральна цінність то є змістовно-глибокий соціокультурний інваріант, що вибудовується людиною в процесі надбіологічної еволюції та, завдяки власної стійкості в якості загальнозначущого духовного орієнтиру, відтворює – знов і знов – знайдену життєздатну відповідність екзистенціально-персонального людського буття та тотально-уселенського буття. Тим самим, цінність перетворює на еволюційну норму аномальний (малоймовірний, емерджентний, сингулярний) різновид буття, наприклад, такий вид буття, яким є людська екзистенція.

Справжня інтегральна цінність ніким не вигадується, вона здобувається як непередбачувана буттєва перспектива. Проте, цінність не може увійти до людського життєвого світу сама по собі, тобто без певного творчого зусилля з боку конкретної людської особистості. Причому, для практично-дієвого виявлення масштабної цінності зусилля потрібне неабияке, що під силу лише геніально обдарованим особистостям, які в змозі поєднувати творчі прозріння з подвижництвом та

беззавітним служінням правді. Здобуття дійсно великих цінностей вимагає від людини мужності самовизначення в граничній життєвій ситуації [66, с. 13-53; 395, с. 35-51].

Абстрактною формою інтегральної цінності є трансцендентальний ідеал, призначення якого, як доводить російська дослідниця Н.Н.Єпіфанова [114, с. 87-109], – це бути смисловою основою для конституювання життєвого світу людини. Як ідеал інтегральна цінність здатна постати перед суб'єктом-адресатом у той момент, коли вона вже, так або інакше, «пробуджена» їм у здійсненому екзистенціально-творчому акті, але поки що не здобула соціокультурного упредметнення. Тобто, трансцендентальний ідеал – це інтегральна цінність, яка ще не має адекватного вкорінення в матеріально-речовинному субстраті певного соціуму. У трансцендентальному ідеалі інтегральна цінність маніфестує себе як початкова екзистенціальна єдність, у стані якої цінність перебуває у свідомості творчих суб'єктів до свого упредметнення, тобто до того, як розпочнеться процес інволюції та адаптації цінності до умов наявного соціокультурного середовища. Ідеал – це інтегральна цінність, яка ще не піддалася соціальній ентропії та не увійшла в стадію інфляції (тобто знецінення та втрати духовно-екзистенціальної вертикалі). У формі ідеалу здійснюється індивідуальна та соціальна рецепція найбільш масштабних інтегральних цінностей, бо масштабні цінності можуть достатньо довго не знаходити практичної реалізації через відсутність в історично-конкретному соціумі комплементарного їм субстрату. Проте, і в абстрактній формі трансцендентального ідеалу, масштабні цінності в змозі вчиняти потужний формуючий вплив на перебіг соціокультурних процесів, детермінуючи їх як би із майбутнього, тобто зі сфери буття бажаного, перспективного, як буття «надприродних» еволюційних потенцій.

Оцінка цінності, здобута у формі трансцендентального ідеалу, є інтуїтивне перед-угадкування можливості входження в людський життєвий світ деякої нової цінності, як за правило, цінності достатньо змістовної. Тобто такої цінності, яку не можна об'єктивувати та упредметнити за історично короткий період часу,

наприклад, протягом життя одного або декількох поколінь. І тому подібна цінність змушена функціонувати в соціумі без субстрату, відповідного її дійсному еволюційному масштабу та культурно-екзистенціальному змісту. Але там, де деяке конкретно-унікальне суще перед-упізнано як цінність, саме й можуть себе вперше виявити позитивні еволюційні перспективи, орієнтація на які здатна сформувати нову траєкторію соціокультурного розвитку.

У той же час, на відміну від інтегральної цінності, корисність (споживча вартість, утилітарне благо) не дозволяє судити про перспективне буття, а тільки про буття наявне. Тому, за переконанням дисертанта, не корисність є підставою для оцінювання цінності, а навпаки, цінність є, врешті-решт, – у широкій соціокультурній еволюційній перспективі, – універсальною підставою для оцінювання будь-якої корисності. Бо саме у формі інтегральної цінності людина здобуває та творчо втілює в поліморфне різноманіття соціокультурних практик позитивний екзистенціальний баланс між піднесеним трансцендентальним ідеалом та утилітарною (економічною, політичною, технологічною, побутовою тощо) корисністю.

Інтегральна цінність виникає з потужного творчо-емерджентного імпульсу, що переорієнтовує соціум у бік іншої траєкторії розвитку, причому, в наперед непередбачуваному, малоімовірному напрямі. Інерція, що задається соціуму дією певної інтегральної цінності, є інерція еволюційно-позитивна. Завдяки цій інерції соціум утримує себе на життєздатній відстані від стану рівноваги, тобто функціонує як відкрита до оновлення синергетична система. По силі отриманої інерції можна, так би мовити, «вимірювати» еволюційну значущість цінності, «зважуючи», тим самим, акумульований у ній сукупний соціокультурний імпульс еволюційного розвитку.

Відомо, що найбільш далекоглядні дослідники зі світовими іменами, які вивчали історико-культурні процеси в їхній глобальній еволюційній перспективі, обґрунтовано робили висновок про основоположну роль цінностей у генезисі та функціонуванні соціальних систем [57, с. 495-546; 98, с. 112-116; 225, с. 488-492,

770-781, 814-818; 261, с. 452-542; 338, с. 273, 291]. При цьому, вони мали на увазі загальнозначущі, найбільш місткі, «вічні» або, – у термінології дисертанта, – інтегральні цінності, що завдяки власному трансцендентально-ідеальному масштабу та універсальному характеру сформували глобальний смисложиттєвий ландшафт людської цивілізації. І якщо в наш час є потреба в пошуку нових інтегральних цінностей, то ми повинні пам'ятати, що цінності подібної місткості здобуваються людиною саме в переломні епохи, в «осьові часи» історії, коли надбіологічний еволюційний вектор, що визначає переважний напрям культуротворчих новацій людського буття, у зв'язку з виявленням у життєсвіті людини альтернативних буттєвих вимірів, кардинальним чином переорієнтовується. У такі епохи еволюційні процеси набувають реальної можливості вийти на принципово нову «траєкторію» [113, с. 96-116; 137, с. 56-92] та утвердити себе у потенційно безмежному просторі ймовірних буттєвих перспектив, тобто у такому просторі, який є багатовимірним, істотно складнішим по своїй еволюційній топології та змістовнішим, ніж наявне людське буття. Безповоротно просуваючись у цьому багатовимірному просторі буттєвих перспектив, людство, тим самим, усе більше віддаляється від власних біологічних інстинктивних витоків, надбудовуючи над ними принципово інші – трансфізичні та трансбіологічні соціокультурні формації. Тобто, людський рід як би вчиться адаптуватися до багаторівневої реальності уселенської світобудови та набуває буттєвого стану мешканця не лише природного світу, але й трансцендентально-віртуального світу. І якщо так, то нові, загальнопланетарного масштабу інтегральні цінності в порівнянні з традиційними, «вічними» цінностями локальних цивілізацій повинні – у процесі розгортання надбіологічної еволюції, – ставати все більш місткими, поліморфними, багатовимірними, отже такими, щоб на їхньому підґрунті людська життєдіяльність здійснювалась якомога більш повноцінно та у симбіотичній єдності з живою природою.

Як відомо, в сучасному фізико-математичному природознавстві основоположного значення набуває ідея симетрії, що розглядається науковим співтовариством в якості фундаментального принципу уселенського космічного

буття [59, с. 10-15; 61, с. 92-93, 441; 69, с. 58-84; 352, с. 172-204; 354, с. 12-21, 33-39, 112-125; 423, с. 174-213]. І якщо симетрія – дійсно універсальний буттєвий принцип, то вона якимось чином повинна виявляти себе й на рівні буття соціокультурного. За позицією дисертанта [185, с. 29-38; 190, с. 30-36; 191, с. 69-73], принцип симетрії себе тут достатньо виразно виказує, передусім, в інваріантності соціального функціонування інтегральних цінностей, тобто базових, соціально-домінантних цінностей смисложиттєвого масштабу. Сказане вище слід розуміти наступним чином: у різноманітті культурних форм та соціальних благ, а також у варіативності людських вчинків, намірів, уявлень та, пов'язаних з ними історичних змін, завжди присутні глибинні інваріантні ціннісно-сміслові структури, що з'єднують всю цю хаотичну безліч соціально-культурних рухів у цілісні та динамічні комплекси. Завдяки наявності подібних комплексів надскладне різноманіття соціального і культурного життя через застосування в постнекласичних наукових дослідженнях принципу симетрії може бути формально узагальнено та несуперечливим чином зведено до декількох філософсько-концептуальних схем (моделей), науково-теоретичний аналіз яких повинен дати нам можливість суттєво поглибити розуміння генетичних витоків та особливостей спрямування результуючих еволюційних векторів найбільших соціокультурних систем сучасного людства (євроатлантичної, далекосхідної, євразійської, ісламської, індійської цивілізацій тощо), включаючи притаманні їм технологічні тренди. Отже, виявити ціннісно-сміслову симетрію – це означає, врешті-решт, здобути ефективний методологічний засіб для розв'язання актуальної філософської проблеми творення оновлюючого соціокультурного ціннісного синтезу. Сучасний світ потребує такого соціокультурного синтезу, бо лише економічної глобалізації задля отримання нових стійких (антикризових) еволюційних перспектив сьогодні аж ніяк недостатньо [85, с. 41-81; 90, с. 294-357; 236, с. 261-267; 391, с. 436, 441, 443-444].

Основоположна авторська гіпотеза дисертаційного дослідження відносно інваріантної структури інтегральної цінності [191, с. 69-73] полягає в наступному: цінність може бути змодельована як складноорганізований матеріально-ідеальний

комплекс, що утворений поєднанням трьох основних структурно-функціональних компонент, *по-перше*, ідеально-трансцендентального ціннісного об'єкта, *по-друге*, психологічно-ментального ціннісно-оцінного корелята, *по-третє*, матеріально-речовинного ціннісного артефакту.

Вищезначене слід розуміти так: інтегральна цінність, узята в багатовимірній повноті власного змісту, то є «надреальний» ідеально-трансцендентальний об'єкт, що розгортає себе в наявне буття не інакше, як через середовище психологічно-ментальних ціннісно-оцінних корелятів. Останні найбільш дієво функціонують у свідомості тих творчо-активних суб'єктів, що здатні здійснювати не лише рецепцію, але й творчу інтерпретацію цінності. Тобто, інтегральна цінність поза людиною, поза процесом вивільнення її екзистенціальних духовно-творчих сил не в змозі здобути реальної підстави для актуального буттєвого виявлення.

Крім того, будь-яка інтегральна цінність задля повномасштабного розкриття власного еволюційного потенціалу потребує нетривіального упредметнення в матеріально-речовинному субстраті, який за своїм характером та місткістю має бути відповідним її багатогранному змісту. Притім, відмітимо, що найвагомішою ролі в соціально-дієвій реалізації інтегральних цінностей набуває сьогодні постнекласична наукова та інженерно-технічна практика, бо саме вона створює умови для адекватного упредметнення нових інтегральних цінностей. Подібне упредметнення найбільш ефективно здійснюється під час інноваційного проектування та високотехнологічного застосування системотехнічних та соціотехнічних комплексів (специфіку останніх розглянуто у 3-му розділі дисертації).

Наголосимо також на наступному: задля адекватного оцінювання та інтерпретації цінностей слід враховувати, що не дивлячись на незворотне інволюційне сходження всіх без виключення «надреальних» інтегральних цінностей у множинний контекст соціокультурних форм та здійснюване суб'єктами-реципієнтами цінності більш-менш вдале матеріально-речовинне упредметнення, принципово нерозв'язним для аксіологічного аналізу залишається завдання вичерпної системно-структурної диференціації цінностей. Бо справжня, містка

інтегральна цінність то є нерозкладна на елементи динамічна цілісність. Вона постає до буття як своєрідний екзистенціально-смісловий гештальт [265, с. 37-39], що набув надіндивідуального, соціокультурного масштабу та, багатоаспектно функціонуючи, одночасно корелює як з ідеально-трансцендентальними ціннісними об'єктами, так і з матеріально-речовинними упредметненими артефактами. Тобто, по відношенню до інтегральної цінності ніяке здійснюване розкладання на системно-структурні елементи не може бути визнано остаточним, вичерпним, фундаментальним, оскільки принцип цілісності (або принцип холізму [332, с. 215-224; 397, с. 101-107]) в буттєвому виявленні інтегральної цінності превалює нам принципом елементаризму.

У творчо-дієвій, еволюційно-креативній цінності як у нерозкладному на елементи матеріально-ідеальному комплексі має місце глибинна симетрія істини, добра та краси. Притім, останні цілком слушно можуть розглядатися як три найбільш усвідомлювані цивілізованою людиною форми зовнішнього виявлення інтегральної цінності, тобто такі форми, що є більш-менш адаптованими до відповідних сфер духовної культури та які набули стереотипно-стандартизованої функціональності, через яку, так або інакше, доступні чуттєвому сприйняттю та ментальному спогляданню [245, с. 57; 329, с. 6-7; 348, с. 251-256].

У власному повновагомому, трьохкомпонентному функціонуванні цінність є неусувною складовою будь-якого соціокультурного процесу, бо інтегральна цінність, з'єднуючи три основні онтологічні рівні суспільного буття – матеріально-речовинний, індивідуально-суб'єктивний та соціально-об'єктивований, як би «цементує» вияви суспільного буття в складносистемне ціле. Як ідеально-трансцендентальний об'єкт цінність вказує на надреальний, «небесний», уселенський буттєвий модус; як психологічно-ментальний корелят – асимілює надлишкову енергію духовно-творчих сил людини та ставить її в синергійну резонансну відповідність до прихованих потенцій буття; як матеріально-речовинний артефакт – цінність унаочнює свій локалізований, «земний» буттєвий модус,

здійснює сходження в поліморфну множинність зовнішнього соціокультурного контексту та, через це, поступово втрачає властиву їй первинну єдність.

Отже, інтегральна цінність, як вже зазначалося, то є місткий соціокультурний інваріант. Але оскільки, це є такий специфічний інваріант, якому притаманна системно-динамічна, синергійна природа, то повинні існувати потужні рушійні сили ціннісно-творчого процесу, що перманентно діють та підтримують соціокультурний динамізм цінності, сприяють усебічному розгортанню її еволюційного потенціалу. Серед різноякісних рушійних сил, що здатні «штовхати» інтегральну цінність, спричиняючи її розгортання, дисертант, насамперед, вважає за потрібне виділити наступні: по-перше, людську творчість та цілеспрямовану соціально-практичну, науково-пізнавальну та інженерно-технічну діяльність; по-друге, неперіодичні соціально-культурні, природно-кліматичні, економічні, технологічні та інші непередбачувані зміни, що спонтанно виникають та унаочнюють себе у вигляді іррегулярних мутагенних чинників малої, середньої та великої інтенсивності; по-третє, маргінальну соціальну стихію, що утворює середовище «розкріпаченого пошуку» та цим живить процес генезису альтернативних цінностей.

Розгортаючи власний багатогранний зміст та упередметнюючи себе у вигляді квітучого різноманіття об'єктивованих речовинно-енергетичних форм, наприклад, формацій наукомістких високотехнологічних артефактів, будь-яка інтегральна цінність проходить певні еволюційні стадії, основними з яких, на думку дисертанта, є: 1) екзистенціальна стадія, 2) дивергентна стадія, 3) інфляційна стадія. Екзистенціальна стадія соціокультурної «ціннісної динаміки» характеризується спонтанними осциляціями («пульсаціями») сутнісних духовно-творчих сил людини біля пункту «тотальної єдності буття» або «єдиного» [292, с. 140-147], яким символізується уселенський модус буття. Наближення до цього пункту проживається творчою людською особистістю як справжнє, істинне існування, наповнене глибоким смислом. Містичний пошук тотальної єдності буття й є ніщо інше, як духовно-практичне сходження суб'єкта до деякої базової, інтегральної, ідеально-трансцендентальної цінності.

Далі в «ціннісній динаміці» настає дивергентна стадія, що означена розгалуженням функціональних траєкторій цінності. Тут відбувається об'єктивація цінності та її вкорінення в наявне соціокультурне довкілля, що, у свою чергу, спричиняє структурні та субстратні трансформації серед елементів та систем цього довкілля. Цілісна на початку еволюційного розгортання інтегральна цінність перетворюється на поліморфну множину локальних культурних маніфестацій, що невідворотно об'єктивуються (упредметнюються) та починають функціонально віддалятися від стану первинної єдності. Причому, якщо на першій – екзистенціальній стадії, активним є творчий суб'єкт, що є адресатом-носієм цінності, то на дивергентній стадії, навпаки, – активною стає сама цінність. Через подальше поглиблення дивергентних процесів у «ціннісній динаміці» може відбутися поступове переростання функціональних відмінностей між локалізованими формами маніфестації інтегральної цінності у суперечності – наприклад, частка й ціле можуть тепер суперечити одне одному. Тим самим, цінність на дивергентній стадії внаслідок власного дроблення може сприйматися та оцінюватися суб'єктом як безцільність, профанація, карикатура, неначе якась непізнаванна сліпа воля через середовище відчуженої від творчого витoku профанованої цінності веде людину до невідомої їй ірраціональної мети.

Аналізуючи характер функціонування цінності на другій стадії її соціокультурної динаміки слід вказати на важливу роль міжособових комунікативних трансакцій [137, с. 105-112; 377, с. 81, 83, 91, 94; 378, с. 34, 45-46, 50] як універсального способу рецесії цінності, враховуючи, що ці комунікативні трансакції мають амбівалентний характер. З одного боку, інтегральна цінність на дивергентній стадії відкриває себе масовому адресатові. Але, з іншого боку, внаслідок профанації цінності масовим адресатом через його певні культурно-історичні та духовно-творчі обмеження неминучою є інволюція [99, с. 9-18] та змістовна інверсія цінності до рівня банальної корисності (утилітарного блага). Бо смисложиттєва вертикаль інтегральної цінності, що здатна була б сприяти еволюційно-креативній трансформації способу людського буття, творчості та

пізнання, замінюється тут горизонталлю корисності. Остання спроможна лише адаптувати людину до монотонної рутини наявно-повсякденного буття.

Завершальна стадія «ціннісної динаміки» то є, так би мовити, стадія «інфляції»: якщо довгий час домінують дивергентні тенденції у функціонуванні будь-якої інтегральної цінності, то ця цінність неухильно знецінюється. Сучасна криза техногенної цивілізації є якраз таким результатом домінування дивергентних тенденцій у «ціннісній динаміці». Надмірна експансія західних цінностей назовні є переважно «горизонтальною». І тому вона має своєю ціною сплюснення та перекручення базових культурних цінностей, затьмарення високого духовного ідеалу.

Але, попри неминучу інфляцію, «ціннісна динаміка» інколи отримує позитивне продовження (своєрідний «ренесанс») у формі конвергентної, реінтеграційної, пост-інфляційної стадії. Причому, необхідною умовою для подолання дивергентно-інфляційних тенденцій та успішної реінтеграції цінності є здатність комунікативного суб'єкта-адресата до нетривіально-творчого відновлення первинної єдності цінності через реінтеграцію її локально-множинних маніфестацій.

Серед сучасних прикладів конвергентних реінтеграційних процесів, що стрімко розгортаються та мають безпосереднє відношення до європейських просвітницько-техногенних цінностей, слід передусім назвати NBIC-конвергенцію [20, с. 73-79; 91, с. 72-98; 439, с. 1-32; 441], тобто соціокультурно-еволюційне зближення та структурно-системне переплетення нанотехнологій та біологічних наук, інформаційних технологій та когнітивних наук тощо, які до цих пір функціонували як автономно-дивергентні галузі знання, але тепер стрімко реінтегруються в постнекласичний складноорганізований симбіотичний комплекс.

Відмітимо, що шляхом означеної реінтеграції може бути здійснено не лише відтворення соціокультурної дієвості вже достатньо традиційних для світової культури техногенно-просвітницьких цінностей, але, що важливіше, цілком можливим є продукування значно масштабніших за своїм змістом та функціональністю – ноосферогенетичних інтегральних цінностей. При цьому, в

процесі їхнього генезису можуть бути намічені універсальні підходи до технологічного подолання дуалізму природи і духу та, через це, відкритися принципово інші – «постсоціальні» [16, с. 250-253; 234, с. 246-249; 375, с. 292-308; 404, с. 29-35; 440] перспективи розвитку людського роду. Таким чином, людство може увійти в новий «осьовий час» – час небаченого еволюційного зрушення всесвітньо-історичного масштабу.

У зв'язку зі сказаним вище, виникає питання, яке аж ніяк не є суто риторичним, – чи існує реальна можливість здійснити масштабний транскультурний ціннісний синтез у найближчій історичній перспективі, причому, такий синтез, який за змістом та генеральною еволюційною спрямованістю був би адекватним епосі пошуку антикризових стратегій та ноосферогенетичних перспектив? Навряд чи хтось із фахівців готовий дати вичерпну відповідь на подібне питання вже сьогодні. Але прийmemo до уваги наступну принципову обставину: постнекласична наука, що є в наш час беззаперечним лідером пізнання і «локомотивом» технологічних та соціальних інновацій, притім, – не лише у формі фізико-математичних дисциплін, але усе більше й більше у формі трансдисциплінарних дослідницьких програм [137, с. 105-112; 198, с. 8-10, 13-18; 214, с. 26-42; 231, с. 274-275; 353, с. 218-236], – прямує до такого пункту власного розвитку, в якому починає плідно взаємодіяти з філософією. Отже, до філософії поступово повертається її методологічна та координуюча роль у пізнанні, яку майже було втрачено у ХХ столітті. Це стає особливо помітним, коли мова йде про пізнання надскладних систем, що саморозвиваються, наприклад, систем соціокультурних.

Не виключено також, що подібні дослідження, які є важливими елементами розгортання трансдисциплінарних програм, допоможуть виробити універсальні стратегічні підходи, здатні впритул підвести людство до глобального соціокультурного синтезу, адекватного характеру поточних та перспективних завдань загальнопланетарної цивілізації. Проте шуканий позитивний результат істотним чином залежатиме від того, чи здатна буде новітня постнекласична наука, за умови координуючої ролі філософії, генерувати інноваційні цінності потрібного

масштабу, щоб вони перевершили за смисложиттєвим змістом та еволюційним потенціалом цінності традиційні, а саме – релігійні, метафізичні, техногенні? Тобто питання про роль науки у формуванні цінностей сьогодні полягає не тільки й не стільки в тому, чи є вплив сучасної науки як мутагенного чинника культури позитивним або негативним, а в тому, чи володіє наука надпотужним творчим потенціалом, так би мовити, трансцендентальним, що б він був би здатен поступово переорієнтовувати раціонально-алгоритмізоване, техногенне мислення в бік пошуків шляхів реалізації ноосферогенетичних буттєвих перспектив. Адже наука сама є продуктом цього техногенно-алгоритмізованого мислення. Нам же для нового цивілізаційного синтезу потрібне мислення емерджентне, культуротворче, багатовимірне [33, с. 19-107; 214, с. 26-42; 235, с. 438-458; 308, с. 14-208; 360, с. 131-162, 195-215]. Це є таке мислення, що спроможне нетривіально-творчо трансформувати людське буття, а не лише тільки адаптувати його. Тобто мислення, яке не прагне бути віддзеркаленням буття, а здатне творити принципово інше за змістом буття, «вирощувати» в ньому все нові й нові еволюційні шари. Таке мислення може бути назване ціннісно-орієнтованим. Тому зовсім не достатньо в нинішніх умовах нормативного методологічного вміння критично оцінювати науковий пошук, порівнюючи його результати із домінуючими в соціумі цінностями. Необхідно цілеспрямовано наближати норми наукової раціональності до високого трансцендентального ідеалу, за допомогою якого крізь стандартизовану буденність сучасного життя мають почати світити цінності майбутньої епохи. Поки ж що наукове співтовариство все ще дотримується у власній більшості критично-позитивістських поглядів на сенс та призначення науки, а саме – наука повинна лише лаконічно і несуперечливо описувати реальність, але без того, щоб претендувати на дійсне до неї наближення. Позиція дисертанта в цьому питанні є наступною: роль науки полягає не лише в описі реальності та навіть не в раціонально-практичному наближенні до неї, але в творенні реальності вищого еволюційного рівня, ніж реальність фізична та біосоціальна. Людству нашої епохи конче потрібний контакт з багатовимірною, плюралістичною реальністю, в якій

творча діяльність розуму завершила б «фазовий перехід» від еволюції біосоціальної до такої, що перевершила б її своїм буттєвим статусом та перспективою, а саме – до еволюції ноосферогенетичної. Отже, «фазовий перехід», про який тут йдеться, – це є надпотужна глобальна соціокультурна трансформація, спрямована на синтез нових інтегральних цінностей та безповоротне входження людства в системний ноосферогенезис [58, с. 376-414, 470-482; 219, с. 597-603; 353, с. 79-99].

У зв'язку з унаочненим вище, доцільно поставити ще одне питання: чи визрівають в сучасній науці певні умови, що вони потрібні для здобуття людиною вже в найближчій перспективі нових інтегральних цінностей? Є виразні ознаки того, що дійсно визрівають. Останнє, так або інакше, знайшло своє попереднє відображення у філософській та науковій літературі [43, с. 22-20; 44, с. 55-70; 236, с. 261-267; 255, с. 11-26, 115-122; 259, с. 216-231]. Як характерний приклад візьмемо сучасну фізичну космологію – синтетичну природничо-математичну науку про Всесвіт та закони його еволюції. Як відомо, космологія є найбільшою мірою світоглядно-навантаженою з природничих наук, так би мовити, – «філософська наука». Характер висновків, які формулює космологія щодо природи всесвітньої світобудови, безпосередньо залежать від норм та цінностей наукової методології [39, с. 99-168; 46, с. 96-176; 201; 259, с. 158; 263, с. 247-302]. Тут завжди значну вагу мають гіпотетичні інтерпретації, тут неможливо істотно просунути в пізнанні без опори на експліцитно сформульовані філософські принципи. Тобто, світоглядно-методологічні принципи з космології не можна елімінувати, як не можна елімінувати й масштабні духовні цінності. Все це дає підставу взагалі не вважати космологію за стовідсоткову науку, а визнавати її лише в якості математизованого натурфілософського вчення, відносно якого норми наукової раціональності доцільно було б послабити [259, с. 158]. Але, тим не менш, слід мати на увазі, що від теоретичних результатів, а також від природничо-наукової, епістемологічної та філософсько-аксіологічної інтерпретації новітніх космологічних даних безпосередньо залежить те, яким шляхом піде сучасна наука, в першу чергу, фундаментальне природознавство. Тобто, фізична космологія то є таке

натурфілософське вчення, яке через власну фундаментальність та ціннісну «забарвленість» здатне чинити вирішальний вплив на подальший хід природничо-наукового пізнання в цілому, а також, – якщо розглядати космологію в широкому соціокультурному контексті, – на вибір ціннісно-культурних пріоритетів у масштабах світової цивілізації.

Дослідники-філософи, що вивчають становлення та світоглядно-методологічні підстави сучасної космології, звертають також увагу на ту принципову обставину, що саме космологія у всі часи цивілізованої історії людства, врешті-решт, формувала результуючий ціннісно-світоглядний вектор культури [39, с. 99-168; 259, с. 216-231; 260, с. 99-107]. Сьогодні від космології очікують нового «розумного споглядання» реальності, в якому аксіологічні критерії (разом з традиційними епістемологічними критеріями) набули б першорядної ролі. Отже, перед вченими та мислителями з необхідністю повстає надскладне завдання – здійснити синтетично-творчий розсуд-конструювання «нового космосу» [259, с. 216-231] або ціннісно-сислового універсаму [161, с. 102-116] для загальнопланетарної цивілізації, що стрімко формується. Такий розсуд або «розумне споглядання» й є, як на то слушно вказують [39, с. 99-168], перспективний та адекватний епосі постмодерну науково-філософський спосіб отримання постнекласичних інтегральних цінностей. І подібні цінності, за певних умов, можуть бути дієво інкорпорованими не лише у сферу системи наук, але й у багаторівневий пласт всієї культури. Таким чином, сучасна космологія має бути оцінена як одна з пріоритетних сфер неринкової, позаутилітарної, ціннісно-орієнтованої науки де, тим не менш, творяться реальні загальнолюдські багатства нової епохи та прокладаються перспективні шляхи ціннісно-орієнтованої, ноосферо-генетичної еволюції людства. Отже, найвища мета, на яку повинна бути зорієнтована постнекласична наука, то є синтез та рецепція інтегральних цінностей глобальної місткості. Спосіб, яким подібні цінності мають здобуватися та впроваджуватися в практику науково-філософського дискурсу та соціальну практику є людська творчість. Співвідношенню творчості та інтегральних цінностей присвячений наступний підрозділ.

2.3. Полісуб'єктна творчість як спосіб генезису та еволюції інтегральних цінностей.

Жодна інтегральна цінність не може бути створена без творчого людського зусилля. Творчість і цінність знаходяться у нерозривній єдності як процес та результат. Тобто цінність слід розглядати як підсумковий позитивний результат творчого процесу, що значущо упредметнюється у багатогранній сукупності соціокультурних форм, а творчість – як необхідну передумову та людський спосіб діяльності по створенню та засвоєнню певної інтегральної цінності.

У світовій та вітчизняній філософсько-науковій літературі природу творчості розглянуто різнобічно та ґрунтовно [27, с. 43, 123, 242, 246, 264, 301; 29, с. 190; 30, с. 113-116; 80, с. 406-409; 282, с. 193-199; 335, с. 237-243; 447]. Творчість розуміють як специфічну, притаманну лише людині надбіологічну властивість, яка виявляється, перш за все, у здатності убачати нові, не реалізовані раніше потенції буття та, завдяки цьому, відступати від стереотипних зразків мислення та практичної дії. Крім того, творчістю вважають деяку цілеспрямовану людську діяльність, основним результатом якої є реально здійснюваний перехід від небуття до буття, тобто такий перехід, який без людської діяльності не був би можливий. Отже, творчість – це така специфічна людська діяльність, яка не лише виявляє не помічені й не активовані раніше потенції буття, а викликає до існування нестереотипне суще, якого ніколи раніше не було у світі, тобто таке суще, що володіє властивістю принципової буттєвої новизни. Це можуть бути різноманітні нові речі та процеси навколишньому об'єктивному світу. Але це можуть бути також нові духовні (психологічно-ментальні) стани самого суб'єкта, які здатні сприяти розширенню його буттєвого діапазону та були б неможливі без відповідного нетривіального зусилля з його боку або з боку деякого іншого суб'єкта.

Існує також дещо інше розуміння природи творчості, яке опинилося у центрі уваги у зв'язку з формуванням нової синергетичної науково-філософської парадигми [36, с. 151-158; 148, с. 147-151; 151, с. 25-30; 266, с. 99-153; 277, с. 46-64; 279, с. 109-

126]. Згідно із цим розумінням, творчість є універсальний уселенський принцип буття, а не тільки лише цілеспрямована людська діяльність. Сутність творчості в оновленні та зростанні уселенського буття, у вивільненні його антиентропійного потенціалу та в глобальному еволюційному переході від хаосу до порядку-космосу, окремим випадком якого є людська творча діяльність. На думку дисертанта [189, с. 27-35], не дивлячись на захоплюючу перспективу розгляду феномену творчості у найбільш масштабній із всіх можливих – в уселенській буттєвій перспективі та залучення до аналізу природи творчості новітніх даних некласичних природничо-наукових дисциплін, окреслений підхід є надмірно широким, оскільки у ньому втрачається специфіка власне людського способу буття. Людина, її присутність та діяльність виглядають на фоні тотальності вселенської «творчості» не більше, ніж локальними та малозначущими феноменами, якими можна без збитку для результатів природничо-наукового пізнання нехтувати. Нам же потрібно виокремити те найбільш унікальне та принципово нове у багаторівневому складі Всесвіту, що за допомогою власної творчої активності вносить саме людина, тобто справжню інтегральну цінність. Бо цінність саме й є таке нове суще, яке здатне поставати у бутті тільки через людину, завдяки її цілеспрямованому творчому зусиллю, тим самим, надаючи вселенській еволюції принципово нового онтологічного виміру – духовно-екзистенціального.

Слід також вказати на сучасне релігійно-богословське тлумачення природи творчості, що відстоюється, так або інакше, прихильниками «наукового» креаціонізму [17, с. 146-165; 22, с. 398-399; 35, с. 5-23, 179-204; 172, с. 139-158; 226, с. 237-249; 243, с. 41-47; 246, с. 158-162; 269, с. 90-91; 442, с. 31-35]. Відповідно до цього тлумачення, справжнім та абсолютним суб'єктом творчості є всемогутній Бог, який навмисно залишає створений ним світ у стані незавершеності та залучає людину у співтворчість. Тоді людські цінності та творчість, що їх продукує, то є відповідь людини на неусувний з її життя божественний заклик, змістовний масштаб якого зростає від епохи до епохи. Тобто, людська схильність та здібність до

творчості має трансцендентне джерело і тому суто раціонально вичерпним чином не може бути досягнута.

Хоча окреслений релігійно-богословський підхід не є по-справжньому науковим, його також слід узяти до уваги, оскільки він містить наступну важливу для нашого дослідження ідею: людська творчість розгортається у часі та просторі так, нібито має якусь надлюдську мету, що незрівнянно перевершує наявні потреби людської життєдіяльності. Відповідно до малого масштабу розгляду людські творчі зусилля здаються хаотичними, але при великомасштабному погляді виникає враження про їхню метаісторичну узгодженість. Тобто людські індивіди та суспільні громади докладають свої творчі зусилля не свавільно, а таким чином, нібито у них є найвища кінцева мета, що розташована у тотальному бутті за горизонтом наявного суцього. Подібний, – буцімто спрямований до якоїсь мети – еволюційний розвиток є характерним для систем, що саморозвиваються. При цьому, фахівці зі складноорганізованих систем підкреслюють, що реальної, наперед визначеної мети у такому розвитку немає [19, с. 76-77; 36, с. 151-158; 37, с. 256-268; 279, с. 138-140; 308, с. 237-249]. Але є деяка раніше не відома науці закономірність, що виявляє себе у функціонуванні надскладних систем. Відповідно до цієї закономірності, між елементами складноорганізованої системи та фазами її розвитку встановлюється дивна узгодженість – нібито елементи системи «знають» про об'єднуючу усіх їх кінцеву мету [148, с. 147-151; 151, с. 25-30; 391, с. 103-105]. Якщо ж мова йде про системи соціокультурні та соціоприродні [358, с. 10-27, 187-196], то в якості «надреальної» кінцевої мети, що «спокушає» розвиток та творчість, завжди, так або інакше, виказує себе деяка базова, масштабна інтегральна цінність [320, с. 56-81].

Інтегральна цінність як складний матеріально-ідеальний соціокультурний комплекс акумулює у власних багатовимірних структурах загальнозначущий результат людських творчих зусиль, причому, не лише у його завершеному, кристалізованому вигляді, тобто у статиці, але й у його багатofакторному становленні, у динаміці, у різноманітті нелінійних «пульсацій» між порядком та хаосом. Тому інтегральна цінність не є щось раз і назавжди завершене. Вона вимагає

для свого функціонування постійного ре-продукуючого «підживлення» з боку творчо обдарованих суб'єктів, що є адресатами цієї цінності. Тобто інтегральна цінність не лише виникає як емерджентний результат синергетичної акумуляції людської творчості, але й підтримує власну динамічну самототожність за допомогою перманентних творчих трансакцій, що встановлюються між індивідуальними та груповими адресатами цінності. Таким чином, творче зусилля знаходить своє призначення не лише у тому, щоб породжувати нові цінності, але й у тому, щоб зберігати соціокультурну дієвість наявних інтегральних цінностей. Тобто, творчість за еволюційно-функціональним призначенням є не лише тільки продукування, але є також і репродукування цінностей, що здійснюється через практичне розгортання притаманного їм (цінностям) культуротворчого потенціалу.

Дуже часто творчість пов'язують з новизною, вважають саме новизну ознакою творчого успіху [36, с. 151-158; 245, с. 57]. Особливо це є характерним для сучасної масової культури. Але новизна як така не є, при уважному розгляді, ні необхідною, ні достатньою умовою справжньої цінності здійснюваного творчого акту. Так, дійсно, певний творчий акт може спричинити виникнення принципово нового суцього. Але цінним можна визнати лише таке вперше виникле суще, яке дієво стимулює процес соціокультурної еволюції та, через це, призводить до безповоротних змін у людському бутті. Тобто, внаслідок здійснення по-справжньому цінного творчого акту формується принципово нова «траєкторія» цивілізаційного розвитку, а для суб'єктів, що стали адресатами цінностей, відкривається суттєво інша смисложиттєва перспектива.

Таким чином, справжня, соціально значуща творчість то є така багатоаспектна діяльність, мета якої – створення (а також відтворення) інтегральних базових цінностей. Творчість слід визнати за фундаментальну характеристику людського способу буття. Сенс творчості полягає у поступовій трансформації сліпого спонтанного антиентропійного механізму живої природи в цілеспрямований та раціонально регульований процес, що має своїм головним результатом вивільнення комплементарних людині потенцій буття.

Цікаві факти, що мають відношення до обговорюваного вище питання, надає сучасна палеоантропологія [67, с. 176-180; 147, с. 22-55; 274, с. 111-316; 305, с. 140-158]. В епоху раннього палеоліту, тобто у першу з доісторичних епох існування передлюдей, серед штучних предметів, створених найпершими з австралопітеків, впродовж достатньо тривалого періоду були відсутні будь-які повторювані форми. Тобто, у цю щонайдавнішу епоху соціобіологічною еволюцією ще не було сформовано стійкого механізму спадковості у технології виробництва кам'яних знарядь. Штучні предмети, як необхідні передумови життєдіяльності передлюдей, вже створювалися, але певні технологічні навички (надбіологічні алгоритми) не закріплювалися. Творча здібність передлюдей до створення штучних знарядь себе вже проявила. Але цінність як надбіологічне надбання передлюдей в її технологічно-інваріантній, наочно-інструментальній (зовнішній) формі не встигала належним чином викристалізуватися. Попри це, подальша еволюція людини була б взагалі неможливою, якби в австралопітеків із покоління у покоління все ж таки не відбувалась трансляція деякої реальної новації (культурної мутації), завдяки якій їхнє буття зростало б у принципово новому – надбіологічному вимірі.

На думку антропологів, у ці прадавні часи передавалося не певне уміння, не первісна технологія (інструментальний алгоритм), а особлива форма поведінки, що не є характерною для тваринного світу, а саме – творча надмірність по відношенню до природи [147, с. 132-149]. Саме тут, у цьому пункті почали розходитися еволюційні шляхи передлюдини та тваринного світу. І хоча це ще не давало безпосередніх переваг передлюдині у міжвидовій боротьбі за існування, але, водночас, відкривало перед нею перспективу надбіологічної, тобто соціокультурної еволюції. Саме ця обставина піднесла перших передлюдей над буттєвим рівнем біосферних природно-необхідних процесів та переорієнтувала їхній розвиток у нове, перспективне, хоча й дуже ризиковане еволюційне русло надбіологічної (соціокультурної) детермінації. Тому слід погодитися із тими дослідниками людської передісторії, які вважають, що творча діяльність, навіть у її примітивних, первинних формах, була б неможлива, якби внутрішня суб'єктивна реальність

перших передлюдей не почала спонтанно трансформуватися змістовно надлишковим чином [274, с. 111-316]. Тобто так, що врешті-решт стало можливим виникнення та укорінення у внутрішній суб'єктивній реальності духовно-психічних форм, які не мають аналогів у зовнішній, об'єктивній реальності. Мова тут йде про такі надбіологічні феномени психічного життя, як ілюзії, мрії, химери, міфи, архетипи тощо. Світ фантастичних, еволюційно-надлишкових бачень людини власною екстремальною мутагенністю деякою мірою перевершив світ еволюційно-виправданого чуттєвого сприйняття та парадоксально перемішався з ним. Виникла суб'єктивно-психічна надмірність у поведінці доісторичних передлюдей, що була на перший погляд аж ніяк не функціональною по відношенню до їхньої основної, речовинно-матеріальної, наочно-орієнтованої форми життєдіяльності. Проте, саме ця нефункціональна (або позафункціональна) складова первісної життєдіяльності, яка не приносила реальних еволюційних переваг передлюдині та не була пов'язана безпосередньо з виготовленням штучних кам'яних знарядь, забезпечила перехід через ланку проміжних соціобіологічних ступенів до людини розумної.

З урахуванням розглянутого вище, дисертант вважає за потрібне зробити наголос саме на духовно-психічній складовій процесу антропогенезу, оскільки ця складова є відносно незалежною від безпосередньо біологічної та соціальної основи людського буття. Вона також є найбільш мутагенною з підсистем людського індивідуума. У процесі розгортання надбіологічних еволюційних змін саме ця – духовно-психічна, надлишково-творча складова людського буття усе більше набуває самостійного значення та цим покладає край власне біологічній еволюції. Роль прогресивних мутацій починають грати технологічні відкриття, корелятивні новим, надбіологічним духовно-психічним станам людини. У результаті цього, довкілля, в якому існує первісна людина, перетворюється на гігантський експериментальний мутагенний ландшафт становлення надбіологічних принципів буття, де в умовах жорсткого вибраковування проходять випробування нові способи мислення та практичної дії, що мають своїм джерелом позаутилітарну гру людських духовно-творчих сил [147, с. 22-55, 132-149].

Отже, здібність до творчості притаманна людині ще від найперших етапів людської еволюції. Сьогодні творчий потенціал людей є головним надбанням будь-якого соціуму. Але хто є справжнім творцем цінностей – окремі обдаровані людські індивіди? Чи навпаки – творчість цінностей має надіндивідуальний, над-особовий характер? Якщо вірно перше і творчість обмежена рамками індивідуально-особового буття, то тоді створювані цінності повинні в обов'язковому порядку містити у собі (у трансформованому, звичайно, вигляді) неповторні риси своїх творців. І якщо ми звернемося до художньої творчості, то легко побачимо, що висловлене припущення знаходить своє пряме підтвердження: витвори мистецтва здатні відбивати та зберігати у внутрішньому, ідеальному вимірі особові духовно-творчі «енергії» своїх творців. Проте, звернемо увагу на наступне: класичними стають лише ті твори мистецтва, яким притаманний високий ступінь інваріантності, тобто такі твори, що вони спроможні функціонувати у змістовній повноті та адекватно виявляти власну цінність у багатьох соціокультурних контекстах. І, крім того, переходячи від одного контексту до іншого, багато разів репродукуючись, класичні твори не лише не блякнуть, але все більше й більше змістовно збагачуються та виявляють нові грані. Їхня значущість не тільки не знижується, але навіть зростає. В них поступово відкривається така глибина, яку повною мірою, можливо, не було видно навіть і самому авторові. З цього випливає наступне: справжні шедеври творчості містять деяке інваріантне ціннісне «ядро», що має поза-особистісний, надіндивідуальний, полісуб'єктний характер. І якщо так, то за суб'єкта творчості, що здатен породжувати справжні цінності, слід вважати не тільки та не стільки безпосередньо особу автора (митця), але й всіх тих свідомих чи несвідомих інтерпретаторів художнього шедевру, через ідеально-матеріальне середовище якого виказала себе у світ та була багатоаспектно інтерпретована деяка інтегральна надіндивідуальна цінність.

Резюмуємо розглянуте вище: інтегральна цінність як стійкий смисложиттєвий інваріант уперше постає до соціокультурного функціонування за рахунок індивідуально-особового творчого зусилля конкретної людської особистості та несе

на собі відблиск її неповторних суб'єктивних рис. У той же час, не дивлячись на наявність особово-забарвленої форми (художнього твору, технічного винаходу, наукового відкриття, філософського вчення тощо), цінність у власній змістовній основі надіндивідуальна, надемпірична, позаособистісна, трансцендентальна. Тому для адекватного відтворення та соціокультурного функціонування у повноці інтегрального змісту та значення справжня цінність потребує суб'єкта трансперсонального. В якості останнього можуть поставати наукові співтовариства, «незримі коледжі» просторово віддалених, але духовно близьких однодумців, надіндивідуальні «соборні розуми» певних релігійних конфесій тощо. (У філософській літературі для трансперсонального суб'єкта поки що немає єдиного усталеного терміну).

Крім того, у зв'язку зі сказаним вище, слід мати на увазі, що трансперсональний суб'єкт як деяка системно-функціонуюча сукупність адресатів, що є реципієнтами конкретної цінності, не може бути зведений до суми індивідуальних суб'єктів. Якимсь чином між індивідуальними суб'єктами «соборного розуму» встановлюється нелокальний (поза-просторовий та позачасовий) зв'язок, природа якого залишається все ще не проясненою. Феномен нелокального зв'язку між суб'єктами, що є адресатами цінності, був узятий до уваги ще представниками неокантіанської традиції, які найбільш ґрунтовно серед усіх західноєвропейських філософських шкіл вивчали проблему цінностей [62, с. 41-42, 43, 46, 51-52; 138, с. 217, 221-226; 139, с. 471, 482, 702, 705, 710; 140, с. 238; 287, с. 369-391; 288, с. 94-98, 376-397, 458-467]. Їхній ґносеологічний аналіз ціннісних аспектів пізнання та культурного розвитку дав підставу стверджувати, що трансцендентальний суб'єкт, як дійсний реципієнт цінностей, на відміну від суб'єкта індивідуального є надемпіричним та перебуває поза часом та простором. А з останнього витікало, що творчість слід розуміти як таке продуктивне зусилля, що залучає людських індивідів до надприродного, надісторичного смислу незмінних у своєму значенні трансцендентальних цінностей. Останні ж, за думкою неокантіанців, є утвореннями позачасовими, поза-просторовими, що перевершують

буття та призначені для того, щоб це буття нормувати. Сьогодні, коли у наших руках є потужний методологічний інструментарій постнекласичної еволюційної науки, ми маємо змогу висловити дещо іншу гіпотезу щодо природи надіндивідуального суб'єкта-адресата трансцендентальних цінностей.

Трансперсональний суб'єкт або «незримий коледж» то є специфічне соціокультурне утворення, яке виникає та функціонує внаслідок встановлення синергетичного «резонансу» між індивідами, що є адресатами цінностей, притім, таким чином, що відбувається істотне взаємне посилення їхнього духовно-творчого потенціалу. Найбільш обдаровані суб'єкти у творчому зусиллі як би переростають самих себе, починають відчувати себе «медіумами», через розум, інтуїцію та відчуття яких висока (трансцендентальна) цінність у формі ідеалів істини, добра та краси вперше входить у світ. Але для безповоротного вкорінення нової цінності у матеріально-речовинне та інформаційно-енергетичне середовище соціокультурного субстрату певного суспільства, зусиль тільки окремих обдарованих особистостей, як за правило, буває недостатньо, адже інтегральна цінність – поліморфний та трансперсональний феномен. Отже, для повномасштабного функціонування інтегральної цінності необхідна взаємна підсилююча координація дій багатьох суб'єктів або, іншими словами, синергія співтворчості [149, с. 79-81; 393, с. 108-136]. Така синергія добре відома з історії наукового пізнання. Так, коли між вченими встановлювалися інтенсивні ціннісно-сміслові трансакції, відбувалося справжнє виверження наукової результативності – революційно-творчі ідеї дійсно «носилися у повітрі». Є яскраві приклади всесвітньо-знаменитих наукових шкіл, «соборний розум» яких забезпечував утримання масштабних духовно-раціональних цінностей у всьому їхньому смисловому діапазоні. Такі школи існували у дореволюційній Росії та у довоєнній Німеччині, але через відомі історичні події зникли, внаслідок чого рівень світової фундаментальної науки помітно знизився. Відомо, що німецька наука до сьогодні не відновила повною мірою свої позиції у світі [1, с. 19].

У реальному існуванні трансперсональної синергії не сумніваються адепти релігійно-містичних орденів та дослідники паранормальних явищ [229, с. 340-343;

370, с. 244-350; 387, с. 5-17; 426, с. 351-493; 427, с. 181-193]. Творці ідей Болонської системи вузівської освіти враховують можливий резонансний синергетичний ефект від запланованих реформ, прагнуть організувати загальноєвропейський науковий та освітній простір таким чином, щоб інтенсивний творчий обмін академічними цінностями призвів би до відчутного взаємного посилення потенціалу європейських університетів [38, с. 8-20].

Отже, цінність та творчість в їхньому уточненому дисертантом розумінні слід вважати за феномени трансперсональні по перевазі. Але, при цьому враховувати, що жодний творчий акт не у змозі відбутися та ніяка інтегральна цінність не може бути практично засвоєна без цілеспрямованих зусиль з боку окремих людських особистостей, що володіють екстраординарною обдарованістю. Крім того, для створення масштабних, еволюційно-стратегічних, смисложиттєвих цінностей необхідно, щоб здібні до творчості та здатні до надзусилля людські особистості як члени «незримих коледжів» перебували б одне з одним в інтенсивній синергетичній комунікації, бо тільки так масштабна, інтегральна цінність здатна функціонувати не в усіченому, а «повноформатному» виявленні, тобто як багаторівневий та поліморфний соціокультурний комплекс.

Справжня творчість починається з перетворення суб'єктивної реальності людської особи. У цьому сенсі науково-теоретична творчість, якщо узяти її за характерний сучасний приклад, не обов'язково повинна призводити до конструювання лише таких абстрактних об'єктів, які мають природно-фізичні аналоги (об'єктивно-реальні денотати). І тому створювані сучасною фундаментальною наукою знання (математична мікрофізика, квантово-релятивістська космологія, теорія суперструн тощо) не можуть бути аксіологічно ранжирувані лише в залежності від практичної ефективності (корисності) їхніх соціальних та інженерно-технологічних застосувань. Бо цінність теоретичної наукової творчості за власною спрямованістю є поза-прагматичною. (Це вірно, як буде роз'яснено нижче, і по відношенню до постнекласичного науково-технічного знання). У той же час, дійсна наукова творчість, що має безповоротні наслідки для

пізнання, – це завжди зустріч двох реальностей, а саме: об'єктивної, закономірно-доцільної, тобто такої, що чинить опір людським спробам перетворення світу, та суб'єктивної реальності, що має підвищений ступінь еволюційної «мутагенності». Цінність якраз й є життєздатним, еволюційно-виправданим конвергентним синтезом об'єктивної та суб'єктивної реальностей. І якщо достеменно сказано, що закони природи настільки ж відкриваються людиною, наскільки нею створюються, то у межах нашого аналізу це означає, що цінність, яка синтезується у процесі пізнання та наукової творчості дійсно відкриває перед людиною деяку нову еволюційну перспективу, з позицій якої, людина починає співвідноситися зі світом у його раніше невідомому аспекті. І цей новий аспект не існує для людини інакше, як у контексті знайденої в пізнавальному творчому зусиллі еволюційно-позитивної ціннісно-сислової перспективи.

Стрімке поширення постнекласичних, синергетичних методологічних підходів у науковому пізнанні все виразніше свідчить про розпочатий процес формування глобального вектору цивілізаційного розвитку, на шляху якого людство має змогу досягти гармонійного узгодження життя та розуму [197, с. 16-27; 198, с. 8-10, 13-18; 234, с. 243-245]. Але подібний вектор, який поки що є лише перед-угаданою сучасним людством віртуальною буттєвою схильністю, не слід вважати чимось наперед визначеним. Щоб подальший розвиток світової цивілізації та біосфери пішов коеволюційним шляхом, необхідними є колосальні творчі зрушення, а саме – у найближчій історичній перспективі людством мають бути створені та засвоєні нові інтегральні цінності, порівнянні за соціокультурним потенціалом із цінностями так названого «осьового часу».

У зв'язку зі сказаним вище, слід звернути увагу на наступне: інтегральні цінності здобуваються людиною не у звичайному, нехай навіть й у творчому за своїм характером зусиллі, а в інтуїтивному розкритті людської екзистенції [381, с. 14, 116-117, 127, 132; 430, с. 169-196; 431, с. 425-428] до тотальності уселенського буття, що створює умови для еволюційного перевершення наявної дійсності. Тобто, інтегральна цінність розверзає перед людиною невичерпну глибину буття. Її

рецепція суб'єктом-творцем, що є адресатом цінності, виглядає як своєрідний катарсис, як набуття всеосяжного смислу. Утримати інтегральну цінність у повноті її глибинної трансцендентально-екзистенціальної змістовності не у змозі жодна окрема особистість, нехай навіть і винятково обдарована. Тому роль особистості тут полягає не стільки у діяльності з духовно-практичного засвоєння цінності, скільки у готовності до участі у тому своєрідному «резонансі» із тотальним буттям та його віртуальними схильностями до оновлення. Подібний «резонанс» буває адекватно виказаний, наприклад, у формі фундаментального запитування [159, с. 22-33, 168-171; 160, с. 367-370; 380, с. 74, 133-171], що докорінно трансформує філософський світогляд, або доленосного психологічного переживання [66, с. 13-53; 348, с. 251-256; 385, с. 98-107; 395, с. 35-51], що перетворює звичайну людську особу на відданого пророка нових цінностей, а також, крім того, значущого морального вчинку, в якому утверджує себе піднесений соціально-культурний ідеал [26, с. 149, 166, 227, 257; 114, с. 87-109].

Отже, полісуб'єктна творчість цілком слушно може розглядатися в якості універсального способу продукування та засвоєння як традиційних («вічних»), так і нових, постнекласичних інтегральних цінностей. Специфікою інноваційних науково-технічних цінностей інтегративного змістовного масштабу є те, що подібні цінності здобуваються у творчому зусиллі, що спрямоване на розробку, експлуатацію, модернізацію та утилізацію складноорганізованих соціотехнічних та соціоприродних комплексів. Розкриттю цієї специфіки, а також особливостям розширеної аксіологічної експертизи постнекласичного знання, створюваного під час розгортання науково-технічної полісуб'єктної творчості, присвячено параграфи заключного, 3-го розділу дисертації.

Висновки до 2-го розділу:

1. Зміст та результуючий напрям історичного розвитку головних течій аксіологічної думки від античності до сьогодення свідчить про фундаментальний характер категорії «цінність». Остання потребує змістовних визначень та

нетривіальних інтерпретацій на щонайвищому рівні філософських узагальнень. Так, у стародавній філософії уявлення про цінність еволюціонують від протофілософського синкретизму корисності та блага до світоглядно-теоретичного усвідомлення сутності та призначення цінності як надіндивідуальної духовної основи для добродесного життя. В середньовічній європейській філософії цінність тлумачать як гармонійну триєдність істини, добра та краси, надприродним джерелом та непорушним зразком якої є вічне божественне надбуття. В філософії Нового часу справжню цінність вбачають у трансцендентальному ідеалі, загальновизнаній нормі, споживчій вартості, грошовому еквіваленті, гарантованій інтенсивності визначального технічного параметру, властивості об'єктів задовольняти соціально-виправдану потребу людини тощо, зосереджуючись, таким чином, на висвітленні тих або інших значущих аспектів цінностей. В некласичній філософії цінність переосмислюють в якості етичного регулятиву, ментального кореляту, творчої свободи та для-себе-буття людської особистості, базової смислотворчої орієнтації соціальних груп, культурно-історичного ідеалу, предмету суб'єктивного інтересу та практично-дієвої інструментальності тощо, акцентуючи увагу на структурно-функціональному динамізмі та соціокультурному поліморфізмі реальних цінностей.

2. У провідних аксіологічних концептуалізаціях світової та вітчизняної філософської думки, внаслідок притаманної їм культурно-історичної обмеженості та невідповідності системно-еволюційній специфіці постнекласичної раціональності, має місце, як за правило, однобічність у розумінні природи людських цінностей взагалі та науково-технічного знання зокрема. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у формуванні інтегрального філософського підходу до осмислення багатогранної сутності ціннісно-оцінних феноменів, адекватного синергетичним принципам новітньої, постнекласичної, універсально-еволюційної наукової парадигми. Так, ототожнення цінностей з економічними вартостями, ринковими цінами, об'єктивними та суб'єктивними потребами, індивідуальними та груповими інтересами, соціально-політичними орієнтаціями, світоглядними переконаннями,

масовими смаками тощо не є вже виправданим, особливо по відношенню до базових, інтегральних цінностей, які мають фундаментальний соціально-онтологічний характер та транскультурний змістовний масштаб. Бо інтегральні (базові) цінності є надіндивідуальними формоутвореннями, які у людському бутті функціонують як своєрідні трансцендентальні атрактори та своїм «надреальним» силовим полем здатні утримувати в певних еволюційних межах буттєве різноманіття «траєкторій» людських зусиль, думок, оцінок, намірів, орієнтацій тощо, підіймаючи їх над сплещеною банальністю буденного перебігу подій та, тим самим, дієво формуючи результуючий метаісторичний вектор світового цивілізаційного розвитку. Тому справжня (інтегральна) цінність у повноті власного соціально-онтологічного змісту цілком слушно може сьогодні розглядатися як надбіологічне та надпсихологічне еволюційне формоутворення, трансцендентне щодо наочного буття, яке здатне притягувати, «спокушати», стимулювати буття до емерджентного нарощування структурно-функціональної складності. Тобто цінність то є таке формоутворення, яке невідворотно входячи до життєсвіту людини, починає свідчити про себе як смисл, ідеал, гармонія, краса, благо, натхнення, довершеність тощо. У свою чергу, постнекласичний науковий та інженерно-технологічний розвиток слід розуміти як новітній ціннісно-орієнтований процес, що виявляє себе, врешті-решт, як пошук, експлікація та артикуляція базових ціннісних витоків еволюційно-перспективного людського буття, тобто буття у його соціально-творчому генезисі, що не стало ще упредметненою реальністю, але вже формує глобальний мегатренд світової цивілізації.

3. Відповідно до інтегральної філософської концепції цінності дисертанта, яку сформульовано на основі світоглядно-методологічних ідей універсального еволюціонізму, інтегральні (базові) цінності – це складноорганізовані матеріально-ідеальні комплекси, що продукуються та репродукуються за допомогою полісуб'єктних творчих актів, передусім, у процесі розгортання постнекласичної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності. Саме в інтегральних цінностях кристалізуються надбіологічні адаптаційні новації людського роду,

притім, таким чином, що цінності починають виконувати у людському бутті функцію своєрідних соціокультурних геномів. Успішне виконання інтегральною цінністю означеної функції є можливим лише за умови, що цій цінності притаманна соціально-онтологічна інваріантність, тобто здатність стійко зберігати та нетривіально відтворювати власний глибинно-екзистенціальний зміст в умовах наявності деструктивного (ентропійного) впливу з боку чисельних флуктуацій різної генези та інтенсивності. Отже, інтегральні цінності цілком слушно розглядати як своєрідні надбіологічні геноми, що в якості містких інваріантів людського способу буття, творчості та пізнання функціонують у просторі та часі переважно за межами органічної людської тілесності та формують неповторне історичне «обличчя» культур та цивілізацій.

4. Традиційна (класична) філософська проблема цінностей відповідно до розробленої дисертантом інтегральної концепції може бути інтерпретована принципово по-новому, а саме – як проблема визначення та моделювання соціально-онтологічних інваріантів людського буття, творчості та пізнання, тобто концептуального відтворення у сучасному науково-філософському дискурсі тих стійких загальнозначущих соціокультурних формоутворень, завдяки яким людство здатне підтримувати у власному бутті позитивну діалектику матеріального та ідеального, трансцендентного та іманентного, природного та культурного, глобального та локального, об'єктивного та суб'єктивного тощо, тим самим, орієнтуючи генеральний вектор всесвітньо-історичного руху планетарної цивілізації у бік стрижневої магістралі універсальної еволюції. Тому справжньою цінністю володіє таке, та лише таке соціокультурне формоутворення, яке спроможне поставати граничною підставою для розбудови людиною її ціннісно-сміслового універсуму, спрямовуючи людське пізнання, творчість та соціальну практику в бік гармонії істини, добра, краси, свободи, людяності, справедливості, раціональності тощо.

5. Полісуб'єктна творчість то є така інтегральна людська діяльність, що має в якості найбільш значущого результату здобуття перспективи створення, а також

відтворення масштабних інтегральних цінностей. Глибинний сенс та призначення полісуб'єктної творчості – це, перш за все, емерджентне вивільнення надбіологічних, комплементарних людині потенцій буття та, внаслідок цього, перевершення сліпого спонтанного антиентропійного еволюційного механізму живої природи та укорінення в бутті трансцендентально-ідеального, «надприродного» принципу цінності. Соціокультурним уособленням останнього є інтегральна цінність, що як місткий соціально-онтологічний інваріант уперше виявляє себе як форма людиномірного буття в індивідуальному творчому зусиллі конкретної обдарованої людської особи. Але, у той же час, не дивлячись на неусувну наявність особово-забарвленої форми власної репрезентації – художнього твору, технічного винаходу, наукового відкриття, філософського вчення тощо, – справжня інтегральна цінність завжди є надіндивідуальним, надемпіричним, поза-особистісним утворенням, в якому людині відкривається потенційно нескінченний трансцендентально-ідеальний вимір уселенського буття. І тому, задля адекватного функціонування у багатовимірній «надреальній» повноті власного змісту інтегральна цінність потребує суб'єкта трансперсонального.

6. Полісуб'єктна творчість цінностей в її дієво-практичному плані то є ніщо інше, як здійснення еволюційно-позитивного соціокультурного синтезу, потреба в якому, так або інакше, постає перед людством у кожен історичну епоху та вимагає нетривіального зусилля по здобуттю та засвоєнню деякої принципово нової масштабної цінності. Тобто, полісуб'єктна творчість інтегральних цінностей то є специфічний – гібридний (природно-штучний) еволюційний процес, здатний індукувати позитивну надбіологічну мутагенність *homo sapiens*. Передумовою творчості є варіабельність та змістовна надмірність суб'єктивної реальності людини, а власне творчість – реалізацією за допомогою щонайширшої соціокультурної функціональності, притаманної інтегральним цінностям, постбіологічного адаптаційного потенціалу гібридного (штучно-природного) способу еволюційного розвитку.

7. Позанаукове знання, аномалістика, новітній містицизм та окультизм є соціокультурними ландшафтами екстремальної ціннісно-світоглядної мутагенності, які, з одного боку, вельми сприятливі щодо ймовірної генези та рецепції інтегральних цінностей нової історичної епохи та, з другого боку, виявляють амбівалентність власних ціннісно-екзистенціальних інтенцій, що заважає їхньому науково-раціональному вивченню. Тим не менш, позанаукове знання, аномалістика, містицизм та окультизм мають опинитися у фокусі філософсько-наукових постнекласичних досліджень задля, якнайменше, проведення комплексного оцінювання їхнього культуротворчого потенціалу, еволюційної спрямованості та ціннісно-світоглядного характеру.

РОЗДІЛ 3

ФІЛОСОФСЬКО-АКСІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОСТНЕКЛАСИЧНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ЗНАННЯ ЯК КОМПЛЕКСНА МЕТОДОЛОГІЧНА ПРОЦЕДУРА

3.1. Світоглядно-методологічні основи філософсько-аксіологічного аналізу постнекласичного знання.

В основу підходу дисертаційного дослідження покладено авторську ідею інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу науково-технічного знання [196, с. 37-42]. Процедура названого аналізу повинна передбачати виявлення ціннісно-нормативного ядра аналізованого знання та його (знання) подальшу багатогранну інтерпретацію через застосування в якості базового методологічного засобу інтегральної еволюційної філософської концепції цінності. Аксіологічний аналіз науково-технічного знання на основі авторської інтегральної концепції цінності має бути, таким чином, нічим іншим, як своєрідним тестуванням оцінюваного знання щодо його принципової еволюційної новизни та наявності позитивно-креативного соціокультурного потенціалу.

Новітнє, постнекласичне наукове та науково-технічне знання своїм головним джерелом має практику складносистемного мислення. Тут уселенська світобудова постає, як «квітуча складність» буття, тобто як всеохоплююча сукупність системних формоутворень, що є відкритими до нескінченного еволюційного оновлення [203, с. 203-239; 214, с. 26-42; 241, с. 535-540; 396, с. 83-84, 99-100, 185]. Спонтанна еволюція «сліпих сил» природи породжує ціннісно-нейтральну гомогенність фізико-геометричного космосу-всесвіту. Надлишкова гра людських духовно-творчих сил формує додатковий – надфізичний вимір буття – людську свідомість та корелятивні їй культурні цінності. Так, наприклад, у сучасній квантово-релятивістській, еволюційній космології [46, с. 96-176; 60, с. 236-237; 201; 263, с. 247-302; 389, с. 99-126], а також системотехнічному інжинірингу [324, с. 31-55; 362, с. 249-272; 390, с.

21-39; 434] відбувається неухильне зростання ролі ціннісно-екзистенціального досвіду суб'єкта-спостерігача складності [360, с. 59-72], притім, таким чином, що постнекласичне пізнання та системотехнічний інжиніринг усе виразніше розкривають себе як способи ціннісно-екзистенціального самовизначення сучасного людства. Крім того, має місце нетривіальне включення до методологічного арсеналу постнекласичної квантово-релятивістської еволюційної космології та системотехнічного інжинірингу метафізичних, антропологічних, аксіологічних, культурологічних, есхатологічних принципів [97, с. 51-64; 246, с. 299-316; 324, с. 94-114; 447]. Тим самим, загальнокультурні регулятиви (інтегральні цінності) починають поступово засвоюватись новітньою наукою та інженерною практикою в якості нетрадиційних, постнекласичних світоглядно-методологічних засобів, що, у свою чергу, потребує від сучасних науковців та технічних експертів рецепції та інтерпретації як традиційних, так й інноваційних цінностей та надання їм (цінностям) позитивної методологічної функціональності, релевантної змісту сучасного природничо-наукового та науково-технічного знання.

Відомо, що класична та некласична раціональність ґрунтувалися на наступних методологічних принципах: об'єктивність, раціональність, істинність, доказовість, релевантність, логічна простота [215, с. 12-12, 115-119, 213-214, 301-302, 345-346; 340, с. 169-170]. Ці принципи, у тому або іншому тлумаченні, визнавалися та відтворювалися світовою науковою громадою – насамперед, представниками фізико-математичного природознавства – в якості беззаперечних «внутрішніх» цінностей наукового знання [125, с. 179-187]. Але в наш час на розвиток науки та наукомісткої технології з не меншою силою починають впливати і так називані «зовнішні» цінності. Як слушно зауважує Ю.О. Мелков, якщо наукове співтовариство розділяє певні переконання щодо змісту ціннісно-світоглядних основоположень наукової картини світу, то будь-які факти, що здобули парадигмальної легітимізації в межах загальноновизнаної картини, так або інакше, будуть детерміновані цими ціннісно-світоглядними основоположеннями [224, с. 125-131]. Останні, як за правило, фактами підтверджені бути не можуть і тому

зберігають апріорний, «зовнішній» щодо наукового досвіду статус. Тобто, «зовнішні» цінності науки то є ніщо інше, як позанаукові регулятиви розвитку наукового знання, що володіють загальнокультурною місткістю та функціональністю. Серед них особливо слід відзначити філософсько-методологічні, морально-етичні, естетичні, соціально-економічні цінності. Їхня роль у постнекласичному науково-пізнавальному процесі сьогодні стрімко зростає [424, с. 184-294]. І тому можна впевнено стверджувати, що «емансипація» науки 18-20 ст. від «зовнішніх» щодо науки цінностей мала лише тимчасовий характер. Етап ціннісно-нейтрального розвитку науки, соціокультурний потенціал якого майже вичерпаний, добігає історичного кінця. Необхідною стає реінтеграція «зовнішніх» цінностей у наукове знання, що є цілком виправданим у контексті парадигми постнекласичної раціональності. Міф про «ціннісну нейтральність» [24] науки має бути остаточно розвінчаний [331, с. 170-179; 420, с. 1114-1116]. Але, попри це, повністю повинен зберегти свою силу та актуальність соціально-нормативний принцип «ціннісної автономії» науки [100, с. 117-140, 459-465], дотримання якого передбачає: *по-перше*, забезпечення максимальної незалежності науки від поточних коливань соціально-економічної кон'юнктури та своєчасне запровадження дієвих заходів щодо збереження її потенціалу в кризові періоди та, *по-друге*, дотримання максимальної толерантності в державно-адміністративному регулюванні наукової діяльності шляхом здійснення виваженої підтримки інноваційно-творчої складової цієї діяльності. Так, класик структурно-функціонального аналізу та один із засновників соціології знання Р.Мертон обґрунтовує обов'язковість чотирьох основоположних цінностей-імперативів, що конституюють специфічний етос науки як соціального інституту: універсалізм, колективізм, безкорисливість та організований скептицизм [225, с. 488-492, 770-781, 814-818]. Саме завдяки їм, за Р.Мертоном, наука тільки й у змові функціонувати автономно.

За позицією сучасного американського методолога Х.Лейсі [212, с. 134], справжня автономія науки, яку слід вважати безумовною соціальною цінністю, полягає у наступному: наукова діяльність переважно спрямована на те, щоб

одержувати все зростаючу кількість якомога більш глибоких та змістовних теорій. Наукова діяльність запроваджується науковим співтовариством на основі самоврядування, яке без втручання із-зовні: *по-перше*, визначає свої власні проблеми, пріоритети та сфери досліджуваних явищ; *по-друге*, має ексклюзивний авторитет у питаннях вибору методу, прийняття теорій, а також когнітивних і моральних стандартів наукової роботи; *по-третє*, визначає, хто і з якою кваліфікацією має бути прийнятий у наукове співтовариство та, крім того, вирішує, що саме доцільно визнати за професійну компетентність та високу якість дослідження; *по-четверте*, встановлює зміст та організаційні форми наукової освіти, структуру та діяльність наукових інститутів; *по-п'яте*, формує свідомість та ціннісні орієнтації членів наукового співтовариства на основі перманентного відтворення практики наукового етосу; *по-шосте*, забезпечує власну публічну відповідальність, у т. ч. за допомогою соціогуманітарних експертиз, узгоджуючи свої дії з означеним у попередніх п'яти пунктах [212, с. 134].

На думку дисертанта, з урахуванням розглянутого вище, комплексна соціогуманітарна експертиза сучасної інженерно-технічної діяльності та наукового знання має бути, передусім, зорієнтованою на формування стійкої постнекласичної інтенції у комунікативного суб'єкта пізнання щодо новітнього екзистенціального досвіду світової науки та, крім того, на відновлення просвітницької культурно-ціннісної домінанти в сучасному, постіндустріальному суспільстві. Останнє означає, між іншим, наступне: за пріоритети у формуванні науково-технічної політики слід узяти виявлення та цілеспрямоване стимулювання креативно-мутагенних тенденцій у розвитку наукового розуму, що має створити необхідні умови для ефективної рецепції цінностей постнекласичної раціональності та адекватного технологічного упредметнення цих цінностей в якості соціокультурних маніфестацій загальнопланетарної значущості.

Постнекласичний науковий розум та складносистемна інженерно-технічна діяльність, які еволюціонують у бік глобальної перспективи ноосферогенезису, повинні сьогодні осмислюватися в якості ініціаторів «синергетичних резонансів» у

бутті [149, с. 79-81]. Тобто, завдяки входженню в методологічний арсенал науково-пізнавальних та інженерно-технічних практик постнекласичної ціннісно-оцінної проблематики має відбутися помітне посилення кореляцій між якісно відмінними сферами та рівнями буття, причому, за рахунок саме людської інноваційно-творчої діяльності. Змістовне визначення подібних кореляції є нічим іншим, як актом рецепції інноваційних, постнекласичних, ноосферогенетичних цінностей, які повною мірою ще не постали перед людиною у власній багатовимірній наявності, але до яких соціокультурна реальність виявляє в наш час глобальну еволюційну «схильність». Інакше кажучи, науковий розум постнекласичного комунікативного суб'єкта пізнання, що усе більше занурюється в багатовимірну системну складність уселенського буття, слід розглядати як своєрідний надбіологічний еволюційний інструментарій для інтуїтивного перед-угадкування антиентропійних, еволюційно-позитивних буттєвих схильностей.

Однією з найбільш виразних ознак процесу радикальної мутації наукової раціональності в сучасному пізнанні є спроби запровадження в якості нового науково-методологічного засобу антропологічного космологічного принципу. Навколо останнього на протязі кількох десятиліть точаться плідні дискусії в природознавстві, філософії та богослов'ї [201; 240, с. 153-154; 246, с. 299-316; 260, с. 6-44; 317, с. 271-272; 454, с. 17]. З цього принципу випливає неможливість елімінації суб'єкта-спостерігача складності та його культурних цінностей з постнекласичного знання. Антропологічний космологічний принцип вказує на неповноту загальноприйнятої науково-філософської картини світу, якщо тільки у цю картину не буде нетривіально включено перетворюючої діяльності суб'єкта-спостерігача, що як космологічно-значущій феномен здатен еволюціонувати у бік стрижневої уселенської магістралі ноосферогенезису та, через це, безповоротно нарощувати складність світу.

Розглянемо більш докладно питання про кореляцію між змістом постнекласичної діяльності та антропним космологічним принципом: постнекласична науково-технічна діяльність, що поступово розвертається у бік

глобальної ноосферо-генетичної еволюційної перспективи стійкого розвитку, може бути інтерпретованою в якості новітнього процесу значущих еволюційних зрушень у людському способі буття, творчості та пізнанні. І однією з підстав для такої інтерпретації саме й є антропний космологічний принцип, що у його «фіналістському» (фінально-есхатологічному) варіанті цілком відповідає змісту постнекласичної наукової раціональності [246, с. 299-316; 436, с. 16-23, 381-383]. Тлумачать «фіналістський» антропний принцип наступним чином: у Всесвіті на певному етапі його розвитку повинна розпочатися розумна обробка інформації, яка, виникнувши єдиний раз як фундаментальна «інновація всесвітнього буття», ніколи вже не зупиниться, бо тепер ця «інновація буття» безповоротно перебирає на себе роль універсального інтегруючого чинника космічної еволюції. Тобто, у відповідності до останнього, розумна обробка інформації та її поліморфне упредметнення в постнекласичній науково-технічній діяльності то є спосіб виходу земного життя на стрижневу глобальну магістраль всесвітньої еволюції та, через це, здобуття життям і розумом потенційно безмежної буттєвої перспективи.

Крізь призму універсально-еволюційного бачення реальності наш Всесвіт виглядає як буттєвий ланцюг безповоротного збільшення інформаційної місткості матеріальних систем, що еволюціонують за такою схемою [127, с. 59-92; 203, с. 203-239; 233, с. 309-350; 353, с. 156-159]: космогенезис → нежива природа → біогенезис → жива природа → соціогенезис → цивілізація → ноосферогенезис → постсоціальна (гібридна) еволюція. Перехід до кожного наступного етапу стрижневої магістралі всесвітньої еволюції, у відповідності до фіналістського антропного принципу, пов'язаний зі значним збільшенням інформаційної місткості тих систем, які здатні бути носіями універсального еволюційного процесу. Ноосферогенезис саме й є тим еволюційним етапом цивілізаційного розвитку, на якому здійснюється ціннісно-творче засвоєння людиною універсальної еволюційної схильності буття до поступового зростання складності. Тобто, у постнекласичних науково-технічних цінностях відбувається кристалізація універсальних еволюційних перспектив буття, якщо тільки людська діяльність, що породжує ці цінності,

здійснюється за коеволюційними принципами стійкого розвитку та ноосферогенезису, тобто гарантовано орієнтує результуючий вектор діяльності в напрямку стрижневої магістралі еволюції. І тому подібний ціннісно-оцінний «перспективізм» у пізнанні, що передбачає «зважування» еволюційних перспектив наукового знання шляхом його віднесення до інтегральних цінностей, ми визначаємо як новітній, постнекласичний за своїм характером філософсько-методологічний підхід, необхідний для комплексного осмислення тенденцій природничо-наукового та науково-технічного розвитку на сучасному історичному етапі. Причому, цей підхід у його інтегральній повноті потребує поглиблення поняття цінності знання до фундаментального філософсько-категоріального змістовного рівня та проведення ціннісного аналізу науково-технічного знання на основі багатогранно інтерпретованої процедури нормативно-аксіологічного оцінювання як комплексного методологічного засобу, потрібного для розв'язання проблем розвитку сучасної науки та постнекласичної інженерно-технічної практики.

Паралельно з цим, у самому науково-технічному знанні необхідно визначити та запровадити принципи аксіологічно-нормативного планування та оптимізації високотехнологічної інженерно-технічної діяльності [324, с. 31-55, 94-114], які були б, у свою чергу, корелятивні інтегральним принципам конструювання, експлуатації та утилізації системотехнічних та соціотехнічних комплексів як складноорганізованих систем, що еволюціонують. Притім, таким чином, щоб в якості творчо-дієвих елементів подібних комплексів вже в найближчій перспективі були б у змозі себе упередити масштабні цінності нової історичної епохи, тобто цінності ноосферогенезису, що за змістом та еволюційною спрямованістю є соціокультурними інваріантами надвеликої місткості, що здатні надати антикризовим стратегіям оптимально-збалансованого управління науково-технічною діяльністю геокосмічної перспективи.

Тому оцінювання знання на основі інтегральної концепції цінності повинно бути не лише тільки аналізом та експлікацією ціннісно-оцінного змісту знання, але й багатоланковою філософською інтерпретацією та реінтерпретацією, тобто творчим

відтворенням (реконструкцією), наскільки це є можливим, екзистенціальної глибини та функціональної багатогранності інтегральної цінності. При цьому, оцінюючи цінність постнекласичного знання комплексно, тобто визначаючи, врешті-решт, інтегральну соціокультурну місткість знання, необхідно враховувати, що еволюційні зміни відбуваються не з окремими техніко-технологічними артефактами та не з поодинокими творчими суб'єктами. Еволюційні зміни притаманні складноорганізованим соціокультурним комплексам, до складу яких входять як техніко-технологічні артефакти, так і комунікативні суб'єкти-спостерігачі складності, що є адресатами та інтерпретаторами постнекласичних цінностей.

Таким чином, комплексне аксіологічно-нормативне оцінювання на основі інтегральної концепції цінності має проводитися шляхом покрокового наближення комунікативного суб'єкта, що є адресатом цінності, до глибинного екзистенціального змісту аналізованого постнекласичного наукового знання. Тобто, аксіологічне оцінювання знання є філософсько-методологічною процедурою переходу (шляхом абдукції та трансдукції) від отриманих у пізнавальній діяльності значущих наукових результатів та упредметнених в інженерно-технічній практиці технологічних артефактів до глибинного трансцендентально-екзистенціального змісту оцінюваного науково-технічного знання.

Отже, філософсько-аксіологічний аналіз на основі інтегральної концепції цінності то є, за позицією дисертанта, спосіб розширеного тлумачення наукових результатів та надання їхньому змісту філософсько-світоглядної багатогранності. При цьому, слід враховувати, що не може бути інтегральних цінностей, іманентних лише науці. Предмет науки виник ще в донауковий період розвитку людства як нове бачення реальності. Наука ж лише поступово уточнює цей предмет у логіко-раціональних термінах. Більше того – надмірне уточнення є загрозою змістовності науки, бо веде до сплюснення смислу одержаних результатів та цим профанує маніфестовану в наукових результатах інтегральну цінність.

У зв'язку з висвітленим вище, відзначимо, що сучасне фундаментальне науково-природниче знання, якщо розглядати його у світлі ідей універсально-

еволюційного підходу, є абстрактно-теоретичною реконструкцією первинних фаз космічної еволюції, тобто тих фаз буттєвого становлення та розвитку, які Всесвіт проходив у далекому минулому та завдяки яким еволюція набула сучасного вигляду. Тобто, усе більше заглиблюючись у минуле Всесвіту, ми у власній уяві наближуємось до гранично-фундаментального рівня організації матерії – до так названого рівня первинної «метакосмічної» єдності [113, с. 71-73; 414, с. 398]. Зворотне твердження також буде вірним: занурюючись у мікроструктури фундаментального матеріального субстрату, ми одночасно просуваємось в еволюційне минуле Всесвіту. Притім, що чим більш фундаментальним є рівень організації матерії, тим цей рівень розташований у бутті вселенської світобудови еволюційно-ближче до означеної епохи «метакосмічної» єдності, тобто до епохи, коли космогенезис тільки розпочинався. І саме тому маємо підстави для припущення щодо наявності наступної кореляції: чим більш фундаментальним є наукове знання, тим воно більш абстрактне й цілісне, оскільки воно є знанням про єдині еволюційні витoki спостережуваного різноманіття сучасного Всесвіту.

На відміну від знань природничо-наукових, науково-технічне знання є знанням про конкретне соціокультурне буття, тобто про буття, що «конденсується» в одинично-унікальних формах, еволюційно-віддалених від первинної метакосмічної єдності. Науково-технічне знання – це знання про прогресуючу еволюційну різноманітність соціокультурних форм, але не про всі подібні форми, а лише про ті з них, які функціонують у виробничій та техніко-технологічній сфері суспільного життя, утворюючи, тим самим, речовинно-енергетичний субстрат цивілізації.

Отже, науково-технічне знання, на відміну від знання фундаментально-природничого, маніфестує цінність у формі конструктивного буття, тобто буття істинно-належного, нормативного, еволюційно-креативного. Це потребує нетрадиційного, позаутилітарного підходу до його оцінювання, оскільки шукана оцінка має бути не лише певною скалярною величиною, яка дозволяє тільки вказувати на оцінюване знання в залежності від визначеної кількісної величини, як

на цінне, малоцінне або надзвичайно цінне. На відміну від останнього, у комплексному оцінюванні необхідно з'ясувати – яким насправді є характер еволюційної перспективи, що її надає культурі та соціуму оцінюване науково-технічне знання. Та, при цьому, мати на увазі, що спростування науково-технічного знання не знищує його цінність – якщо, звичайно, воно цією цінністю володіло, – оскільки соціокультурний інваріант, що був притаманний цьому знанню, не усувається подальшим розвитком, а стає елементом нового, більш потужного, більш глибокого, більш місткого соціокультурного інваріанту.

Крім того, цінний науково-технічний результат є таким еволюційно-безповоротним соціокультурним здобутком, що завжди має вагоме значення також і за межами науки та інжинірингу. Завдяки цінному науково-технічному результату як соціокультурному здобутку вдається, наприклад, виявити в деякому новому концептуальному аспекті значущий еволюційний зв'язок між локальним, земним, повсякденним буттям, відповідним емпіричній (одномірній) людині, та віртуально-проективним, тотально-уселенським, всеохоплюючим буттям. Таким чином, цінний науково-технічний результат, за позицією дисертанта, то є певний крок у напрямку розгортання людиною еволюційно-креативної перспективи, що має помітну соціокультурну значущість. У свою чергу, виявлена еволюційна перспектива є надійною ознакою по-справжньому цінного наукового результату.

Отже, наголосимо ми, здобутий науково-технічний результат стає справжньою, позаутилітарною цінністю лише за умови, якщо завдяки соціокультурному упредметненню цього результату, здійснюється селекція еволюційних траєкторій людського буття та у фокусі розгорнутого пошуку нарешті з'являється стрижнева магістраль універсальної еволюції [353, с. 16-23]. Тому постнекласична науково-технічна цінність може бути також визначена як надбіологічна форма буттєвого укорінення антиентропійних тенденцій глобальної еволюції. В інтегральних цінностях, так би мовити, «конденсуються» структурні елементи попередніх еволюційних надбань, що мають найнижчий з можливих рівень накопиченої ентропії. Тобто, справжня цінність то є такий масштабний

еволюційний інваріант, що відображає специфіку соціогенезису в якості необхідної фази у становленні глобальної магістралі еволюції.

Якщо так, то постнекласична наукова методологія – це, у першу чергу, методологія пізнання глобальних еволюційних траєкторій, що конкурують між собою у Всесвіті за набуття магістрального буттєвого статусу. Тому результати постнекласичного пізнання повинні, врешті-решт, саме й визначати вагомість і дієвість тієї або іншої еволюційної траєкторії. У подальшому має відбутися перехід від сучасної, некласичної та постнекласичної науки, яка все більше усвідомлює наявність впливу з боку «зовнішніх» цінностей на характер та результати досліджень, до науки майбутнього – ноосферо-генетичної науки [231, с. 274-275; 353, с. 156-159]. Остання може бути визначеною, як наука ціннісно-нормативна, тобто як така наука, що здатна формувати еволюційно-стійке майбутнє людської цивілізації на основі конструктивного синтезу найбільш містких соціокультурних інваріантів-цінностей, що є в розпорядженні людства. Маються на увазі такі цінності, які здатні спрямовували світовий розвиток у бік оптимально-збалансованих, еволюційно-креативних, антиентропійних атракторів та які невідкладні випадковим біфуркаціям низького еволюційного рівня, тобто тих біфуркацій, що призводять лише до втрати накопиченої структурно-функціональної складності,.

Найбільш повна реалізація потенцій постнекласичної наукової методології може бути досягнута саме у ноосферо-генетичній інженерно-технічній діяльності, через поступове сходження до соціоприродної єдності цивілізованої людини та Всесвіту. У світлі цього, загальне завдання постнекласичної науки то є здобуття та упредметнення еволюційно-перспективних цінностей, тобто таких змістовних науково-технічних цінностей, що спроможні будуть надати глобальній людській життєдіяльності результуючого вектору, який би гарантовано утримував цю життєдіяльність на коеволюційній траєкторії стійкого розвитку.

Відзначимо також, що інтегральні постнекласичні науково-технічні цінності з найбільшою ймовірністю, за всіх інших обставин, можуть сформуватися саме під

час здійснення соціотехнічної та соціоприродної діяльності. Але лише за умови, що ця соціотехнічна та соціоприродна діяльність набула концептуально-проективного, еволюційно-пошукового, селективного характеру. Здобуття справжньої постнекласичної цінності у процесі розгортання соціотехнічної та соціоприродної діяльності то є, за думкою дисертанта, виявлення, практична апробація та комплексне оцінювання певної еволюційної тенденції людського буття (з подальшою багатокритеріальною оптимізацією цієї діяльності у відповідності до принципів стійкого розвитку). Притім, що основоположним критерієм оцінювання тут сьогодні має бути соціокультурна місткість постнекласичного знання.

У відповідності до останнього, задля релевантного проведення аксіологічного аналізу постнекласичного науково-технічного знання необхідно розширити процедуру його оцінювання до масштабів філософської інтерпретації, що повинна здійснюватися в багатовимірному значенневому просторі інтегральних цінностей. Тобто, філософсько-аксіологічний аналіз знання передбачає – в якості системотворчого нормативного принципу – застосування певної інтегральної цінності (або системи таких цінностей). І якщо діяти саме так, тобто супроводжувати конструювання, експлуатацію, модернізацію та утилізацію соціотехнічних і соціоприродних систем комплексним філософсько-аксіологічним аналізом, то подібна діяльність повинна поступово перетворитися на ціннісно-орієнтований, позаутилітарний, ноосферогенетичний процес.

Прийmemo також до уваги, що у відповідності до [346, с. 37-42; 347, с. 57-68; 361, с. 166-181, 203-213, 223-230; 390, с. 96-152] науково-технічна діяльність щодо конструювання, синтезу, апробації та оптимізації інноваційних технологічних комплексів може вважатися діяльністю ціннісно-орієнтованою, постнекласичною та складносистемною, якщо під час її здійснення передбачається здобути стійкий симбіотичний взаємозв'язок біосфери, соціосфери та техносфери. Тобто, основою подібної науково-технічної діяльності має бути містка інтегральна цінність, яку, тим самим, доцільно застосовувати в якості базового нормативного концепту складноорганізованої системи, а саме – визначення мети створення, еволюційно-

перспективної структури, оптимальних режимів функціонування та критеріїв ефективності складноорганізованої системи, «зважування» принципової можливості та адекватності її ймовірних еволюційних альтернатив – все це повинно бути спрямоване на реалізацію масштабної інтегральної цінності як еволюційно-креативного атрактора, щоб він був спроможний орієнтувати науково-технічну діяльність у напрямку стрижневої магістралі антиентропійного буттєвого зростання.

Як відомо, багатокomпонентні соціотехнічні та соціоприродні системні комплекси [358, с. 10-27, 187-196] є характерними постнекласичними об'єктами, тобто такими об'єктами, котрі є принципово нестабільними, мутагенними, емерджентними формоутвореннями. А це означає, що соціотехнічні та соціоприродні комплекси є еволюційно-відкритими системами, які знаходяться у перманентному внутрішньому та зовнішньому коливанні. Зміни станів, що відбуваються під час функціонування подібних комплексів, можуть призводити до вивільнення нереалізованих буттєвих потенцій щодо подальшого еволюційного розгортання. Тому, чим більш містку цінність вдається взяти за базовий системоутворюючий концепт, тим більшу еволюційну ефективність слід очікувати від соціотехнічної та соціоприродної діяльності.

Наблизитися до інтегральної ціннісної складової постнекласичної наукової та інженерно-технічної діяльності та визначити трансцендентально-ідеальну вертикаль цієї діяльності комунікативний суб'єкт, що є адресатом цінності, може, наприклад, феноменологічним шляхом, поступово сходячи, через середовище загальноновизнаних соціокультурних ідеалів (оцінок, норм, регулятивів), до трансцендентально-ідеальних «очевидностей», методично виносячи ці ідеали (оцінки, норми, регулятиви), так би мовити, «за дужки» [54, с. 28-29; 134, с. 219; 284, с. 252-265]. Тоді ці «очевидності» саме й вкажуть на еволюційні «схильності» буття, що спроможні упередметнити себе в постнекласичній діяльності. Бо по-справжньому місткі науково-технічні цінності то є, за позицією дисертанта, такі емерджентні формоутворення, що збагачують фундаментальні структури всесвітнього розгортання людиномірними перспективами та, через це, підіймають на «вершину

неймовірності» еволюційної «хвилі» найбільш мутагенного буття сучасної нам космологічної епохи. (Останні, завдяки упредметненню постнекласичних цінностей, виявлять себе як «авангард» універсальної еволюції).

Важливим методологічним аспектом у застосуванні інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу має стати нетривіальне поєднання проблемно-конструктивного [134, с. 141, 170] та абдуктивного методів [50, с. 444-448; 133, с. 97-101], що, на думку дисертанта, доцільно здійснювати за наступним алгоритмом: 1) виявлення трансцендентально-ідеального ціннісного об'єкта постнекласичної діяльності → 2) інтерпретація та реінтерпретація ціннісного об'єкта комунікативним суб'єктом, що є адресатом цінності (шляхом покрокового застосування проблемно-конструктивного методу) → 3) теоретична інтеграція ціннісної предметності (гетерогенних формацій технологічних артефактів) → 4) інтерпретація та реінтерпретація ціннісної предметності комунікативним суб'єктом, що є адресатом цінності (шляхом застосування абдуктивного методу) → 5) філософсько-інтегративне сходження до багатовимірної змістовної повноти трансцендентально-ідеального ціннісного об'єкта.

Абдуктивний метод під час проведення філософсько-аксіологічного аналізу знання доцільно застосовувати задля здійснення синтезу деякої плідної гіпотези, що в якості інноваційної цінності здатна зорієнтувати аналізовану наукову та інженерно-технічну діяльність у напрямку бажаної еволюційно-креативної перспективи. Останнє означає, що здійснюваний синтез повинен бути таким, щоб для певного комунікативного суб'єкта, який є адресатом цінності, за умови здобуття ним шуканої гіпотези, набули б осмисленості, тобто стали б пояснюваними у постнекласичному значеннєвому контексті, гетерогенні формації техніко-технологічних артефактів, які володіють інтегральною ціннісною значущістю та можуть оцінюватись з позиції коеволюційних антикризових принципів. У той же час, застосування проблемно-конструктивного методу має полягати в уявно-теоретичному розгортанні еволюційних потенцій постнекласичного знання, притім, таким чином, щоб комунікативний суб'єкт, що є адресатом цінності, якби задіяв

відповідні концептуальні, інформаційні, організаційні та інженерно-технічні засоби, то для нього була б здійсненою науково-технічна діяльність, яку можна узгодити зі здобутою інноваційною інтегральною цінністю.

Отже, основним змістом філософсько-аксіологічного аналізу науково-технічного знання як комплексної методологічної процедури є виявлення та порівняння позитивних еволюційних потенцій знання та вказування на їхні ймовірні технологічні та соціокультурні реалізації. (Активізовані еволюційні потенції саме й надають постнекласичному науково-технічному знанню відповідну цінність). Крім того, філософсько-аксіологічний аналіз то є ідентифікація, рецепція, інтерпретація та багатовимірне оцінювання знання шляхом його співвіднесення з масштабними цінностями, тобто теоретично-проективне компонування гетерогенних системних комплексів із постнекласичних знань, інтегральних цінностей та високотехнологічних упредметнень, що мають загальну значущість.

3.2. Визначення інтегрального аксіологічного критерію оцінювання постнекласичного науково-технічного знання.

У традиційній епістемології оцінку наукових знань здійснюють за допомогою декількох стандартних критеріїв: *по-перше*, точність і простота логічних структур наукового знання; *по-друге*, відносно велика кількість сформульованих на його основі передбачень; *по-третє*, широта та плідність теоретичних і практичних застосувань знання; *по-четверте*, його (знання) математична строгість та прозорість символічно-формалізованого вираження [174, с. 245-259; 215, с. 12-12, 115-119, 213-214, 301-302, 345-346; 240, с. 245-246]. Означені критерії оцінки знання є цілком узгодженими зі світоглядно-методологічною спрямованістю класичної та некласичної науки до пізнання фундаментальних основ буття, узятих в їхній єдності, внутрішній простоті та завершеності. Але у наш час, буття усе більше виявляє себе перед людським розумом не тільки й не стільки як єдине, просте та завершене, але як множинне, складне та відкрите до творчого збагачення. Всесвіт, яким його осягає

новітня філософська та наукова думка, то є Мультиверсум надскладних систем, що саморозвиваються [232, с. 73-84; 235, с. 438-458; 407, с. 114-173]. Постнекласичне знання утворюється у процесі дослідження саме таких – надскладних систем, які безпосередньо (або опосередковано) співвіднесені з комунікативним суб'єктом пізнання, здатним відчутно впливати власною пізнавальною активністю на вибір системою її еволюційного сценарію. З урахуванням сказаного, вельми актуальним є завдання модифікації традиційних критеріїв оцінювання наукового знання, бо останні у світлі формування постнекласичної філософсько-наукової парадигми усе більше втрачають методологічну релевантність та стають неадекватними сучасним глобально-еволюційним принципам.

Серед загальноприйнятих уявлень про цінність наукового знання виділимо наступні: *по-перше*, «економізм» (мінімальність) у раціональному мисленні як методологічний принцип цінності наукових знань в емпіріокритицизмі [2, с. 7-8, 15-16; 146, с. 53-56, 159-161]: цінним є те знання, яке забезпечує економію мислення, тобто дає таке раціональне пояснення фактам, що дозволяє мінімізувати людські зусилля; *по-друге*, логіко-епістемологічна простота знань як орієнтир для оцінювання наукових теорій у критичному раціоналізмі [240, с. 245-246; 272, с. 59-64, 177]: більш цінною є та теорія, яка із мінімальної кількості логічно незалежних та максимально узагальнених системоутворюючих елементів (гіпотез) здатна виводити найбільш широкий спектр чітких та конкретних емпіричних передбачень, що їх можна було б ефективно фальсифікувати; *по-третє*, глибина концептуального зсуву як комплексний критерій встановлення рангу цінностей фундаментальних природничо-наукових знань [334, с. 136-177]: цінність природничо-наукового знання має тим більш високий ранг, чим більш глибокі принципи буття віддзеркалюються у цьому знанні, тобто чим більш фундаментальними є ті об'єкти (процеси) світу, що знайшли свою раціональну концептуалізацію в оцінюваному знанні; *по-четверте*, формальна симетрія (краса логіко-символічних форм) як принцип оцінки наукової цінності у математичному природознавстві [61, с. 92-93, 441; 145, с. 237-255; 268, с. 193-251; 330, с. 431-437]: цінним є те знання, в якому в

абстрактній формі раціонального споглядання перед суб'єктом, що пізнає, постала та або інша глибинна, прихована симетрія Всесвіту, причому, постала таким чином, що чим більш глибокою є ця симетрія, тим вона красивіша та цінніша.

За К.Попером (з урахуванням інтерпретації, наданої І.Лакатосом), в якості критеріїв цінності нової теорії мають бути [174, с. 245-259; 272, с. 59-64, 177]: *по-перше*, простота – нова теорія повинна розгортатися (вибудовуватися) із деякої простої ідеї, що здатна об'єднати сфери, які раніше не були пов'язані між собою; *по-друге*, придатність до незалежної перевірки – нова теорія повинна передбачати відкриття раніше невідомих фактів, наявність або відсутність яких можна встановити та, тим самим, перевірити оцінювану теорію; *по-третє*, придатність до підтвердження – теорія повинна витримувати деякі принципово нові перевірки та, через це, поступово здобувати підтвердження.

Сучасний американський методолог Х.Лейсі [212, с. 109-110] цілком слушно звертає увагу на відсутність загальновизнаного тлумачення простоти (економності) як критерію цінності наукової теорії, а саме – для одних простота може означати гармонію, елегантність та деякі інші позитивні естетичні якості. Для других, простота – це економія формулювань, концептуальних зусиль, технічних засобів, розгортання математичного формалізму, здійснюване у вигляді найбільш простих рівнянь, концептуальна чіткість та оптимальна еталонна ідеалізація, відхід від якої легко може бути виявлено науковою критикою. Крім того, за простоту можуть мати так називаний «епістемологічний консерватизм», який здатен ефективно запобігати прийняттю *ad hoc* гіпотез.

За класиком західної філософії науки Т.Куном, реальні критерії вибору між науковими теоріями функціонують не в якості правил (вимог), а в якості цінностей, що безпосередньо визначають цей вибір [165, с. 227-239, 242].

За М.Полані [268, с. 198], наукове твердження (знання) є тим більш цінним, чим більшою мірою воно задовольняє наступним оцінним критеріям: *по-перше*, критерію вірогідності (достовірності); *по-друге*, критерію глибини проникнення у

досліджуваний предмет; *по-третє*, критерію автономної значущості досліджуваної предметної галузі науки.

Серед нових критеріїв оцінювання наукового знання, що сьогодні знаходяться в центрі актуальної дискусії, слід виділити, у відповідності до [212, с. 288], наступні: емпірична адекватність, новизна, онтологічна гетерогенність, складність та взаємність ініційованих впливів на науковий та позанауковий контекст, здатність до застосування під час задоволення буденних людських потреб, сприяння «дифузії» або децентралізації влади тощо.

Серед когнітивних (внутрішніх) цінностей, які вже неодноразово виявили свою дієвість у процесі історичного розвитку науки та продовжують функціонувати в наш час в якості надійних оцінних критеріїв вибору наукової теорії, сучасний методолог Х.Лейсі виділяє наступні [212, с. 111]: визначеність, доказовість, дотриманість принципам матеріалістичної метафізичної основи, соціальна значущість (популярність), узгодженість з біблейськими світоглядними основоположеннями, відповідність «здоровому глузду», наявність консенсусу у визнанні раціональності проведених міркувань, корисність наукової теорії, тобто її придатність для ефективного прогнозу та контролю явищ і процесів.

У якості нових, нетрадиційних критеріїв оцінювання наукової теорії Х.Лейсі розглядає [212, с. 108-109]: *по-перше*, внутрішню послідовність, що означає формальну гармонію, логічну узгодженість, змістовну цілісність; *по-друге*, пояснювальну здібність – наукова теорія, завдяки власній концептуальній глибині, об'єднує явища та процеси із багатьох сфер реальності, дає їм компактне пояснення, встановлює відповідність між різноякісними явищами та процесами, а також іншими оцінюваними теоріями; *по-третє*, інтерпретаційну здатність – на підставі оцінюваної теорії маємо здобувати можливість перетлумачувати попередні теорії та встановлювати ті концептуальні межі, в яких вони були прийняті; *по-четверте*, здатність до розв'язування проблем – відкритість теорії до подальшого розширення проблемного поля, що дозволяє ефективно розв'язувати усе нові й нові емпіричні та теоретичні проблеми; *по-п'яте*, здатність до акумуляції можливостей –

спроможність теорії концептуально охоплювати нові, малоімовірні та ще нездійснені буттєві можливості.

На думку дисертанта [193, с. 320-325; 194, с. 40-42; 448, с. 232-134], у кожній з окреслених вище філософсько-методологічних позицій щодо розуміння цінності та критерію оцінювання наукового знання висвітлено той або інший важливий аспект інтегральної цінності, що він дійсно притаманний науковому знанню. Але, попри це, слід відмітити, що всі ці розглянуті позиції були сформовані переважно у ХХ ст. на матеріалі наук фізико-математичного циклу та для аналізу новітнього постнекласичного знання без відповідної модифікації вже не придатні. Наприклад, логіко-епістемологічна простота (економність) знання може бути досягнута без зменшення його концептуальної глибини лише в абстрактних теоріях фізико-математичних наук, оскільки пізнання тут спрямоване углиб, до єдиних та фундаментально-простих витоків уселенської еволюції. І ці витoki, тобто універсальна буттєва основа космогенезису вселенської еволюції, виглядають сьогодні – відповідно до постнекласичної картини світу – як недиференційована єдність метакосмічної «порожнечі» (вакууму), що має вічну потенцію до спонтанного еволюційного розгортання. У той же час, не може бути логічно простим знання про «квітучу складність» [81, с. 365, 376-377, 397, 450-451; 105, с. 29-52; 214, с. 26-42; 234, с. 243-245; 396, с. 83-84, 99-100, 185] біосферних та соціокультурних явищ або про складносистемні принципи розвитку сучасних соціотехнічних та соціоприродних комплексів і мереж, здатних підвищувати рівень власної цілісності та інформаційно-технологічної місткості за рахунок ефекту синергетичних резонансів [149, с. 79-81; 241, с. 535-540; 308, с. 237-249; 358, с. 10-27, 187-196]. Хоча при цьому, у процесі конвергенції самого наукового знання, рано чи пізно, як можна вже прогнозувати, тим або іншим чином буде виявлено внутрішню генетичну єдність цих складноорганізованих формоутворень. Останнє, безумовно, може бути епістемологічною підставою для проведення деяких виправданих логічних спрощень. Проте, відкриття загальних інваріантних принципів, що набувають, тим самим, значущої цінності для новітніх наук про

складність, означатиме не стільки логіко-епістемологічне спрощення власне знання, скільки поступове просування до його оптимальної змістовної та формальної складності.

Слід також звернути увагу на наступне: нова прогресивна природничо-наукова теорія в період власного становлення, наприклад, квантова фізична модель елементарних частинок або теорія суперструн [72, с. 67-90; 88, с. 96-114; 421, с. 91-94], не виявляє логічної простоти. Навпаки, науковий розум наштовхується на багато логічних «розривів» [361, с. 166-181, 203-213, 223-230], оскільки впродовж достатньо довгого часу властиві фундаментальним теоріям глибинні (приховані) симетрії можуть бути повною мірою дослідникам не відомі. Тому, лише по критерію простоти, де за основу узяті мінімальність основоположних узагальнюючих гіпотез, не можливо достовірно ідентифікувати наукову теорію (гіпотезу) як таку, що має цінність. У той же час, вимога логічної простоти відносно наукового знання, що вже перебуває на еволюційній стадії диференціації та дивергенції, є цілком виправданою, оскільки надмірна дивергенція може порушити цілісність знання та призвести до втрати цим знанням трансцендентально-екзистенціальної вертикалі. Цінність такого знання може перейти у стадію «інфляції», тобто переважно кількісного приросту знання через продукування малозначущих результатів, та, зрештою, до його дисипації – остаточного знецінення.

Отже, необхідно шукати оптимальну складність, співвідносячи аналізоване знання з його інваріантним ціннісно-оцінним ядром, та встановлювати генетично-еволюційну спорідненість різноякісних елементів наукового знання замість традиційної процедури логічного спрощення. У цьому пошуку оптимальної складності знання може виявитися корисним так називаний «голографічний когнітивний принцип» [303, с. 395-399; 453, с. 127-149], що сьогодні активно дискутується у світовому науковому співтоваристві: у кожному конкретному пізнавальному постнекласичному акті відображається всесвітньо-історична універсальність пізнання, у локальному соціокультурному людському бутті – тотальне уселенське буття. (В якості метафори тут часто використовують образ

голограми як деякої, спроектованої на локальність людського буття, згортки буття вселенського, в якій тотальне буття віддзеркалюється цілісно, у його нерозкладній на елементи єдності [332, с. 215-224; 397, с. 101-107]. Тоді постнекласична цінність наукового знання може бути розглянута як своєрідна «соціокультурна голограма». Звідси випливає принципова неможливість досягнення мінімальної логічної простоти знання (у розумінні, наприклад, критичного раціоналізму або неопозитивізму) під час здійснення концептуалізації складноорганізованих постнекласичних об'єктів. І більш виправданим виглядає вибір в якості ціннісного орієнтира у постнекласичному пізнанні не логічної простоти, а інноваційної складності [36, с. 29-33; 308, с. 14-208, 237-249]. Адже справжня інноваційна складність досягається шляхом надлогічного стрибка в еволюції знання; з логічною простотою знання вона безпосередньо не пов'язана.

Означене є вірним і для оцінювання новітнього, постнекласичного науково-технічного знання, масштабні здобутки якого за концептуальною складністю та математичною витонченістю не поступаються фундаментальному природознавству. Тому, в наш час, в епоху складносистемного мислення [33, с. 19-107; 339, с. 11-27; 360, с. 131-162, 195-215], науково-технічне знання, так само, як і знання природничо-наукове, потребує комплексного, багатовимірного, системного оцінювання, з рельєфно вираженою соціогуманітарною складовою. При цьому, слід враховувати, що шуканий модифікований критерій оцінювання не повинен бути лише чимось формально-зовнішнім по відношенню до оцінюваного знання, але навпаки, в обов'язковому порядку має бути релевантним глибинній природі постнекласичної наукової цінності та, врешті решт, виводитися за допомогою відповідних методологічних засобів з цієї цінності.

Однак сьогодні, цінність науково-технічного знання, як слушно відмічають дослідники методологічних та організаційних проблем розвитку науки та наукомісткого інжинірингу [1, с. 239-241; 47, с. 161-195; 55, с. 63-93; 226, с. 250-282; 242, с. 12, 528, 531, 538, 543; 256, с. 5-14, 62-67; 324, с. 94-114; 437, с. 189-202; 446], все ще визначають по концептуальній значущості та практичній ефективності

виробленої наукової інформації, за допомогою якої ця цінність проектується в ту або іншу сферу наявного соціокультурного буття. Так, цінність високотехнологічних інновацій та ноу-хау, в яких акумулюються функціонально важливі аспекти постнекласичних науково-технічних цінностей, редукують до патентно-правової вартості, ринкової ефективності, зростання доходу підприємства, приросту чистого прибутку та матеріальних активів, рентабельності інвестицій та зростання інтелектуального капіталу тощо [55, с. 223]. В той же час, усе більше фахівців, що мислять системно, звертають увагу на перспективність комплексного аксіологічно-нормативного оцінювання цінності знання та високотехнологічних інновацій, як багатогранних соціокультурних формоутворень, що через свою неринкову значущість потребують інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу [91, с. 48-71; 115, с. 318-335; 116, с. 167-188; 402, с. 29-58]. Задля переходу до комплексного аксіологічно-нормативного оцінювання найбільш далекоглядні експерти з економічних питань та науково-технічного розвитку пропонують запровадити у практику соціогуманітарних експертиз параметри інтегративно-комплексної оцінки ефективності наукомісткої високотехнологічної інновації [55, с. 284]. Як прогнозують, серед значущих параметрів інтегрального критерію цінності постнекласичного науково-технічного знання та високотехнологічного інжинірингу, можуть, наприклад, знайти своє місце такі показники як показник ступеню інтегрованості природничих та гуманітарних дисциплін, фундаментальних та прикладних досліджень тощо [55, с. 40, 43, 59, 75, 104, 163, 204, 343; 334, с. 200-212, 136-177]. Тобто, інтегральний критерій цінності постнекласичного науково-технічного знання має бути комплексним та багатовимірним, бо адекватно оцінити сучасне знання суто формальними показниками в умовах розгортання конвергентних процесів високотехнологічного науково-технічного розвитку вже неможливо за принципових міркувань.

Отже, справжня науково-технічна цінність ні за яких обставин не може бути вичерпно зредукована ні до значущості інформації, ні до економічної ефективності її застосування. Останні (значущість та ефективність) є лише стереотипними

формами соціальної об'єктивації цінності (і не більше того). Їм властива значна контекстуальна варіативність. Тоді як справжня цінність за своєю природою має бути інваріантною. Тому слід розрізняти приховану, внутрішню, трансцендентально-екзистенціальну форму цінності та її зовнішню, так би мовити, «пакувальну», об'єктивовану форму. В якості внутрішньої (трансцендентально-екзистенціальної) форми науково-технічного знання цінність існує у вигляді універсальних ментальних конструктів – принципів побудови та інтерпретації теорій, моделей, законів, парадигм. Носіями цінності знання в її внутрішній формі є творчо активні суб'єкти, здатні продукувати та репродукувати цінність. Стандартні, об'єктивовані, «пакувальні» форми цінності нам добре відомі – це наукові публікації, патенти, проекти, програми, акти технічних випробувань, висновки експертів тощо [334, с. 200-212, 100-117]. Матеріальним носієм-субстратом «пакувальних» форм цінності знання є ті або інші артефакти, що сьогодні з вибухоподібною швидкістю нагромаджуються у процесі техніко-технологічного розвитку цивілізації. Виходячи зі сказаного, оцінювання науково-технічної цінності лише через інформаційну значущість не може вважатися за адекватну, хоча прийнята як основна науковим та інженерним співтовариством через оманливу очевидність і простоту. Бо таке оцінювання дозволяє з'ясувати не більше ніж міру уваги до науково-технічної інформації, якщо тільки ця увага прийняла масовий характер. Взагалі наукова інформація, адаптована для масового використання, наприклад, деяка стандартизована експериментально-дослідна методика, як за правило, «приречена» на більш високу значущість, ніж епохальний творчий здобуток, дійсний ціннісний масштаб якого довгий час може залишатися невизначеним, навіть якщо високий концептуальний рівень цього здобутку буде визнаний найбільш далекоглядними експертами.

В епоху новітнього, конвергентного розвитку науково-технічного знання, наявність наукової цінності в набагато більшій мірі може вказувати здатність цього знання спричиняти так називані синергетичні резонансні ефекти, спонукаючи

концептуально й генетично віддалені сфери знання до самоорганізації та композиційної складності.

З урахуванням висвітленого вище, філософсько-методологічну модифікацію критеріїв оцінювання науково-технічного знання слід здійснити таким чином, щоб нормативно-аксіологічне оцінювання наукової результативності логічно узгодити зі складносистемним характером досліджуваної реальності, тобто, поступово перейти від лінейних критеріїв цінності до критеріїв системно-багатовимірних. Такий перехід повинен не лише допомогти вирішенню актуального завдання ранжирування науково-технічного знання відповідно до наперед визначеного принципу оцінювання, – як то має місце в традиційній епістемології, – але дозволити залученим експертним групам визначити не менше, ніж соціокультурно-еволюційний статус та трансцендентально-екзистенціальний масштаб оцінюваного знання. Тобто сьогодні необхідно здійснювати оцінювання таким чином, щоб оцінка не була лише функцією теоретичної та практичної корисності знання, але забезпечувала б виявлення – хоч би в першому наближенні – його інтегральної соціокультурної місткості, причому, в найбільш широкому – глобальному еволюційному контексті.

Отже, цінність та критерій її оцінювання в постнекласичному науково-технічному знанні, внаслідок, перш за все, безпосередньої інтегрованості комунікативного суб'єкта пізнання в досліджувані складносистемні техніко-технологічні комплекси, є глибинно-корелятивними. Зв'язок між ними є не суто зовнішньо-формальним, а змістовно-процесуальним. І якщо так, тоді нормативно-аксіологічне оцінювання як методологічна процедура істотно розширюється, бо задля вирішення завдання комплексної соціогуманітарної експертизи знання маємо потребу в багатогранному, філософсько-інтегральному аксіологічному аналізі, який за своїм характером суттєво інший, ніж то є стандартне оцінювання знання з погляду його об'єктивності, емпіричної достовірності, релевантності, концептуальної простоти тощо. Інтегральний аксіологічний аналіз, як його розуміє дисертант [195, с. 246-250; 196, с. 37-42], – це багатоланкова епістемологічна

процедура, що повинна мати своїм підсумком комплексну ціннісно-сміслову інтерпретацію постнекласичного знання як деякого загальнозначущого трансцендентально-екзистенціального здобутку та, крім того, певної соціокультурної інновації, що спроможна відкрити перед людиною нові еволюційні горизонти.

Тобто оцінку сучасного науково-технічного знання доцільно поставити у відповідність до інтенсивності мутагенного, еволюційного, перетворюючого ефекту, який оцінювана постнекласична науково-технічна цінність здатна чинити на характер людського способу буття, пізнання та творчості. У такому розумінні цінність постнекласичного науково-технічного знання – це є результат креативної та еволюційно-безповоротної «мутації» людського мислення, яка у формі складносистемного бачення реальності спроможна перенацілити вектор соціокультурної еволюції в бік розширення спектру буттєвих можливостей сучасного людства та здобуття ним стійкої ноосферо-генетичної перспективи. За цих умов, шуканий комплексний критерій оцінювання має бути також узгоджений із загальною метою інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу, що означає наступне: не оцінювання постнекласичного науково-технічного знання взагалі, а цільове (векторне) його оцінювання, тобто оцінювання соціокультурного масштабу та генеральної еволюційної спрямованості цього знання.

Таким чином, оцінюючи цінність постнекласичного науково-технічного знання багатогранно, філософсько-інтегрально ми, тим самим, маємо виявити базовий еволюційний інваріант цього знання, тобто його власний соціокультурно-еволюційний вектор. І якщо так, то проблема цінності наукового знання в її сучасному тлумаченні то є, ніщо інше, як проблема виявлення та моделювання глибинних інваріантів цього знання, через визначення яких стало б можливим «вимірювання» загального еволюційного масштабу оцінюваного знання та проведення його філософської інтерпретації в максимально широкому соціокультурному контексті.

Тобто, цінність постнекласичного науково-технічного знання має осмислюватися сьогодні не лише як деяка соціально значуща або інструментально-корисна властивість, а як виявлена буттєва схильність («пропис буття» [258, с. 79-94; 260, с. 99-107]), що реалізує себе через людську творчо-пізнавальну активність, розширює спектр еволюційних перспектив людського роду та нарощує структурно-функціональну складність соціотехнічних, соціокультурних та соціоприродних системних комплексів.

В якості шуканого комплексного критерію оцінювання, який міг би стати основою для філософсько-інтегрального аналізу цінності постнекласичного знання та результативності високотехнологічної інженерно-технічної практики, автором дисертаційного дослідження визначено критерій «соціокультурної місткості». Соціокультурна місткість – це здатність знання в умовах перманентного тиску з боку генетично різнорідних дерегулюючих чинників (соціально-економічних, культурних, психологічних, морально-етичних тощо) зберігати стійку інваріантність глибинного трансцендентально-екзистенціального змісту та творчо асимілювати результати такого тиску через генерацію та упередметнення нових ціннісно-оцінних формоутворень, причому, в широкому спектрі їхніх буттєвих варіацій. Тобто цінність наукового знання – це такий його зміст, який через перманентне відтворення власної глибинної інваріантності при зміні теорій і парадигм забезпечує спадковість та креативну еволюційну безповоротність у розвитку науки та інженерно-технічної діяльності. А, крім того, в умовах постмодерністської критики та спроб радикальної деконструкції структур мислення [101, с. 34, 37, 45, 69, 73, 75-76, 99, 102, 134, 136, 151, 153; 102, с. 24, 27, 37, 43, 57, 59, 70, 77, 79, 88; 118, с. 8-24; 202, с. 130-143; 227, с. 54; 374, с. 195, 229-230, 233, 235] – по-своєму плідних, хоч і вельми дискусійних у світлі провідних науково-дослідних стратегій фундаментального природознавства та наукомісткого високотехнологічного інжинірингу, – дозволяє максимально зміцнити соціокультурний статус наукової раціональності через її подальшу універсалізацію.

Відповідно до визначеного дисертантом інтегрального критерію оцінювання цінність постнекласичного знання є тим більш масштабною, чим більшою є сукупна соціокультурна місткість, якою це знання володіє. Тобто, чим глибший трансцендентально-екзистенціальний зміст у змозі утримувати оцінюване знання, тим більшою є його соціокультурна місткість та, отже, тим більш значущою, інваріантною, масштабнішою є його цінність.

Пропонований критерій соціокультурної місткості, виходячи з окресленого вище, слід застосовуватися не тільки і не стільки як засіб для обчислювання цінності як якоїсь скалярної величини. Його призначення суттєво інше – виявляти в постнекласичному знанні певну ціннісно-оцінну «топологію» та еволюційну перспективу, інваріантну по відношенню до кон'юнктурних флуктуацій наявного людського буття.

Проілюструємо це відомим хрестоматійним прикладом з історії класичної науки: геліоцентрична космологія М.Коперника з соціокультурно-еволюційної точки зору є перспективнішою, ніж геоцентрична система світу Птолемея, оскільки вона однаковою мірою відповідна буттєвій позиції мешканців всіх без виключень планет Сонячної системи. Тобто, в ній для людини як суб'єкта, що є спостерігачем космічних феноменів, відкрилася перспектива пізнання, інваріантна по відношенню до локального земного способу буття [124, с. 47- 48, 67-73; 153, с. 16-25; 230, с. 209-224]. Отже, маємо нерівноцінність наукового знання щодо його спроможності співвідноситися з буттєвою позицією конкретного суб'єкта, що пізнає. Лише геліоцентрична позиція суб'єкта, яка в нашу космічну еру має вже не лише світоглядно-теоретичний характер, але й набуває характеру технологічно-практичного, відкриває перспективу щодо подолання локальних земних обмежень людського буття та поступового засвоєння цивілізацією антропокосмічного соціокультурного інваріанта, більш місткого та цінного у філософсько-аксіологічному розумінні.

Отже, інтегральний аксіологічний критерій соціокультурної місткості знання, що його запропоновано автором дисертації [448, с. 132-134], то є максимально

узагальнений критерій. І тому, враховуючи те, що постнекласична цінність є вельми динамічним утворенням, тобто таким, що перманентно еволюціонує під час власного функціонування, виникає необхідність для кожної еволюційної стадії (фази) соціокультурної «ціннісної динаміки» застосовувати подібний критерій у відповідній конкретизованій модифікації. Останню вимогу доцільно поширити як на цінності фундаментально-природничого знання, так і на цінності знання науково-технічного. При цьому, слід враховувати, що цінність науково-технічного знання у трансцендентально-екзистенціальній повноті значною мірою «завуальована» в особовому знанні суб'єктів-адресатів. Якщо ж мова йде про аксіологічне оцінювання саме постнекласичного науково-технічного знання, то адресатом-носієм цього знання є комунікативний суб'єкт [10, с. 195-204; 71, с. 123, 147-149; 137, с. 105-112; 164, с. 227-229; 377, с. 81, 83, 91, 94; 378, с. 34, 45-46, 50]. Останній формується у процесі багаторазових трансакцій з продукування та репродукування інтегральних цінностей. Отже, оцінювати науково-технічну цінність сьогодні – це, врешті-решт, виявляти еволюційний творчо-мутагенний потенціал комунікативних суб'єктів пізнання, що є адресатами цінності.

Неодноразово вже висловлювалася думка про доцільність переходу в оцінюванні наукового знання від метричних до неметричних критеріїв [163, с. 28-33, 65, 142-155, 159, 162; 242, с. 12, 528, 531, 538, 543; 382, с. 209-257]. Критерій соціокультурної місткості саме й є критерієм неметричним, оскільки він призначений для виявлення певного ціннісного ландшафту [444, с. 7], що його утворює оцінюване постнекласичне науково-технічне знання. Тобто, критерій соціокультурної місткості знання то є специфічний інтегративно-аксіологічний критерій, умовно кажучи, «топологічний» [163, с. 28-33, 65, 142-155, 159, 162]. Проте, цей максимально узагальнений, «топологічний», інтегративний аксіологічний критерій має бути, тим не менш, певним чином узгоджений із логіко-математичними принципами побудови метричних оцінних шкал [339, с. 62-68]. На думку дисертанта, буде цілком виправданим (у світлі постнекласичної методології), якщо подібні оцінні шкали матимуть у відповідності до [339, с. 11-27] багато

вимірів, бо багатовимірними є ціннісні ландшафти постнекласичного науково-технічного знання. Співвідношення між «топологічною», інтегральною оцінкою при застосуванні критерію соціокультурної місткості та метричним аспектом цієї оцінки може тоді мати наступний вигляд: «топологічна» (неметрична) оцінка вказує на еволюційну конфігурацію оптимального, стійкого, позитивного балансу в техніко-технологічному розвитку, а метричний (спеціалізований) аспект оцінки – на деякі кількісні характеристики цінності науково-технічного знання, наприклад, на притаманну знанню інформаційну місткість.

Тобто, за допомогою інтегрального аксіологічного критерію соціокультурної місткості ми отримуємо здатність відстежувати зміни науково-пізнавальної «топології» – саме ті зміни, які визначаються дією інваріантних соціокультурних принципів та мають тривалу історію. Останні ж є, ніщо інше, як шукані інтегральні цінності науково-технічного знання.

Критерій краси математичної наукової теорії є характерним спеціальним випадком застосування саме «топологічного» (неметричного) критерію оцінювання знання [61, с. 92-93, 441; 330, с. 431-437]. Навіть за допомогою такого, аж ніяк не достатньо узагальненого оцінного критерію як краса знання, ми набуваємо спроможності виявляти безповоротні соціокультурно-еволюційні зміни в ціннісно-нормативному фундаменті знання. Так, наприклад, здійснення принципового концептуального переходу від кіл до еліпсів у теоретичному моделюванні планетарних орбіт геліоцентричної системи світу було корінною еволюційною зміною в ціннісних підставах астрономічної науки, що призвело до безповоротної трансформації ціннісного ландшафту європейської науки в цілому [153, с. 16-25; 449].

Особливого значення для комплексного соціогуманітарного оцінювання набувають новітні конвергентні системи знань та високих технологій, бо саме тут, у процесі проведення філософсько-аксіологічного аналізу, можуть бути виявлені глибокі кореляції між базовими, інтегральними (не утилітарними, соціокультурними) цінностями, з одного боку, та епістемологічними і

технологічними інваріантами постнекласичного науково-технічного знання, з другого боку. У свою чергу, конвергенція генетично різних сфер знання, у т. ч. гуманітарного [208, с. 30-53, 155-234], є передумовою реінтеграції базових просвітницько-техногенних цінностей західноєвропейської цивілізації, що, цілком ймовірно, може поновити їхню первозданну трансцендентально-екзистенціальну змістовну повноту. Реінтеграція цих цінностей та відтворення їхньої повноти є конче необхідним кроком з погляду проблеми пошуку та знаходження шляхів підходу до нових, глобальних по своєму охопленню філософсько-наукових та соціокультурних синтезів як найважливіших складових антикризової стратегії стійкого розвитку.

Проводячи філософсько-аксіологічний аналіз сучасного науково-технічного знання та застосовуючи інтегральний критерій соціокультурної місткості, доцільно також враховувати, що постнекласична наука в її техніко-технологічній конкретності – це, перш за все, створення містких та еволюційно-перспективних ландшафтів для багатогранного упредметнення загальнозначущих соціокультурних цінностей, з подальшим збагачуючим рухом пізнання від цих упредметнень до ще масштабніших цінностей – інноваційно-онтологічних, ноосферо-генетичних, метаісторичних. Тобто призначення наукового пізнання та високотехнологічної інженерної практики сьогодні то є теоретичне і практичне забезпечення безповоротного коеволюційного сходження біосфери, соціосфери та техносфери до універсальних цінностей нової історичної епохи, емерджентне виверження яких з великою ймовірністю може бути стимульоване цілеспрямованим поширенням та якомога більш широким упредметненням постнекласичного знання.

3.3. Особливості застосування філософсько-аксіологічного аналізу щодо проведення соціогуманітарних експертиз науково-технічних стратегій, проектів і програм.

Науково-технічне знання взагалі – це знання про принципи та механізми цілеорієнтованої та ціннісно-орієнтованої діяльності людини з розробки, експлуатації, модернізації та утилізації штучних знарядь та засобів, потрібних для перманентного відтворення умов людського буття [89, с. 11-68; 123, с. 5-16; 157, с. 294-295; 363, с. 172-190].

Як відомо, сучасне науково-технічне знання об'єднує декілька концептуальних рівнів [123, с. 155-198; 157, с. 294-295]: *по-перше*, філософсько-методологічний та технікознавчий рівень узагальнених знань про техніку, технологію та техносферу в цілому, який формується в процесі міждисциплінарного визначення та практичної реалізації політики техніко-технологічного розвитку у регіональних, міжрегіональних та глобальних масштабах; *по-друге*, науково-технічний та інженерно-практичний рівень знань, що напрацьовується під час розробки, виготовлення, експлуатації, модернізації та утилізації техніко-технологічних артефактів; *по-третє*, експертний та нормативно-технічний рівень знань, безпосередньо пов'язаний з поточним соціально-економічним та соціогуманітарним оцінюванням науки, техніки та технології (у т. ч. засобами філософсько-аксіологічного аналізу) на всіх основних етапах створення та функціонування технологічних артефактів.

Відомо також, що в експертизі науково-технічного знання та інженерно-технічної діяльності сьогодні застосовують два основні підходи – «інтерналістський» та «екстерналістський» [91, с. 48-71; 116, с. 116-142].

Інтерналістський підхід полягає у виявленні внутрішньої історичної логіки розвитку науково-технічного знання та інженерної практики з подальшим проведенням на цій основі експертного оцінювання наступним чином: *по-перше*, шляхом екстраполяції трендів – визначення домінуючих тенденцій науково-

технічного розвитку та формалізованої екстраполяції цих тенденцій у майбутнє; *по-друге*, так називаним мережевим плануванням – взаємоузгодженням різнорідних складових елементів багатofакторних науково-технічних процесів, проектів і програм у реальному часі з визначенням вузлових проблемних пунктів та притаманних їм ймовірних ризиків; *по-третє*, створенням оцінних морфологічних матриць (тобто таблиць, які здатні репрезентативно характеризувати структуру та функції певного науково-технічного комплексу) з подальшою спеціалізованою обробкою інформаційного змісту виявлених еволюційно-мутагенних пунктів побудованих матриць [116, с. 143-167].

Екстерналістський підхід в експертизі науково-технічного знання та інженерно-технічної діяльності ґрунтується на розумінні цього знання та відповідної діяльності як творчих продуктів соціальної взаємодії [91, с. 48-71; 116, с. 167-188; 157, с. 577-583; 363, с. 222-235]. Якщо так, то сучасні науково-технічні та соціокультурні процеси – з урахуванням новітніх конвергентних тенденцій – доцільно вивчати та оцінювати разом, у формальному та змістовному сполученні та, крім того, виявляти ті домінуючі соціокультурні чинники, які здатні забезпечувати оптимальну структурно-функціональну стабільність глобальної соціотехнічної мережі, що сьогодні стрімко формується, та оперативно й дієво знімати суперечності між постнекласичними науково-технічними комплексами, з одного боку, що здатні до прискореної еволюції, та їхнім зовнішньо-системним середовищем, з другого боку, яке, як за правило, є еволюційно-консервативною протиположністю інноваційній мутагенності означених комплексів.

В останній час у практиці експертиз науково-технічного знання та інженерної діяльності усе виразніше виявляє себе тенденція поступового переходу від аналітичних до евристичних методів оцінювання, за допомогою яких намагаються передбачити ймовірні майбутні стани цього знання та спрогнозувати ефективність відповідної діяльності. Так, вельми перспективним методом оцінювання виглядає на сьогодні інтуїтивний метод створення сценаріїв розвитку науково-технічного знання [91, с. 48-71; 116, с. 143-167; 157, с. 580-583, 588-589]. Крім того, в якості

евристичних методів оцінювання сучасного науково-технічного знання та інженерної діяльності застосовують метод розробки комплексних середньострокових та довгострокових прогнозів із використанням, наприклад, «мозкового штурму» або методу Дельфі – методу статистичної обробки та покрокової конкретизації заочних експертних висновків. Останній, як прийнято вважати, дозволяє під час ціннісно-оцінного аналізу суттєво зближувати неузгоджені позиції фахівців, залучених до експертизи науково-технічного знання та інженерної діяльності, та, через це, прояснювати ключові питання здійснюваного аналізу, що вийшли на передній план у результаті проведення професійної дискусії [55, с. 343-353; 133, с. 99-101; 376, с. 73-76, 256].

Крім того, експертне оцінювання сучасного науково-технічного знання та високотехнологічної інженерної практики за своїм змістом може бути нормативним та ненормативним [115, с. 318-335; 116, с. 167-188; 157, с. 588-589]. Нормативне оцінювання повинно бути науково обґрунтованим, мати соціальну дієвість та здійснюватися на основі загальнозначущого ціннісно-нормативного судження, яке може бути артикульоване у значеннєвому контексті певної інтегральної цінності. На відміну від означеного вище, ненормативне оцінювання науково-технічного знання та інженерної практики то є вузькоспеціалізована науково-раціональна процедура, що її прагнуть зробити якомога більш нейтральною по відношенню до «зовнішніх» щодо науки та раціональної практики цінностей.

Сьогодні маємо нагальну потребу в переході до інтегрального принципу в експертизі науково-технічного знання та інженерної практики, оскільки науково-технічне знання, техніко-технологічна діяльність та соціокультурне середовище у власних інноваційних формах постають як такі, що утворюють спільні ціннісно-орієнтовані комплекси. Тобто, цінності постнекласичного науково-технічного знання все більш дієво виявляють позитивну функціональність як у системі науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності, так і в зовнішньо-системному соціокультурному середовищі. Саме тому цінності постнекласичного науково-технічного знання доцільно розглядати як новітню еволюційну «сходику» в

розвитку людських цінностей взагалі, а саме – постнекласичні цінності то є більш зрілий, конструктивно-розвинутий, раціонально-конкретизований стан цінностей як універсальних базових принципів еволюції соціокультурної реальності, що надає їм (цінностям) у глобальному контексті сучасної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності нової – ноосферогенетичної буттєвої перспективи. Тобто, у постнекласичних цінностях соціокультурна реальність знаходить своє пошуково-перспективне еволюційне оформлення як певний етап у переході до гібридної (природно-штучної) еволюції.

Взагалі інноваційна інтегральна постнекласична науково-технічна цінність здатна функціонувати як інтегральна підстава для еволюційної селекції наукових та технічних пріоритетів, особливо, якщо мова йде про сучасну науку та високотехнологічний інжиніринг. Важливість такої селекції в умовах, з одного боку, перетворення науки та техніки на визначальну рушійну силу соціального розвитку та, з другого боку, обмеженості антропологічних, екологічних, економічних, організаційних, інформаційних тощо ресурсів не викликає сьогодні сумніву [91, с. 15-32, 48-71; 115, с. 318-335; 402, с. 203-234; 411, с. 63-73, 152-175; 445]. Тоді філософсько-аксіологічний аналіз цілком правомірно розглядати як методологічний засіб для оптимізації наукового та технологічного розвитку, перш за все, в інноваційних галузях пізнання та високотехнологічної інженерно-технічної практики. Головний результат, який може бути досягнуто систематичним застосуванням філософсько-аксіологічного аналізу на основі інтегрального розуміння цінності, – це виявлення домінуючого ціннісно-оцінного вектора наукової та інженерно-технічної діяльності на всіх основних етапах повного (від пошукової гіпотези до виробництва) інноваційного науково-пізнавального та інженерно-технологічного циклу. Тобто, за допомогою філософсько-аксіологічного аналізу в сучасних умовах слід, насамперед, проводити комплексний ціннісно-оцінний «супровід» науково-технічного розвитку та на цій підставі здійснювати широку соціогуманітарну експертизу регіональної та глобальної науково-технічної політики. Тим самим філософсько-аксіологічний аналіз покликаний утверджувати примат

інноваційних інтегральних постнекласичних цінностей, тобто еволюційно-креативних, відкритих до полісуб'єктної творчості соціокультурних інваріантів, над економічними благами, як адаптаційно-закам'янілими утилітарними вартостями. Тобто, примат цінностей над благами слід узяти за основоположний принцип антикризового управління регіональним та глобальним науково-технічним розвитком, бо без цього не можливо сформувати потрібний нам стійкий соціоекологічний цивілізаційний вектор. І якщо так, то основні етапи у проведенні соціогуманітарної експертизи постнекласичного науково-технічного знання, з урахуванням рекомендацій, що їх подають у новітній філософсько-методологічній літературі вітчизняні та зарубіжні фахівці [55, с. 343-353; 83, с. 83-120; 89, с. 181-245; 91, с. 48-71; 134, с. 131; 157, с. 588-589; 362, с. 249-272; 435; 446], мають бути наступними: попереднє визначення та структуризація проблеми техніко-технологічного розвитку → дескриптивна (ненормативна) оцінка знання та його спеціалізована інтерпретація → аксіологічно-нормативна оцінка (віднесення до інтегральних цінностей та філософська інтерпретація) → рекомендації щодо корегування технічної політики → реінтерпретація визначених цінностей постнекласичного науково-технічного знання у щонайширшому соціокультурному еволюційному контексті.

У зв'язку з набуттям глобальної значущості, окремого філософсько-аксіологічного розгляду вимагає сучасна системотехнічна та соціотехнічна діяльність [294, с. 85-141; 324, с. 94-114; 362, с. 393-403; 390, с. 21-39; 434; 435], яка є переважно такою постнекласичною практично-орієнтованою діяльністю, що має за мету випереджаюче створення структур та субстратів цінностей нової епохи, тобто таких, що тільки зароджуються та можуть усвідомлюватися нами не в більшій мірі, ніж як деякі буттєві схильності («прописи буття» [260, с. 99-107]). Тобто, соціотехнічна діяльність то є діяльність інноваційно-пошукова, оскільки передбачає здійснення багатоаспектного мережевого системного проектування в умовах творчої мутагенної невизначеності, без прототипів, а саме – проектується регіональна або глобальна техніко-технологічна еволюційна буттєва перспектива, тобто

конструктивному перетворенню тут має підлягати не тільки й не стільки наявне технічне та соціальне довкілля, але сама людська спроможність щодо високотехнологічного інтегрального інжинірингу та рецепції відповідних аксіологічно-нормативних методологічних принципів. Як інтегральна постнекласична діяльність, подібне проектування ширше, ніж традиційна інженерно-технічна діяльність і тому, через практичний вихід на рівень масштабних соціокультурних явищ, поступово виявляє універсальну цивілізаційну значущість. Тим самим, системотехнічна та соціотехнічна діяльність є такою, що не в змозі ухилитися від зустрічі з традиційними цінностями світової культури та змушена з ними все більш інтенсивно та нетривіально взаємодіяти [447]. Внаслідок цього, у глобальному соціумі починає утворюватися багатовимірна мережа крос-парадигмальних ціннісних детермінацій науково-технічного розвитку міждисциплінарного, транскультурного та трансцивілізаційного масштабу.

У розширеному, аксіологічно-нормативному оцінному аналізі сучасної системотехнічної та соціотехнічної діяльності, яка спроможна сьогодні найбільш рельєфно уособлювати собою постнекласичне науково-технічне пізнання та високотехнологічний інжиніринг, слід обов'язково враховувати характер еволюційно-генетичних передумов та фундаментальну еволюційну специфіку цієї діяльності. Так, соціально-онтологічна передумова техніки та технології як способу взаємодії людини зі світом [258, с. 79-94; 363, с. 172-190; 431, с. 99-141; 455] – якщо інтерпретувати її з позицій інтегральної еволюційної філософської концепції цінності дисертанта [191, с. 69-73] – полягає в наступному: *по-перше*, відособлення внутрішньої (суб'єктивної) реальності та зовнішньої (об'єктивної) реальності, диференціація та дивергенція її (внутрішньої реальності) базових ментальних комплексів; *по-друге*, надбіологічна надмірність змісту внутрішньої (суб'єктивної) реальності як еволюційна специфіка *homo sapiens* та онтологічна передумова для поступової універсалізації людського способу буття, творчості та пізнання; *по-третє*, підвищена психічна мутагенність людини та формування культури творчої синергії базових ментальних комплексів суб'єктивної реальності.

Можна сказати тут навіть більше: генезис та глобальний розвиток техніки, технології та соціотехнічної діяльності не був би взагалі можливим без певної буттєвої схильності найбільш мутагенних регіонів Всесвіту до «кристалізації» у формі техніки (як універсального засобу життєдіяльності) та технічного знання деяких – поки що загадкових – емерджентних мутацій палеопсихіки первісної людини, що вперше відкрили перед *homo sapiens* еволюційну перспективу надбіологічного, соціокультурного розвитку. І тому основні історичні етапи у розвитку технічного та соціотехнічного інжинірингу [11, с. 371-533; 294, с. 85-141] цілком слушно буде тлумачити як послідовне розгортання еволюційних фаз більш-менш успішного процесу коадаптації глибинних буттєвих схильностей Всесвіту («прописів» буття [258, с. 79-94]) та наявних форм соціокультурної реальності. (Останнє, врешті-решт, є нічим іншим, як процесом маніфестації змісту та функціональності певних інтегральних цінностей). Тоді сучасний, високотехнологічний наукомісткий інтегральний інжиніринг то є така постнекласична науково-технічна діяльність, яка уособлює собою логічний підсумок попередніх етапів розвитку інжинірингу та полягає, передусім, у свідомому керуванні надбіологічними мутаціями та цілеспрямованому створенні концептуальних, інформаційних, ресурсних, соціокультурних тощо умов для їхньої оптимально-збалансованої адаптації до реалій сучасної соціальної практики.

Проводячи філософсько-аксіологічний аналіз постнекласичного науково-технічного знання, необхідно також по-новому зрозуміти феномен глобальної безповоротності науково-технічного прогресу (автономії «ірраціональної волі» техніки). Ця безповоротність спричинена соціокультурним тяжінням науково-технічної діяльності до гібридної (штучно-природної) траєкторії еволюції (або «постсоціальної еволюції» [353, с. 318-325]) як до свого домінантного синергетичного атрактора. Тобто, науково-технічна діяльність сьогодні то є засіб продовження еволюції біосфери Землі у її суттєво зміненій формі через повсюдне використання гібридного (технологічно перетвореного) субстрату. Та оскільки постнекласична науково-технічна діяльність у найближчій перспективі за рахунок

конвергентної технологічної проєкції життя, психіки та розуму за межі органічної людської тілесності здатна, цілком ймовірно, докорінно трансформувати людський спосіб буття, творчості та пізнання у наперед не прогнозованому напрямі, вона потребує постійної соціогуманітарної експертизи на основі інтегрального еволюційного бачення її ціннісно-оцінного змісту.

Крім того, поступова універсализація земної версії біологічної еволюції, що у наш час стимулюється постнекласичною науково-технічною діяльністю, вимагає від сучасного людства невідкладного зусилля щодо синтезу усе більш масштабних соціокультурних інваріантів, які були б у змозі утримувати глобальний еволюційний процес у життєздатних буттєвих кордонах. Тобто, за справжні постнекласичні науково-технічні цінності сьогодні слід визнавати не утилітарні корисності (вартості), що призначені для тимчасового виконання певної соціально-адаптивної функції, але набагато більш значущі феномени, а саме – масштабні системотворчі принципи-інваріанти складноорганізованих гетерогенних комплексів, що здатні формувати позитивні загальнолюдські буттєві тенденції (мегатренди) та багатогранно акумулювати здобутки світової цивілізації.

У відповідності до інтегральної філософсько-аксіологічної концепції дисертанта [190, с. 30-36; 191, с. 69-73; 196, с. 37-42] та з урахуванням методологічних принципів складносистемного мислення та селекційно-еволюційного підходу провідних західних експертів [222, с. 23; 324, с. 94-114; 390, с. 96-152; 438, с. 1-150; 446], основні фази життєвого циклу постнекласичних науково-технічних цінностей, що найбільш виразно виявляють себе саме в сучасному соціотехнічному проєктуванні та високотехнологічному наукомісткому інжинірингу, є наступними: 1) пошукове науково-творче визрівання інтегральної цінності – соціогенезис цінності → 2) попереднє інженерно-технічне упредметнення та інноваційна технологічна експансія – змістовне зростання та первинна соціокультурна дивергенція цінності → 3) венчурний високотехнологічний бізнес та експериментальне наукомістке виробництво – техніко-економічна зрілість та вторинна соціокультурна експансія-дивергенція цінності → 4) комплексна

соціально-утилітарна адаптація – нормативна техніко-технологічна консервація, втрата творчої мутагенності та поступова інфляція інтегральної цінності.

У зв'язку зі сказаним вище приймемо також до уваги наступне: завершений цикл соціотехнічного проектування (від генерації інноваційних системоутворюючих концептів до багатофакторних експлуатаційних тестувань) може вказувати на реальну цінність постнекласичної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності значно більш влучно, ніж то вказують знання суто теоретичного характеру. Бо лише багатогранне практичне застосування знання, як підкреслюють дослідники системотехніки та методологи інтегрального наукомісткого інжинірингу дає справжнє розуміння його (знання) змісту та значущості [83, с. 38-82; 84, с. 33-57; 123, с. 5-16; 328, с. 334-370; 438]. Це означає, що саме комплексний філософсько-аксіологічний аналіз соціотехнічної діяльності та високотехнологічного наукомісткого інжинірингу повинен бути сьогодні узятий за пріоритет у пошуку та визначенні принципів антикризових стратегій.

Постнекласична системотехніка та інтегральний інжиніринг, за умови своєчасного проведення їхньої розширеної, філософсько-аксіологічної експертизи, спроможні переводити антикризовий принцип стійкого розвитку у практично-технологічну площину соціально-дієвої реалізації. Тобто, управління розвитком великих соціотехнічних регіональних та міжрегіональних комплексів і мереж має здійснюватись таким чином, щоб природа та суспільство здатні були б еволюціонувати в бік симбіотичної єдності та виходити разом на коеволюційну траєкторію гармонійного співіснування. Але окреслене завдання системного переходу цивілізації до стратегії стійкого розвитку не може бути вирішене без домінування в суспільній свідомості та науково-технічній практиці нових інноваційних масштабних цінностей, в яких природна і соціокультурна реальність відображалися б в їхньому постнекласичному баченні. У зв'язку з цим, виникає потреба у розробці методології комплексної філософсько-аксіологічної діагностики проектів і програм соціотехнічного розвитку та виявлення на її основі ландшафтів

підвищеної соціокультурної мутагенності, що мають позитивний культуротворчий потенціал та загальнолюдський ціннісно-світоглядний вектор.

При проведенні подібної розширеної аксіологічно-нормативної експертизи (діагностики), нам слід пам'ятати і враховувати, що в її фокусі повинні опинитися не окремі технологічні системи, а цілісні технологічні цикли, тобто багатоланкові мережеві процеси соціально-практичного упредметнення цінностей постнекласичного науково-технічного знання. Повний технологічний цикл включає до свого складу створення, експлуатацію, модернізацію та утилізацію складноорганізованих технічних та соціотехнічних систем. Крім того, сучасні ефективні технологічні цикли – це не лише тільки формації техніко-технологічних артефактів, але й цілеспрямовано створені комунікативні співтовариства індивідуальних та групових суб'єктів, що є носіями науково-технічного знання (у тому числі ноу-хау, яке не піддається вичерпній вербалізації). Подібним суб'єктам властива широка полідисциплінарність науково-технічних знань та навиків, багатоланкові інформаційні, організаційні та технологічні вертикальні й горизонтальні взаємодії, що формують розгалужену соціокультурну інфраструктуру з підвищеним рівнем ціннісно-сміслової мутагенності.

Але переходячи до філософсько-аксіологічного аналізу змісту й результатів соціотехнічної діяльності, ми відразу ж стикаємося з принциповою методологічною складністю: цінність постнекласичної науково-технічної діяльності та відповідного знання не вдається експлікувати у вигляді деякої раціонально узгодженої сукупності технологічних операцій, тобто у вигляді деякого інструментально-алгоритмізованого, процедурного знання. Не є можливим, також, це зробити і за допомогою порівняння техніко-економічних параметрів створених техніко-технологічних артефактів, сукупної інформаційної місткості отриманих патентів, розроблених проектів, інструкцій тощо [91, с. 48-71; 116, с. 116-142; 242, с. 12, 528, 531, 538, 543; 446]. Окреслена методологічна складність виникає тому, що, як за правило, не приймають до уваги наступну найважливішу обставину: справжнім носієм цінності знання і високотехнологічної практики є науково-технічні

комунікативні суб'єкти, а не упереджені результати їхньої пізнавальної та інженерно-технічної діяльності. Тобто, особове знання та творчий потенціал суб'єктів, кооперованих у комунікативні науково-інженерні співтовариства, саме й є той основний соціокультурний еволюційний ресурс для продукування та репродукування інтегральних цінностей, на який має бути спрямований сучасний аксіологічний аналіз.

З позицій інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу постнекласична діяльність та науково-технічне знання то є, як вже наголошувалось, специфічний спосіб апробації та адаптації надбіологічних мутацій, тобто, врешті-решт, еволюційної виправданості певного ціннісного екзистенціального вибору сучасного людства. Останнє може як сприяти розгортанню техніко-технологічних та соціокультурних мутагенних процесів, комплементарних шуканим цінностям нової історичної епохи, так і заважати цьому. Науково-значущого результату тут вдається досягти лише шляхом нетривіального включення ціннісних екзистенціальних характеристик суб'єктів, що здійснюють генерацію та рецепцію постнекласичних цінностей, у загальний опис складноорганізованих системних об'єктів. А це, у свою чергу, означає принципову невіддільність цінностей від постнекласичного науково-технічного пізнавального процесу, причому, на всіх без виключень його етапах, починаючи від етапу накопичення постнекласичних наукових фактів [223, с. 200-224; 224, с. 133-201]. Постнекласичне знання, тим самим, виявляє приховану присутність екзистенціальних смислових ціннісних вимірів в об'єктивному бутті складноорганізованих системних об'єктів, що їм притаманна здатність до саморозвитку, та які – у міру власної чутливості до еволюційних трансформацій – є пріоритетними предметами досліджень постнекласичної науки.

Цілеспрямована конвергенція між локалізованими у власній конкретності маніфестаціями цінності знання, що містяться в постнекласичних наукових результатах, та її (цінності) основоположними значущими взаємно-додатковими соціокультурними модусами – трансцендентальними ціннісними об'єктами-ідеалами та матеріально-енергетичними формаціями артефактів, – ось ефективний шлях

забезпечення життєздатного цивілізаційного балансу природного і штучного, локального і глобального, «земного» і «небесного» в людському бутті. Останнє цілком відповідає антикризовій стратегії стійкого розвитку та ноосферогенезису. Сьогодні ж ми часто стикаємося з деструктивними наслідками втрати ціннісно-сислової вертикалі та спотворення глибинного екзистенціального змісту як традиційних, так і постнекласичних науково-технічних цінностей, що суттєво ускладнює впровадження антикризових заходів.

Підводячи підсумок розглянутому вище, відзначимо наступне: сучасна розширена аксіологічна експертиза науково-технічного знання має спиратися на інтегральне бачення змісту високотехнологічного інжинірингу та системотехнічної діяльності [294, с. 85-141; 324, с. 94-114; 328, с. 334-370; 390, с. 96-152] та, – з урахуванням авторського підходу дисертанта [194, с. 40-42; 195, с. 246-250; 196, с. 37-42], – включати наступні методологічні кроки: *по-перше*, ідентифікацію передбачуваного місця й значення науково-технічного проекту (програми) у загальному процесі розвитку соціотехнічного комплексу, регіону, країни та – у деяких випадках – світової техніко-технологічної та соціокультурної системи в цілому; *по-друге*, схематизацію мережі прямих і зворотних зв'язків, що можуть виникнути (або що вже формуються) внаслідок впровадження проекту або програми, тобто встановлення соціокультурного масштабу та еволюційного характеру системотехнічної діяльності, яка спричинена реалізацією супутнього їй постнекласичного науково-технічного знання; *по-третє*, виявлення альтернативних підходів та визначення спеціальних методів практичної технологічної та соціально-організаційної дії, здатних – у тій або іншій мірі – забезпечити досягнення еволюційно-позитивних ціннісно-значущих цілей; *по-четверте*, ціннісно-оцінне порівняння ймовірних альтернативних підходів та методів з базовими, попередня філософсько-аксіологічна інтерпретація їхнього змісту в загальному техніко-технологічному, економіко-екологічному та соціокультурному еволюційному контексті; *по-п'яте*, визначення результатів ціннісно-оцінного аналізу у вигляді формалізованих метричних та неметричних показників та вироблення

конкретизованих рекомендацій з корегування оцінюваних проектів і програм; *по-шосте*, виявлення актуальних сфер діяльності, що вимагають додаткових науково-пізнавальних та техніко-інноваційних імпульсів, тобто нетривіальних творчих зусиль з боку постнекласичного комунікативного суб'єкта пізнання та високотехнологічної діяльності, з окреслюванням соціокультурного регіону підвищеної ціннісно-оцінної мутагенності, де вельми ймовірним є вивільнення додаткового творчого потенціалу; *по-сьоме*, прогноз щодо перспектив формування ландшафтів трансдисциплінарної конвергенції, тобто тих буттєвих регіонів складносистемного еволюційного переплетення, у яких – за умови відповідного ресурсного, інформаційного, організаційного стимулювання, – можливо досягти взаємно-підсилюючого, кооперативного, емерджентно-резонансного ефекту.

Прийmemo також до уваги, що окреслена вище розширена філософсько-аксіологічна експертиза (діагностика) стратегій, проектів і програм не повинна бути лише оцінкою ймовірних негативних наслідків техніко-технологічного розвитку, але має стати експертизою комплексною та поза-прагматичною, спрямованою, передусім, на визначення шляхів ціннісно-збалансованого, коеволюційного розвитку постнекласичної системотехнічної та соціотехнічної діяльності в цілому. Тут філософське аксіологічне оцінювання – це є обов'язкове співставлення постнекласичних науково-технічних знань з певними інтегральними цінностями загальнолюдського масштабу, встановлення характеру, а також міри кореляції між ними та, зрештою, творча реінтеграція традиційних культурних цінностей як поза прагматичних принципів інноваційної інженерно-технічної та соціальної практики. Притім, що постнекласичну системотехнічну та соціотехнічну діяльність у відповідності до [362, с. 249-272; 363, с. 393-403; 390, с. 154-222; 446] повинно розуміти якомога більш широко, а саме – як, *по-перше*, модифікацію природно-штучних (гібридних) артефактів та їхніх системних комплексів (техніко-технологічних формацій), що мають переважно соціально-практичне призначення; *по-друге*, як сукупність видів постнекласичної людської діяльності та творчому мутагенних зусиль, за результатами яких гібридні (штучно-природні) артефакти та

техніко-технологічні формації виникають, функціонують, модифікуються та утилізуються; *по-третє*, як сукупність видів життєдіяльності сучасного соціуму, в яких ці артефакти (формації) споживаються.

Необхідно також при проведенні охарактеризованої вище розширеної аксіологічної експертизи враховувати тенденцію усе більш глибокого входження сучасної науково-технічної та соціотехнічної діяльності в багатовимірний контекст всесвітньої культурної спадщини людства [324, с. 31-55; 328, с. 334-370; 447], у результаті чого в постнекласичному знанні та високотехнологічній інженерній практиці різноманітно та по-новому, як «квітуча складність» соціокультурних форм, починають викристалізовуватися традиційні та інноваційні цінності загальнолюдської змістовності. Тому сучасна науково-технічна та соціотехнічна діяльність повинна розглядатися та оцінюватися не лише як перспективно-інноваційна інженерна практика, але й як глобальний соціокультурний рух у бік реінтеграції та реінтерпретації традиційних цінностей. Крім того, науково-технічна та соціотехнічна діяльність має сьогодні бути не тільки й не стільки проектуванням та експлуатацією високотехнологічних артефактів, але стати еволюційно-креативною діяльністю в повному розумінні слова, тобто діяльністю, що має за мету створення гібридного довкілля природно-штучних речовинно-енергетичних формацій та гнучких технологічних комплексів, щоб вони були комплементарними до коеволюційних ритмів природних біогеоценозів.

У відповідності до останнього, ціннісно-орієнтована, антикризова соціотехнічна діяльність, з урахуванням системних принципів сучасного інжинірингу [18, с. 147-157, 183-209; 83, с. 83-120; 294, с. 85-141; 324, с. 94-114; 390, с. 96-152, с. 154-222; 434], повинна передбачати обов'язкове здійснення наступних аксіологічно-акцентованих кроків, що мають визначати її справжній, поза-прагматичний, інтегральний успіх: *перший крок* – аналіз техніко-економічної, економіко-екологічної та соціокультурної потреби (в т. ч. суто гіпотетичної, але, притім, еволюційно-перспективної, ціннісно-значущої); *другий крок* – аналіз завдань, що виникають у зв'язку з виявленою потребою, визначення оптимальних та

обмежуючих параметрів щодо варіантів їхнього практичного вирішення, а також отримання релевантної інформації про технічне, екологічне та соціокультурне середовище, до якого шукані аксіологічно-акцентовані рішення потрібно буде адаптувати; *третій крок* – аналіз загальної здійсненності рішень на основі декількох ймовірних проектно-технологічних ціннісно-орієнтованих синтезів: саме тут домінантна інтегральна постнекласична цінність починає найбільш рельєфно виявляти себе як основа ймовірних синтезів; *четвертий крок* – з'ясування фізичної (тобто предметно-речовинної, структурно-функціональної, енергетично-інформаційної тощо) та соціально-ціннісної здійсненності визначеного рішення та оптимізація параметрів оцінюваних синтезованих рішень щодо ресурсних, фінансових, організаційних, інформаційних, культурно-психологічних тощо можливостей наявного соціуму; *п'ятий крок* – реінтерпретація початкової соціально-значущої потреби, визначення її ціннісно-нормативного змісту та соціокультурного масштабу, а також загальної еволюційної спрямованості (результуючого соціокультурного вектора).

У реалізації розглянутої системотехнічної аксіологічно-орієнтованої методологічної схеми планування, оцінювання та коригуванні науково-технічних стратегій, проектів і програм, вельми плідним засобом, як очікують, мають стати селекційно-еволюційні алгоритми постнекласичного типу, що передбачають моделювання ймовірних сценаріїв розвитку науково-технічних комплексів як процесів конкуренції та ціннісно-нормативного відбору еволюційно-перспективних соціокультурних стратегій [222, с. 21]. Еволюційно-селективні алгоритми – це новітні методи стимульованої еволюції та аксіологічно-орієнтованої селекції науково-технічних стратегій, проектів і програм. Специфіка моделей постнекласичного науково-технічного розвитку, заснованих на еволюційно-селективних алгоритмах, полягає в тому, що ці моделі є принципово нелінійними і тому результат моделювання заздалегідь не можна передбачити [222, с. 117].

Як відомо, складноорганізовані системи, що еволюціонують, наприклад, постнекласичні науково-технічні комплекси, мають властивості, які не можна

вивести із поведінки їхніх елементів навіть за допомогою найпотужнішої математики. Тому вивчати подібні системи, як вказують досвідчені західні експерти [222, с. 215], доцільно саме методом еволюційно-селективних моделей. Принцип такого моделювання пропонують у першому наближенні характеризувати кількома ключовими словами: «сіяти → відбирати → оцінювати → посилювати → адаптувати». Останнє, у нашому розумінні, означає, між іншим, наступне: *по-перше*, проводити випробування потенційної цінності різноманітних науково-технічних стратегій, проектів і програм у щонайширшому спектрі еволюційних можливостей; *по-друге*, здійснювати вибір серед виявлених стратегій, проектів і програм за допомогою нетривіальної суперпозиції зовнішніх та внутрішніх чинників, яка є наперед непередбачуваною; *по-третьє*, надавати інформаційну, організаційну, ресурсну, фінансову тощо підтримку найбільш ефективній стратегії (програмі), що здатна спрямувати науково-технічний розвиток у бік упредметнення обраної масштабної постнекласичної цінності.

Ціннісно-орієнтоване визначення та коригування стратегій, проектів і програм науково-технічного розвитку на основі використання еволюційно-селективних алгоритмів [222, с. 292-293] та процедур інтегрального аксіологічного аналізу потребує також дотримання наступних методологічних правил: *по-перше*, надавати індивідуальним та груповим суб'єктам високотехнологічного інжинірингу та наукомісткого виробництва широких можливостей діяти нестереотипно та безпосередньо впливати на процес формування та оптимізації стратегії (програми) науково-технічного розвитку; *по-друге*, сприяти процесам ціннісно-орієнтованої самоорганізації міждисциплінарних співтовариств творчо ініціативних суб'єктів, притім, не тільки в межах конкретної науково-технічної програми, але й за її межами; *по-третьє*, управляти суто за рахунок розгортання методологічно-аксіологічних процедур, встановлюючи селективно-нормативні принципи відбору життєздатних техніко-технологічних рішень (проектів) та беручі за основу відповідність цих рішень значущім інтегральним цінностям; *по-четверте*, виявляти ймовірні альтернативні еволюційні стратегії (програми, проекти) та проводити їхнє

сценарне ціннісно-орієнтоване моделювання за допомогою сучасних високотехнологічних комп'ютерних засобів; *по-п'яте*, усіляко підтримувати різноманіття інноваційних інженерних ідей та дослідницьких підходів, заохочуючи комунікативних суб'єктів, що є адресатами постнекласичних науково-технічних цінностей, до симбіотичних взаємовідносин; *по-шосте*, здійснювати «рекомбінацію» творчих ініціатив та форм участі індивідуальних та групових суб'єктів інноваційної інженерної дії, а також міждисциплінарних комунікативних співтовариств у реалізації життєздатної науково-технічної стратегії (програми, проекту); *по-сьоме*, діяти на межі синергетичної невизначеності та хаосу, методично видаляючи закостенілі організаційні та функціональні науково-технічні структури, тим самим цілеспрямовано стимулюючи еволюційну творчу мутагенність у відкритому змістовному контексті; *по-восьме*, застосовувати до будь-якої ідеї та творчої ініціативи еволюційний механізм зворотного зв'язку, який повинен функціонувати в реальному часі та цим забезпечувати перманентність процесу інформаційного оновлення та синхронізуючої коадаптації складових елементів науково-технічної стратегії (програми, проекту).

У зв'язку з окресленим вище, слід відзначити також важливість постнекласичного принципу самосинхронізації в розвитку складноорганізованих систем, що еволюціонують [222, с. 256], а саме – дії творчих агентів системи (індивідуальних та групових суб'єктів-адресатів цінності) повинні відповідати загальній стратегії (програмі), що визначена певною інтегральною цінністю. При цьому, творчі агенти мають зберігати високу мутагенність, еволюційну непередбачуваність, адаптаційну гнучкість. Крім того, складноорганізована науково-технічна (соціотехнічна, соціоприродна) система, за умови, що вона здатна до дієвої самосинхронізації, має бути відкритою для зовнішніх збагачуючих впливів. Без таких впливів не буде можливою рекомбінація, тобто взаємний обмін енергією, інформацією, еволюційними буттєвими схильностями між системою та зовнішнім позасистемним середовищем.

Особливої актуальності в проведенні інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу набули сучасні багатоланкові соціотехнічні мережі зі створення, експлуатації, модернізації та утилізації новітніх кріотехнологічних мереж [323, с. 10, 18, 498-499, 526-527, 556, 561, 571, 574, 576]. Це зумовлено їхньою надзвичайною важливістю для оптимізації процесів збереження, розподілу та споживання продовольчих ресурсів у регіональних та глобальних масштабах. У подібних мережах здійснюється комплексна обробка життєво важливих компонентів забезпечення високих стандартів якості людського життя та знаходить практичну апробацію стратегія антикризового соціального розвитку. Оскільки подібні соціотехнічні мережі виявляють тенденцію до саморозвитку, то вони потребують постнекласичного управління техніко-економічними та соціально-гуманітарними параметрами, що має здійснюватись корпоративними та державними суб'єктами на основі як прямої (лінійно прогнозованої), так і непрямой – ціннісно-орієнтованої (нелінійно еволюційної) дії.

В якості ефективного засобу аксіологічно-орієнтованого прогнозування розвитку постнекласичних науково-технічних комплексів та кріотехнологічних мереж доцільно, як вважають провідні експерти, використовувати метод сценаріїв [55, с. 194]. Цей метод полягає у паралельній аналітично-синтетичній розробці кількох еволюційно-селективних сценаріїв можливого розвитку високотехнологічних компонентів означених вище комплексів та мереж з інтегральною аксіологічно-нормативною експертизою характеру та ризиків їхньої реалізації. При цьому, вельми важливим у застосуванні методу сценаріїв є виявлення того визначального еволюційно-селективного чиннику, який здатен схилити розвиток високотехнологічного науково-технічного комплексу (мережі) у бік того або іншого аналізованого сценарію.

Актуальні сфери науково-технічних та соціотехнічних прикладень, де метод сценаріїв вже переконливо виявив свою ефективність, є на сьогодні наступними [55, с. 329-331]: *по-перше*, постнекласичні науково-дослідні програми, інженерно-конструкторські розробки, експериментальне високотехнологічне виробництво,

натурне випробування та багатофакторна оптимізація експлуатаційних характеристик складноорганізованих об'єктів, що адаптуються, еволюціонують та нарощують складність, наприклад, інноваційних інженерних систем та формацій високотехнологічних артефактів, у створенні яких задіяні різнопрофільні науково-технічні організації; *по-друге*, міждисциплінарні програми та соціально-значущі проекти науково-дослідних інститутів, конструкторських бюро, лабораторій, які потребують мережевого планування та управління, а також комплексної соціогуманітарної експертизи у державному та міжнародному форматі.

Слід відзначити, що перехід до ціннісно-орієнтованого управління складноорганізованими науково-технічними комплексами, який має бути здійснено розвинутими соціумами у найближчій перспективі, – це є ніщо інше, як свідоме сприяння збільшенню ймовірності реалізації таких біфуркаційних подій у розвитку соціотехнічних та соціоприродних систем, що за своїм характером спроможні бути комплементарними обраним інтегральним цінностям. Таке сприяння може потребувати радикальних змін у структурі та функціональності науково-технічних системних комплексів, встановлення нових внутрішніх зв'язків та руйнування старих [55, с. 19].

Ціннісно-орієнтоване управління науково-технічними системними комплексами (соціотехнічними мережами) тим суттєво інше, ніж традиційне, ціле-орієнтоване управління, що не має наперед визначеної цілі. Інтегральна постнекласична цінність не є ціллю управління. Вона (цінність) має стати органічною складовою керованої системи (мережі), оптимальне посилення значущості якої повинно сприяти самодетермінації, саморозвитку та самосинхронізації науково-технічної системи за коеволюційними принципами стійкого розвитку. Тобто, постнекласична науково-технічна цінність за власною природою та функціональністю – це така складова наукомісткої високотехнологічної системи, що стимулює цю складноорганізовану систему із середини до перманентного еволюційного оновлення та творчого збагачення. Або інакше: постнекласична цінність науково-технічного знання – це такий чинник

самоорганізації подібної системи (соціотехнічної мережі), що володіє оптимальною соціокультурною мутагенністю та еволюційною творчою потужністю. Саме тому постнекласична цінність науково-технічного знання та високотехнологічного інжинірингу повинна постійно знаходитись у фокусі широкого трансдисциплінарного дискурсу.

Висновки до 3-го розділу:

1. Для новітнього етапу розвитку науки та техніки характерними є значущі кореляції між соціокультурними цінностями та когнітивними цінностями. Це означає, що соціокультурні цінності вже неможливо елімінувати із наукового та науково-технічного знання без спотворення самого цього знання. Остання обставина потребує від методологів та технічних експертів формування філософсько-інтегративного бачення сучасної наукової та інженерно-технічної діяльності як ціннісно-акцентованого соціокультурного процесу. Подібний процес, в умовах системної цивілізаційної кризи, повинен мати за мету концептуальний синтез та практичне упредметнення культурних цінностей планетарного масштабу, тобто таких загальнозначущих формоутворень, які здатні поставати в якості позаекономічного підґрунтя в реалізації стратегії стійкого розвитку та розвертати глобальний цивілізаційний рух у бік ноосферо-генетичної буттєвої перспективи.

2. Дійсно цінний постнекласичний науково-технічний результат то є ніщо інше, як актуалізація виявленої у творчому зусиллі людини еволюційної буттєвої потенції та, через це, необоротне нарощування наукомісткої інноваційної складності. Тобто, по-справжньому значущі цінності постнекласичного знання у повноті власного змісту виявляють себе як своєрідні «сходинки» в соціокультурному зростанні людства. Тому наукомісткий інноваційний інжиніринг, що відповідний характеру цих цінностей, може розглядатися як продовження еволюції біосфери Землі на основі використання в якості субстрату гібридних, штучно-природних технологічних артефактів. І якщо так, то філософсько-аксіологічний аналіз сучасного знання є нічим іншим, як ідентифікацією,

інтерпретацією та селекцією – за принципом примату культурних цінностей над утилітарними благами – ймовірних еволюційних перспектив науково-технічного розвитку, а також концептуальним унаочненням найбільш містких соціокультурних систем, придатних для упередження постнекласичних цінностей.

3. Високотехнологічний наукомісткий інжиніринг у формі системотехнічної та соціотехнічної діяльності на сучасному історичному етапі стрімко перетворюється на потужний творчо-мутагенний чинник, що набуває вирішального значення для формування глобальної антикризової стратегії стійкого розвитку. Через цю принципову обставину, системотехнічна та соціотехнічна діяльність, а також відповідне їй постнекласичне наукове знання потребують критично-конструктивного міждисциплінарного експертного розгляду, основою якого саме й має стати філософсько-аксіологічний аналіз. Під час проведення означеного аналізу слід, у першу чергу, виявляти соціокультурні ландшафти креативної ціннісної мутагенності та з'ясовувати еволюційний характер та культуротворчий потенціал конкретних форм системотехнічної та соціотехнічної діяльності. Результати філософсько-аксіологічного аналізу доцільно використовувати для коригування та оптимізації науково-технічної політики, а також для своєчасної ідентифікації цінностей нової епохи, що мають генетичні витоки в царині постнекласичного знання та наукомісткого інжинірингу.

4. Загальна проблема філософсько-аксіологічного аналізу постнекласичного науково-технічного знання то є проблема оцінювання, порівняння та інтерпретації сукупного еволюційно-креативного потенціалу тих соціокультурних інваріантів людського способу буття, творчості та пізнання, що їх генерує сучасна пізнавальна та інженерна практика. Саме в таких інваріантах – інноваційних, масштабних та містких, що здатні функціонувати в глобальному соціумі в якості регулятивів людської діяльності, аксіологічна складова постнекласичного знання виявляє себе найзмістовніше та практично-дієво. Таким чином, соціокультурні інваріанти, визначувані за допомогою інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу є ніщо інше, як шукані цінності постнекласичного науково-технічного знання. Основна

атрибутивна властивість подібних інваріантів – це здатність зберігати незмінність власного смисложиттєвого змісту в умовах перманентного дерегулюючого впливу на спосіб людського буття, творчості та пізнання різнорідних по своїй генезі об'єктивних та суб'єктивних чинників.

5. Під час створення надскладних інноваційних системотехнічних та соціотехнічних комплексів філософсько-аксіологічному аналізу необхідно піддавати всі без виключень етапи їхньої розробки та експлуатації, особливу увагу зосереджуючи на тих етапах, що мають визначальний вплив на формування принципів сучасної інженерно-технічної діяльності та відмічені інтенсивним генеруванням нових знань. Традиційне оцінювання науково-технічних стратегій, проектів і програм, що забезпечують інноваційне проектування та оптимально-збалансоване функціонування високотехнологічних комплексів, ґрунтується на експертному аналізі властивих їм соціально-економічних та економіко-екологічних показників. Але сьогодні задля по-справжньому глибокої та всебічної соціально-гуманітарної експертизи цього вже аж ніяк не достатньо. Від вузькопрагматичних, цілком залежних від поточної соціально-економічної кон'юнктури та орієнтованих на найближчу історичну перспективу оцінок необхідно переходити до оцінок істотно більш містких – ціннісно-інтегративних, тобто таких, щоб вони були здатні висвітлювати не менше, ніж загальний культуротворчий потенціал та еволюційний характер оцінюваного знання.

6. Конвергентна специфіка постнекласичного науково-технічного знання та високотехнологічного інжинірингу потребує для свого адекватного оцінювання узагальненого, філософсько-аксіологічного оцінного критерію, за допомогою якого експертні групи були б у змозі виявляти та інтерпретувати цінності сучасного знання в їхній екзистенціальній змістовній глибині та соціокультурній багатогранності. Попри це, традиційні логіко-епістемологічні та техніко-економічні критерії, які застосовуються сьогодні у відповідності до стандартних процедур оцінювання, дозволяють аналізувати цінність науково-технічного знання лише в її

окремих – формально-логічних, техніко-економічних, організаційних, спеціально-технічних, інформаційно-технологічних та інших аспектах.

7.Інтегральна еволюційна філософська концепція цінності, розроблена дисертантом, є відповідною означеним вище вимогам щодо узагальненого критерію оцінювання, бо спрямована на ідентифікацію та інтерпретацію цінностей науково-технічного знання в їхній змістовній та формальній повноті. Тому аксіологічний аналіз на основі інтегральної концепції цінності доцільно розглядати в якості комплексної методологічної процедури, потрібної сьогодні для проведення соціогуманітарних експертиз постнекласичної наукової та інженерно-технічної діяльності. Філософсько-аксіологічний аналіз на основі інтегральної концепції цінності має спонукати експертів до багатовимірного бачення науково-технічного знання та тлумачення його в якості такого значущого феномену, який своїм нетривіальним змістом та щонайширшою функціональністю репрезентує ту або іншу містку інтегральну цінність. Експертне застосування філософсько-аксіологічного аналізу на основі інтегральної концепції та аксіологічного критерію передбачає, перш за все, виявлення домінантної еволюційної спрямованості аналізованого постнекласичного знання та моделювання його інваріантної структури в багатовимірному значеннєвому просторі.

8.Шуканий аксіологічний критерій оцінювання науково-технічного знання, відповідний інтегральній концепції цінності та визначений дисертантом як критерій соціокультурної місткості, то є інноваційний методологічний засіб, застосування якого під час проведення філософсько-аксіологічного аналізу має за мету ранжирування сукупного еволюційного потенціалу оцінюваного знання. Місткість знання тим більша, чим більшою є його здатність до поліморфної акумуляції та соціокультурної маніфестації глибинних інваріантів людського способу буття, творчості та пізнання, які в умовах широкої варіативності соціальних, політичних, економічних, культурних, психологічних та інших параметрів сучасної науково-пізнавальної та інженерно-технічної діяльності виявляють себе як інтегральні постнекласичні цінності.

9. Філософсько-аксіологічний аналіз науково-технічного знання доцільно розпочинати з експлікації та артикуляції найбільш масштабних, інтегральних цінностей, що корелятивні цьому знанню, причому розгортати зміст експлікованих цінностей слід у щонайширшому – глобальному соціокультурному контексті. Тим самим, аксіологічний аналіз науково-технічного знання має перетворитися на філософсько-інтегративну реконструкцію постнекласичних цінностей, яку повинно проводити з урахуванням притаманної їм (інтегральним цінностям) екзистенціальної змістовності та багатоаспектної функціональності. Останнє потребує перенесення «фокусу» аналізу з одержаних науково-технічних результатів та вироблених високотехнологічних артефактів на глибинні інваріанти оцінюваного знання. Саме такий аналіз слід покласти в основу розширених, позаекономічних експертиз постнекласичної наукової та інженерно-технічної діяльності, яких ця діяльність сьогодні конче потребує.

10. Під час проведення інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу доцільно використовувати ефект взаємно посилюючого поєднання абдуктивного та проблемно-конструктивного методів, за рахунок чого створювати можливість для перманентного соціогуманітарного супроводу сучасної наукової та інженерно-технічної діяльності. У першу чергу, такого супроводу потребують процеси формування складноорганізованих соціотехнічних комплексів і мереж, які мають компонуватися із постнекласичних знань, інтегральних цінностей, високотехнологічних артефактів, соціокультурних та соціоприродних ландшафтів, а також міждисциплінарних комунікативних суб'єктів, що є носіями знань та адресатами цінностей. У результаті запровадження подібних процесів має відбутися системне залучення до практики високотехнологічного інжинірингу та його експертного оцінювання новітніх аксіологічно-нормативних принципів еволюційно-селективного синтезу, через що досягнуто оптимальну змістовну та формальну інноваційну складність науково-технічного знання.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено концептуалізацію процедури інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу постнекласичного науково-технічного знання в якості комплексного методологічного засобу, призначеного для соціогуманітарної експертизи та ціннісно-нормативної оптимізації стратегій, проектів і програм високотехнологічного інженерно-технічного розвитку.

Одержані результати підсумовано в наступних узагальнюючих висновках.

1. Розроблено інтегральну еволюційну філософську концепцію постнекласичних цінностей та проаналізовано відбиття багатогранної природи загальнозначущих цінностей у провідних аксіологічних концептуалізаціях світової філософсько-наукової думки. У відповідності до авторської інтегральної концепції постнекласичні цінності інтерпретовано в якості своєрідних надбіологічних та надпсихологічних «геномів», що продукуються на основі здійснюваних полісуб'єктних творчих актів, мають глибоку соціально-онтологічну інваріантність, є трансцендентними щодо наочного буття та здатні притягувати, «спокушати», стимулювати це буття до еволюційно-креативного виверження прихованих потенцій. Констатовано, що в місткій формі інтегральних цінностей як складносистемних сукупностей соціокультурних, техніко-технологічних, психологічно-ментальних та інших важливих для людського буття еволюційних новацій відбувається акумуляція загальнолюдського досвіду та забезпечується відтворення знайденої в процесі надбіологічної еволюції життєздатної відповідності екзистенціально-персонального буття та тотально-уселенського буття. Встановлено, що найбільш ґрунтовні з аксіологічних концептуалізацій філософсько-наукової думки унаочнюють кожна зі свого світоглядно-методологічного ракурсу ті або інші суттєві аспекти інтегральних цінностей. Зазначено, що загальноповсюдне ототожнення цінностей з економічними вартостями, ринковими цінами, об'єктивними та суб'єктивними потребами, індивідуальними та груповими інтересами, політичними орієнтаціями, світоглядними переконаннями, масовими

смаками тощо, яке все ще має місце у філософсько-науковій літературі, вже не можна вважати виправданим, особливо по відношенню до цінностей загальнолюдського масштабу, тобто тих цінностей, які володіють граничною фундаментальністю, символізують духовно-екзистенціальний вимір суцього та функціонують як значущі підстави для нормативних оцінок. Підкреслено, що здобуття справжніх цінностей то є ніщо інше, як виявлення та засвоєння стійких інваріантів людського способу буття, творчості та пізнання, яким притаманна розгалужена структура різноякісних буттєвих виявів та в яких кристалізується досвід позитивних соціокультурних зрушень. Цей досвід «нашаровується» над власне біологічними механізмами функціонування живого на Землі та відкриває перед людством універсальну перспективу подальшого еволюційного зростання. І тому, замість пошуків найвищого блага, корисної предметності, соціально виправданої потреби, трансцендентального імперативу, значущої орієнтації або суб'єктивного інтересу, які були характерними для класичних та некласичних аксіологічних вчень, маємо сьогодні зосередити дослідницькі зусилля на проведенні своєчасної ідентифікації та аксіологічно-нормативної селекції тих інноваційних соціокультурних інваріантів, які формуються в межах новітнього науково-технічного знання та які через властиву їм місткість та креативний потенціал доцільно було б покласти в основу діяльності сучасної цивілізації.

2. Унаочнено базові структурно-функціональні елементи та загальний еволюційний механізм соціокультурного розгортання постнекласичних цінностей. У відповідності до розробленої дисертантом авторської інтегральної концепції, цінність постнекласичного науково-технічного знання то є складноорганізований гетерогенний комплекс, який інтегрує в єдине структурно-функціональне ціле наступні базові елементи: по-перше, трансцендентальні ціннісні об'єкти, по-друге, психологічно-ментальні ціннісно-оцінні кореляти та, по-третє, наукомісткі високотехнологічні артефакти. Притім, інтегрує названі вище елементи таким чином, що утворена матеріально-ідеальна цілісність набуває властивості стійкої соціально-онтологічної інваріантності, тобто вона є такою, що в змозі перманентно

відтворювати притаманний їй глибинний, наповнений духовно-екзистенціальними інтенціями зміст, орієнтуючи – так або інакше – науково-пізнавальні та інженерно-технологічні практики сучасної цивілізації в напрямку коеволюційного вектора стійкого розвитку та ноосферогенезису. Відзначено, що трансцендентальні ціннісні об'єкти в якості предмету позаутилітарної, філософсько-аксіологічної оцінки надають постнекласичному знанню та високотехнологічному інжинірингу ідеально-нормативного виміру, тим самим відкриваючи для креативно-мутагенних елементів наукової та інженерно-технічної діяльності, що захоплені «силовим полем» інтегральної цінності, «надреальну» перспективу емерджентного буттєвого зростання. На відміну від розглянутого, ціннісно-оцінні кореляти то є ніщо інше, як специфічні матеріально-ідеальні конструкти, які формуються на основі синергетичних резонансів та актуалізують у суб'єктів-адресатів інтегральної цінності, нетривіальні ментальні стани; означені стани мають бути відповідними ідеально-нормативному виміру трансцендентальних ціннісних об'єктів та глибинному екзистенціальному змісту цінності. У свою чергу, високотехнологічні артефакти утворюють багатовимірну буттєву мережу, потрібну для адекватного упредметнення інтегральної цінності, забезпечують об'єктивацію та просторово-часову стабілізацію її змісту, «огортають» цінність захисною інформаційно-енергетичною оболонкою. Встановлено, що будь-яка конкретна постнекласична цінність – це не є щось раз і назавжди завершене, застигле, статичне. Навпаки, цінність сучасного науково-технічного знання то є динамічне, буттєво-відкрите формоутворення, еволюційний механізм соціокультурного розгортання якого може бути змодельовано у формі циклічного обертання трьох наступних стадій: по-перше, екзистенціальної стадії, на якій цінність виявляє себе як загальнозначущий трансцендентальний ідеал, по-друге, дивергентної стадії, на якій цінність функціонує як складноорганізований матеріально-ідеальний комплекс, та, по-третє, інфляційної стадії, на якій інтегральна цінність завершує власний еволюційний цикл – вона або остаточно знецінюється, або відновлюється через отриманий інтегративно-конвергентний культуротворчий поштовх.

3. Визначено узагальнений філософсько-аксіологічний критерій оцінювання постнекласичного науково-технічного знання. Названий критерій – з урахуванням багатогранної специфіки постнекласичного знання та високотехнологічного наукомісткого інжинірингу – інтерпретовано як критерій соціокультурної місткості знання. Відповідно до цього критерію справжнім ціннісно-творчим потенціалом володіє таке та лише тільки таке постнекласичне науково-технічне знання, яке в умовах широкої варіативності соціально-економічних, культурно-антропологічних, морально-етичних, естетичних, психологічних та інших чинників, що впливають на зміст та характер його функціонування, спроможне гарантовано орієнтувати наукову та інженерно-технічну діяльність у бік антикризового, гармонійно-збалансованого розвитку, тим самим, повертаючи ірраціонально-хаотичному та банально-сплощеному перебігу повсякденної людської життєдіяльності онтологічно-інваріантну, спрямовану у «метафізичну височінь» ідеально-трансцендентальну вертикаль. Встановлено, що цінність постнекласичного науково-технічного знання, у відповідності до аксіологічного критерію соціокультурної місткості, є тим більшою (вагомішою, значущою, глибокою), чим масштабнішим є її сукупний еволюційно-креативний потенціал. Або інакше: найбільш значущою цінністю володіє те науково-технічне знання, якому притаманна онтологічно-глибока, функціонально стійка та творчо-потужна соціокультурна інваріантність, тобто здатність постнекласичного знання через практичне застосування в конвергентних процесах сучасного науково-технічного розвитку надавати цим процесам універсальної еволюційної перспективи. Підкреслено, що постнекласичне знання, яке володіє справжнім ціннісним достоїнством, – то є таке й виключно таке знання, що переорієнтовує людську творчу активність у бік універсально-еволюційної траєкторії всесвітнього розвитку, тобто певної антиентропійної траєкторії, еволюційний рух по якій має бути, врешті-решт, сходженням людства по синергетичним «спалахам неймовірності» та дієвим утвердженням неповторно-унікального місця в буттєвій тотальності вселенської світобудови.

4. Висвітлено аксіологічну специфіку постнекласичного науково-технічного знання та констатовано, що постнекласичному науково-технічному знанню, динаміка розвитку якого визначена розгортанням інтегративно-конвергентних процесів, притаманні: ціннісно-світоглядна репрезентативність, креативна комунікація з позанауковим контекстом, екзистенціальна глибина, позаутилітарна значущість, щонайширша соціокультурна функціональність, висунення на передній план принципів системності, симетрії, самоорганізації, самодетермінації, саморозвитку, неупереджена увага до аномалій, біфуркацій, стрибків, зсувів, катастроф. Крім того, під час функціонування у складносистемному середовищі соціотехнічних та соціоприродних комплексів, де процес генерації творчих мутацій вельми інтенсивний, а ймовірність формування прогресивних еволюційних трендів є максимально високою, постнекласичне знання спроможне ініціювати нетривіальну пізнавальну активність, що полягає у встановленні плідних взаємозв'язків між різнорідними формами людської діяльності та супроводжується перетворенням аксіологічно-нормативної складової постнекласичного знання на визначальну детермінанту цієї діяльності. Наголошено, що названа вище обставина створює сприятливі концептуальні та організаційні умови для корінної трансформації регіональної та глобальної технологічної політики, що, між іншим, передбачає поступову відмову від утилітарного принципу ринкової соціально-економічної доцільності та переорієнтацію сучасного інжинірингу в напрямку комплексної реалізації принципів стійкого коеволюційного розвитку.

5. Обґрунтовано доцільність проведення соціогуманітарних експертиз постнекласичного науково-технічного знання на основі інтегральної концепції цінностей, аксіологічного критерію оцінювання та методологічної процедури філософсько-аксіологічного аналізу. Встановлено, що з урахуванням сучасних потреб у глобальному антикризовому регулюванні наукової та інженерно-технічної діяльності, конче необхідним є такий аксіологічно-орієнтований експертний аналіз, який не обмежується лише визначенням і порівнянням економічних чи екологічних параметрів науково-технічного знання, але має позаутилітарну мету та полягає у

виявленні, моделюванні та інтерпретації властивих постнекласичному знанню та наукомісткому інжинірингу аксіологічно-нормативних компонент. Це означає, що достовірне й релевантне проведення експертного оцінювання постнекласичного науково-технічного знання, що знаходить найбільш виразне та дієве упередження в процесах створення, експлуатації, модернізації та утилізації складноорганізованих системотехнічних комплексів, не є вже сьогодні можливим без застосування процедури філософсько-аксіологічного аналізу та узагальненого критерію цінності знання, що базуються на інтегральному баченні її багатогранної природи. Наголошено, що сучасна наукова та інженерно-технічна діяльність, якщо оцінювати її ефективність методологічними засобами філософсько-аксіологічного аналізу, покликана бути не тільки й не стільки інноваційною розробкою чи висококваліфікованим експлуатаційним супроводом процесу реалізації науково-технічних проектів і програм, але повинна перетворитися на антикризову коеволюційну діяльність з цілеспрямованої конвергенції та взаємної адаптації надскладних системних комплексів біосфери, соціосфери та техносфери.

6. Проаналізовано особливості застосування інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу в якості інноваційного методологічного засобу щонайширшої процедурно-практичної функціональності. Встановлено, що під час проведення соціогуманітарних експертиз науково-технічних стратегій, проектів і програм інтегральний філософсько-аксіологічний аналіз має бути задіяний у формі комплексної процедури, спроможної охопити названим аналізом мало не усе поліморфне різноманіття тих упереджень науково-технічного знання, в яких найбільш рельєфно здатна віддзеркалитися динаміка соціогенезису та еволюції певної постнекласичної цінності. Основний зміст означеної вище процедури, яка має за мету виявлення та ранжирування сукупного культуротворчого потенціалу аналізованого знання, то є ідентифікація, моделювання, інтерпретація, критика та проблематизація базових інваріантів наукової та інженерно-технічної діяльності. Констатовано, що оскільки подібні інваріанти на сучасному етапі цивілізаційного розвитку усе більш виразно виявляють себе як універсально значущі регулятиви

людського способу буття, творчості та пізнання, то саме вони (інваріанти) й повинні, в першу чергу, опинитися у «фокусі» інтегрального аксіологічного аналізу. Зазначено, що однією з перспективних сфер застосування цього аналізу, де саме й слід очікувати виявлення еволюційно-креативного ефекту від запровадження постнекласичної діяльності, є антикризова оптимізація високотехнологічних мереж та соціотехнічних комплексів. Причому, особливістю названої оптимізації є те, що вона мусить бути аксіологічно-нормативною, тобто такою, що не має наперед визначеної вузькоутилітарної мети та ґрунтується на використанні еволюційно-селективних ціннісно-оцінних алгоритмів. Зазначено, що ефективно оптимізувати сьогодні, якщо об'єктами оптимізації є високотехнологічні мережі та складноорганізовані комплекси, то є ніщо інше, як за допомогою процедури філософсько-аксіологічного аналізу своєчасно усувати небезпечні дисбаланси між, з одного боку, наявними техніко-технологічними субстратами та, з другого боку, трансцендентальними ідеалами загальносвітового масштабу. Підкреслено, що за одну з пріоритетних цілей практичного застосування інтегрального філософсько-аксіологічного аналізу маємо узяти методологічне забезпечення заходів щодо інкорпорації в сучасну інженерно-технологічну практику тих інноваційних інваріантів постнекласичного знання, які були б у змозі скласти початкову основу для перетворення науково-технічної діяльності на ефективний антикризовий засіб корекції глобальних цивілізаційних трендів. Відмічено, що задля виявлення поворотних пунктів ціннісно-значущого зростання постнекласичної діяльності, у яких у наш час саме й потрібно зосереджувати регіональні та глобальні ресурси, інтегральний філософсько-аксіологічний аналіз слід проводити на всіх основних етапах інженерно-практичного функціонування сучасного науково-технічного знання, а саме – від попереднього ідейного опрацювання та стимуляції пошукової творчої мутагенності до оптимізованої експлуатації та екологічно безпечної утилізації.

Щодо подальших досліджень, то маємо розробити комплексні аксіологічно-нормативні оцінні методики, які необхідно буде узгодити зі специфікою конкретних

галузей знання та інжинірингу. Притім, узгодити таким чином, щоб процедура оцінювання була – наскільки це є можливим у наших умовах – чітко алгоритмізована та дозволяла б експертним групам проводити багатовимірне ранжирування соціокультурної місткості цінностей знання та інжинірингу у максимально об'єктивованому та формалізованому вигляді, адаптованому до новітніх комп'ютерних технологій. Але, у той же час, повинно пам'ятати, що вичерпна алгоритмізація процедури експертного оцінювання не досяжна за принципових міркувань: оскільки інтегральний аксіологічний аналіз має своїм центральним пунктом багатоаспектну філософську інтерпретацію глибинного екзистенціального ядра постнекласичного знання, то він (аналіз) завжди буде значно змістовнішим, ніж будь-який формалізований алгоритм та вимагатиме від експертних груп здатності до філософського бачення цінностей сучасного знання, щоб це бачення було б достатньо широким, надпрагматичним та соціогуманітарно акцентованим.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдулов А.Н., Кулькин А.М. Парадигма современного научно-технического развития / А.Н.Авдулов, А.М.Кулькин. – М.: РАН ИНИОН, 2010. – 304 с.
2. Авенариус Р. Философия как мышление о мире сообразно принципу наименьшей меры сил. Prolegomena к критике чистого опыта / Рихард Авенариус; [пер. с нем.]. – [2-е изд.]. – М.: КомКнига, 2007. – 56 с.
3. Агацци Э. Моральное измерение науки и техники / Эвандро Агацци; [пер. с англ.]. – М.: Московский философский фонд, 1998. – 343 с.
4. Ажажа В.Г. НЛЮ: Реальность и воздействие / В.Г.Ажажа, В.И.Забельшенский. М.: РИПОЛ классик, 2008. – 416 с. [с. 17-69]
5. Аксиология и философия науки; Ценности культуры и генезис науки; Аксиология и современная наука / [Ю.А.Асоян, Л.А.Маркова, И.Д.Неважжай, А.П.Огурцов и др.] // Философские исследования. – 1995. – № 1. – С. 5-189, 212-241.
6. Алексеев И.С. Концепция дополнительности: историко-методологический анализ / И.С.Алексеев. – М.: Наука, 1978. – 275 с.
7. Анализ и моделирование глобальной динамики / [Акаев А.А., Гринин Л.Е., Коротаев А.В., Цирель С.В. и др.]; отв. ред. А.В.Коротаев. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 352 с.
8. Ансельм Кентерберийский. Сочинения / Ансельм Кентерберийский; [пер.с латинского]. – М.: Канон, 1995. – 400 с.
9. Апель К.-О. Дискурс і відповідальність. Проблема переходу до постконвенціональної моралі / Карл-Отто Апель; [пер. з нім. В. Купліна]. – К.: Дух і літера, 2009. – 430 с.
10. Апель Карл-Отто. Трансформация философии / Карл-Отто Апель; [пер. с нем.]. – М.: Логос, 2001. – 344 с.
11. Аптекарь М.Д. История инженерной деятельности / М.Д. Аптекарь, С.К. Рамазанов, Г.Е. Фрегер. – К.: Изд-во «Аристей», 2003. – 568 с.

12. Аристотель. Сочинения [в 4-х томах] / Аристотель; [пер. с древнегреческого]. – Т. 4.: Этические сочинения. Политика. Поэтика. – М.: Мысль, 1983. – 830 с.

13. Аршинов В.И. Роль синергетики в формировании новой научной картины мира / В.И. Аршинов, В.Г. Буданов // Вызов познанию. Стратегии развития науки в современном мире; [сост. и отв. ред. Н.К. Удумян]. – М.: Наука, 2004. – С. 382-392.

14. Аршинов В.И. Событие и смысл в синергетическом измерении [Электронный ресурс] / В.И. Аршинов. – Режим доступа к статье: <http://www.synergetic.ru/philosophy/> [5.04.14].

15. Аршинов В.И., Лебедев М.В. Философские проблемы развития и применения нанотехнологий / В.И. Аршинов, М.В. Лебедев // Философские науки. – 2008. – №1. – С. 58-79.

16. Аттали Ж. Краткая история будущего / Жак Аттали; [пер. с франц.]. – СПб.: Питер, 2014. – 288 с.

17. Ацель А. Почему наука не отрицает существование Бога? / Амир Ацель; [пер. с англ.]. – М.: КоЛибри, Азбука-Аттикус, 2015. – 256 с.

18. Ацюковский В.А. Философия и методология технического комплексирования / В.А. Ацюковский. – М.: Изд-во «Петит», 2005. – 221 с.

19. Бак П. Как работает природа: Теория самоорганизованной критичности / Пер Бак; [пер. с англ.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2014. – 276 с.

20. Баксанский О.Е. и др. Нанотехнологии, биомедицина, философия образования в зеркале междисциплинарного контекста / О.Е. Баксанский, Е.Н. Гнатик, Е.Н. Кучер. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 224 с.

21. Балагушкин Е.Г. Мистицизм в современной России: Теория. Основные представители / Е.Г. Балагушкин. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 232 с.

22. Барбур Иен. Религия и наука: история и современность / Иен Барбур; [пер. с англ.]. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 2000. – 430 с.

23. Барбур Иен. Этика в век технологии / Иен Барбур; [пер. с англ.]. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 2001. – 380 с.

- 24.Барсова Т. Миф о ценностной нейтральности науки [Электронный ресурс] / Татьяна Барсова. – Режим доступа: <http://brenное-i-vechnoe.narod.ru/04-35.html> [18.05.14].
- 25.Батлер-Боудон Т. 50 великих книг по философии / Том Батлер-Боудон: [пер. с англ.]. – М.: Эксмо, 2014. – 576 с.
- 26.Белов К.А. О ценностях идеальных и неидеальных (Медитация на культурологические темы) / К.А.Белов. – Дубна: Феникс, 2004. – 272 с.
- 27.Бергсон А. Творческая эволюция / Анри Бергсон; [пер. с фр.]. – М.: ТЕРРА-Книжный клуб, 2001. – 384 с.
- 28.Бердяев Н.А. Философия свободного духа / Н.А.Бердяев. – М.: Республика, 1994. – 480 с.
- 29.Бердяев Н.А. Опыт парадоксальной этики / Н.А.Бердяев; [сост. и вступ. ст. В.Н.Калужного]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 701 с.
- 30.Бердяев Н.А. Смысл творчества: Опыт оправдания человека / Н.А.Бердяев. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 678 с.
- 31.Бессонов Б.Н. Социальные и духовные ценности на рубеже II и III тысячелетий / Б.Н.Бессонов. – М.: Норма, 2011. – 320 с.
- 32.Блаженный Августин. Творения: [в 4-х томах] / Блаженный Августин; [составление С.И. Еремеева]. – СПб.: Изд-во «Алетейя», 1998. – Т. 3: О Граде Божием (Книги I-XIII) – 595 с.
- 33.Богатая Л.Н. На пути к многомерному мышлению: [монография] / Л.Н.Богатая. – Одесса: Печатный дом, 2010. – 372 с.
- 34.Богомоллов А.С. Античная философия / А.С.Богомоллов. М.: Изд-во Московского ун-та, 1985. – 368 с.
- 35.Богословие творения: [сборник статей] / [Г.Кюнг, Ю. Мольтман, А. Нестерук, Дж. Койне и др.]; под ред. А.Бодрова и М.Толстолуженко. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 213. – 256 с.
- 36.Болдачев А.В. Новации. Суждения в русле эволюционной парадигмы / А.В.Болдачев. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 2007. – 256 с.

37. Болл Ф. Критическая масса. Как одни явления порождают другие / ФииппБолл; [пер. с англ.]. – М.: Гелеос, 2008. – 528 с.

38. Болонський процес у фактах і документах / [Упорядники Степко М.Ф., Болюбаш Я.Я., Шинкарук В.Д., Грубінко В.В. та Ін.]. – Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – 56 с.

39. Бондаренко С.Б. Космология и культура / С.Б.Бондаренко. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 176 с.

40. Бофре Ж. Диалог с Хайдеггером: В 4-х книгах / Жан Бофре; [пер. с фр. В.Ю.Быстрова]. – СПб.: Изд-во «Владимир Даль». – Кн. 2: Новоевропейская философия, 2007. – 395 с.

41. Бофре Ж. Диалог с Хайдеггером: В 4-х книгах / Жан Бофре; [пер. с фр. В.Ю.Быстрова]. – СПб.: Изд-во «Владимир Даль». – Кн. 3: Приближение к Хайдеггеру, 2009. – 357 с.

42. Брожик В. Марксистская теория оценки / В.Брожик. – М.: Прогресс, 1982. – 261 с.

43. Брук Дж.Х. Наука и религия: Историческая перспектива / Джон Хедли Брук; [пер. с англ.]. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 2004. – 352 с.

44. Буданов В.Г. Как возможна квантово-синергетическая антропология (синтетические миры телесности) / В.Г. Буданов // Телесность как эпистемологический феномен; [отв. ред. И.А. Бескова]. – М.: ИФ РАН, 2009. – С. 55-70.

45. Буданов В.Г. Методология синергетики в постнеклассической науке и образовании / В.Г.Буданов. – [Изд. 3-е, доп.] – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 240 с.

46. Будущее пространства-времени / [Стивен Хокинг, Кип С. Торн, Игорь Новиков, Тимоти Феррис, Алан Лайтман, Ричард Прайс]; пер. с англ. М.Варламовой, научный ред. Ф. Козырев. – СПб.: ТИД Амфора, 2009. – 254 с.

47. Бургин М.С., Кузнецов В.И. Номологические структуры научных теорий / М.С.Бургин, В.И.Кузнецов. – К.: Наукова думка, 1993. – 219 с.

48.Бутаков Я.А. Зачем разуму космическая экспансия? Диалоги о жизни во Вселенной, о внеземных цивилизациях и о будущем Земли и человечества / Я.А.Бутаков. – М.: Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 184 с.

49.Бутру Э. Паскаль / Эмиль Бутру; [пер. с фр. Е.В.Лавровой]. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 216 с.

50.Вагин В.Н. и др. Достоверный и правдоподобный вывод в интеллектуальных системах / [Вагин В.Н., Головина Е.Ю., Загорянская А.А., Фомина М.В.] – М.: ФИЗМАТЛИТ, 2004. – 704 с.

51.Вайнтруб И.В. Священные лики цивилизаций / И.В.Вайнтруб. – Київ: Видавництво «Техніка», 2001. – 512 с.

52.Валле Ж. Откровения и разоблачения: Контакт с неведомой реальностью или человеческие манипуляции? / Жак Валле; [пер. с фр.]. – М.: Изд-во «Лори», 2007. – 303 с.

53.Валле Ж. Хроники появления инопланетян / Жак Валле; [пер. с фр.]. – М.: КРОН-ПРЕСС, 2000. – 286 с.

54.Вальденфельс Б. Вступ до феноменології / БернхардВальденфельс; [пер. з нім.]. – К.: Видавництво «Альтерпрес», 2002. – 176 с.

55.Варфоломеев В.П. Управление высокотехнологичным производством / В.П.Варфоломеев. – М.: Экономика, 2009. – 336 с.

56.Васюков В.Л. Научное открытие и контекст абдукции [Электронный ресурс] / В.Л.Васюков. – Режим доступа: <http://iph.ras.ru/page52263451.htm> [5.04.2014].

57.Вебер М. Избранные произведения / Макс Вебер; [пер. с немецкого; под общ. ред. Ю.Н.Давыдова; предисловие П.П.Гайденко]. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.

58.Вернадский В. И. Биосфера и ноосфера / Владимир Иванович Вернадский. – М.: Айрис-пресс, 2007. – 576 с.

59.Вигнер Э.П. Инвариантность и законы сохранения. Этюды о симметрии / Эуген Пол Вигнер; [пер. с англ.]. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 320 с.

60. Виленкин А. Мир многих миров: Физики в поисках параллельных вселенных / Алекс Виленкин; [пер. с англ.]. – М.: АСТ, 2010. – 303 с.
61. Вильчек Ф. Красота физики: постигая устройство природы / Фрэнк Вильчек; [пер. с англ.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2015. – 604 с.
62. Виндельбанд В. Избранное: Дух и история / Вильгельм Виндельбанд; [пер. с нем.]. – М.: Юрист, 1995. – 687 с.
63. Вітгенштайн Л. Tractatus logico-philosophicus; Філософські дослідження. – К.: Основи, 1995. – 311 с.
64. Витгенштейн Л. Лекции и беседы об эстетике, психологии и религии / Людвиг Витгенштейн; [пер. с англ. В.П.Руднева]. – М.: Дом интеллектуальной книги, 1999. – 92 с.
65. Витгенштейн Л. Философские работы / Людвиг Витгенштейн; [пер. с нем.]. – М.: Изд-во «Гнозис», 1994. – Ч. 1: О достоверности. Культура и ценность. – 612 с.
66. Виртц У., Цобели Й. Жажда смысла: Человек в экстремальных ситуациях: Пределы психотерапии / Урсула Виртц, Йорг Цобели; [пер. с нем. Н.А.Серебренниковой]. – М.: Когито-Центр, 2012. – 328 с.
67. Вишняцкий Л.Б. Введение в предисторию. Проблема антропогенеза и становления культуры: [курс лекций] / Л.Б.Вишняцкий. – Кишинёв: Высшая антропологическая школа, 2005. – 396 с.
68. Водопьянова Е.В. Европа и Россия на карте мировой науки / Е.В.Водопьянова. – М.: МППА БИМПА, 2002. – 221 с.
69. Вознюк О. Єдність людини та світу в контексті аналізу діалектики симетрії та асиметрії / О. Вознюк, Л. Овандер // Філософська думка. – 1999. – №6. – С. 58-84.
70. Вышеславцев Б.П. Этика преображенного эроса / Б.П.Вышеславцев; вступ. ст., сост. и комментарии В.В.Сапова. – М.: Республика, 1994. – 368 с.
71. Габермас Ю. Постметафізичне мислення / Юрген Габермас; [пер. з нім.]. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 280 с.
72. Габсер С. Маленькая книга о большой теории струн / Стивен Габсер; [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2015. – 208 с.

73.Гаєр М. Світ Канта: біографія / Манфред Гаєр; [пер. з нім.]. – К.: Юніверс, 2007. – 336 с.

74.Гайденко П. История новейшей европейской философии в её связи с наукой: [учебное пособие для вузов] / Пиамма Гайденко. – М.: ПЕР СЭ; СПб.: Университетская книга, 2000. – 456 с.

75.Гайденко П.П. Прорыв к трансцендентному: Новая онтология XX века / П.П.Гайденко. – М.: Республика, 1997. – 495 с.

76.Гайденко П.П., Давыдов Ю.Н. История и рациональность: Социология Макса Вебера и веберовский ренессанс / П.П.Гайденко, Ю.Н.Давыдов. – М.: КомКнига, 2006. – 368 с.

77.Гартман Н. Эстетика / Николай Гартман; [пер. с нем.]. – К.: Ника-Центр, 2004. – 639.

78.Гартман Н. Этика / Николай Гартман; [пер. с нем.]. – СПб.: Издательство «Владимир Даль», 2002 – 707 с.

79.Герд Тайсен. Библейская вера в эволюционной перспективе / Герд Тайсен; [пер. с нем.]. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 2009. – 243 с.

80.Глазычев В.Л. Эволюция творчества в архитектуре / В.Л. Глазычев. – М.: Стройиздат, 1986. – 496 с.

81.Глик Д. Информация: История. Теория. Поток / Джеймс Глик; [пер. с англ.]. – Москва: АСТ, 2013. – 576 с.

82.Гнатик Е.Н. Высокие технологии и сдвиг гуманитарной парадигмы / Е.Н.Гнатик. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 168 с.

83.Горохов В.Г. Методологический анализ системотехники / В.Г. Горохов. – М.: Радио и связь, 1982. – 160 с.

84.Горохов В.Г. Проблема технотехники – связь науки и современных технологий / В.Г. Горохов // Философские науки. – 2008. – №1. – С. 33-57.

85.Горц А. Нематериальное: Знание, стоимость и капитал / Андре Горц; [пер. с нем. и фр.]. – М.: Изд. дом Государственного ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 208 с.

86. Григорий Палама. Триады в защиту священо-безмолвствующих / Григорий Палама; [перевод, послесловие и комментарии В.Вениаминова]. – М.: Канон, 1995. – 384 с.
87. Грин Б. Параллельные миры и глубинные законы космоса / Брайан Грин; [пер. с англ.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 608 с.
88. Грин Б. Элегантная Вселенная. Суперструны, скрытые размерности и поиски окончательной теории / Брайан Грин; [перевод с англ.; под ред. В.О. Малышенко]. – [3-е изд., исправленное]. – М.: КомКнига, 2007. – 288 с.
89. Гриффен Л.А. Феномен техники / Л.А. Гриффен. – К.: Центр памятниковедения НАН Украины и УООПИК, 2013. – 252 с.
90. Гроф С. Исцеление наших самых глубоких ран. Холотропный сдвиг парадигмы / Станислав Гроф; [пер. с англ.]. – М.: Ганга, 2013. – 400 с.
91. Грунвальд А. Техника и общество: западноевропейский опыт исследования социальных последствий научно-технического развития / Армин Грунвальд; [пер. с нем.]. – М.: Логос, 2011. – 160 с.
92. Грэхэм Л. Имена бесконечности: правдивая история о религиозном мистицизме и математическом творчестве / Лорен Грэхэм, Жан-Мишель Кантор; [пер. с англ.]. – СПб.: Изд-во Европейского ун-та, 2011. – 230 с.
93. Гузар І. Україна в орбіті європейської мислі / Ірина Гузар. – Торонто; Львів: Наукове товариство ім. Шевченка, 1995. – 175 с.
94. Гусейнов А.А. Античная этика / А.А. Гусейнов. – [2-е изд.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 288 с.
95. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. Книга первая / Эдмунд Гуссерль; [пер. с нем.]. – М.: Академический проект, 2009. – 489 с.
96. Гуссерль Э. Идея феноменологии: Пять лекций / Эдмунд Гуссерль; [пер. с нем.]. – СПб.: ИЦ «Гуманитарная академия», 2008. – 224 с.

97. Далёкое будущее вселенной. Эсхатология в космической перспективе / [Бэрроу Джон, Дайсон Фримэн, Дэвис Пол, Койне Джордж и др.]; пер. с англ. – М.: Изд-во ББИ св. апостола Андрея, 2012. – 500 с.

98. Данилевский Н.Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому / Н.Я. Данилевский. – М.: Известия, 2003. – 607 с.

99. Даниленко В.П. Инволюция в духовной культуре: Ящик Пандоры / В.П. Даниленко. – М.: КРАСАНД, 2012. – 576 с.

100. Деар П. Научная революция как событие / Питер Деар, Стивен Шейпин; [пер. с англ.]. М.: Новое литературное обозрение, 2015. – 576 с.

101. Делёз Ж. Логика смысла / Жиль Делёз; [пер. с фр. Я.И. Свирского]. – М.: Раритет; Екатеринбург: Деловая книга, 1998. – 480 с.

102. Деррида Ж. Позиции / Жак Деррида; [пер. с фр. В.В. Бибикина]. – М.: Академический проект, 2007. – 160 с.

103. Джеймс У. Введение в философию; Рассел Б. Проблемы философии / Уильям Джеймс, Бертран Рассел; [пер. с англ.; общая редакция, послесловие и примечания А.Ф. Грязнова]. – М.: Республика, 2000. – 315 с.

104. Дзикаки А. Творчество в науке / Антонио Дзикаки; [пер. с англ. Е.С. Ключина; отв. ред. Е.П. Велихов; научный ред. В.О. Малышенко]. – М.: Едиториал УРСС, 2001. – 240 с.

105. Дзоло Д. Демократия и сложность: реалистический подход / Данило Дзоло; [пер. с англ.]. – М.: Изд. дом Государственного ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 320 с.

106. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский; [пер. М.Л. Гаспарова]. – М.: АСТ: Астрель, 2011. – 570 с.

107. Добронравова І.С. Новітня західна філософія науки / І.С. Добронравова, Т.М. Білоус, О.В. Комар. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2008 – 216 с.

- 108.Добронравова И.С. Причинность и целостность в синергетических образах мира / И.С. Добронравова [Электронный ресурс] // Практична філософія. – 2003. – №1. – С. 6-11. – Режим доступу до журналу: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Dobr-practphil.html> [5.04.14].
- 109.Дойч Д. Начало бесконечности: Объяснения, которые меняют мир / Дэвид Дойч; [пер. с англ.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2014. – 581 с.
- 110.Дробницкий О.Г. Мир оживших предметов. Проблема ценности и марксистская философия / О.Г. Дробницкий. – М.: Издательство политической литературы, 1967. – 351 с.
- 111.Дьюи Д. Общество и его проблемы / Джон Дьюи; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во «Идея-Пресс», 2002. – 162 с.
- 112.Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Эмиль Дюркгейм; [пер. с фр. А.Б. Гофмана]. – М.: Канон, 1995. – 352 с.
- 113.Егоров В.С. Философия открытого мира / В.С.Егоров. – М.: Московский психолого-социальный институт, 2002. – 320 с.
- 114.Епифанова Н.Н. Нравственность и жизненный мир человека: осмысление трансцендентального идеала / Н.Н. Епифанова. – Саратов: ООО Издательство «Научная книга», 2009. – 155 с.
- 115.Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи: [монографія] / А.М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 2010. – 416 с.
- 116.Ефременко Д.В. Введение в оценку техники / Д.В. Ефременко. – М.: Из-во НЭПУ, 2002. – 250 с.
- 117.Жизан Н. Квантовая случайность: Нелокальность, телепортация и другие квантовые чудеса / Николая Жизан; [пер. с фр.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2015. – 202 с.
- 118.Жицінський Ю. Бог постмодерністів / Юзеф Жицінський; [переклад с польської А.Величко]. – Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2004. – 200 с.

119.Жоаким К., Плевер Л. Нанонауки. Невидимая революция / Кристиан Жоаким, Лоранс Плевер; [пер. с фр.]. – М.: КоЛибри, 2009 – 240 с.

120.Заблуждающийся разум?: Многообразие вненаучного знания / [Быстрицкий Е.К., Грязнов А.Ф., Порус В.Н., Уайтхед А.Н. и др.]; отв. ред. и сост. И.Т.Касавин. – М.: Политиздат, 1990. – 464 с.

121.Закон України Про технічні регламенти та процедури оцінки відповідності (Документ Верховної Ради України № 3164-15 від 03.01.2015) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3164-15> [3.03.15].

122.Здравомыслов А.Г. Потребности. Интересы. Ценности. / А.Г.Здравомыслов. – М.: Политиздат, 1986. – 223 с.

123.Иванов Б.И., Чешев В.В. Становление и развитие технических наук / Б.И.Иванов, В.В.Чешев. – [2-е изд.]. – М.: Издательство ЛКИ, 2010. – 264 с.

124.Идлис Г.М. Революции в астрономии, космологии и физике / Г.М.Идлис. – [2-е изд., исправленное и дополненное] – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 336.

125.Ивин А.А. Аксиология / А.А.Ивин. – М.: ВШ, 2006. – 390 с.

126.Ильин В.В. Аксиология / В.В.Ильин. – М.: МГУ, 2005. – 216 с.

127.Ильин И.В. и др. Глобальный эволюционизм: Идеи, проблемы, гипотезы / И.В. Ильин, А.Д. Урсул, Т.А. Урсул. – М.: МГУ, 2012. – 616 с.

128.Ингарден Р. Исследования по эстетике / Роман Ингарден; [пер. с польск.]. – М.: Изд-во Иностранной литературы, 1962. – 570 с.

129.Инновационный потенциал науки. Эпистемологический анализ / [Бажанов В.А., Баранец Н.Г., Верёвкин А.Б., Горюнов А.В. и др.]. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – 304 с.

130.Итоговый документ Конференции ООН по устойчивому развитию «Будущее, которого мы хотим» (Рио-де-Жанейро, Бразилия, 20–22 июня 2012 года) [Электронный ресурс]. – Режим доступа:https://rio20.un.org/sites/rio20.un.org/files/a-conf.216-l-1_russian.pdf [31.12.14].

- 131.Каку М. Будущее разума / Митио Каку; [пер. с англ.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2015. – 502 с.
- 132.Кандель Э. В поисках памяти: Возникновение новой науки о человеческой психике / Э. Кандель; [пер. с англ.]. – М.: Астрель, 2012. – 736 с.
- 133.Канке В.А. История, философия и методология техники и информатики / В.А. Канке. – М.: Изд-во Юрайт, 2013. – 409 с.
- 134.Канке В.А. Методология научного познания: [учебник для магистров] / В.А.Канке. – [2-е изд.]. – М.: Издательство «Омега-Л», 2014. – 255 с.
- 135.Кант И. Критика практического разума / Иммануил Кант; [пер. с нем.]. – СПб.: Наука, 1995. – 528 с.
- 136.Капра Ф. Дао физики: Исследование параллелей между современной физикой и мистицизмом Востока / Фритьоф Капра; [пер. с англ.]. – СПб.: Изд-во «ОРИС», 1994. – 304 с.
- 137.Капра Ф. Скрытые связи / Фритьоф Капра; [пер. с англ.]. – М.: ООО Издательский дом «София», 2004. – 336 с.
- 138.Кассирер Э. Жизнь и учение Канта / Эрнст Кассирер; [пер. с нем.]. – СПб.: Университетская книга, 1997. – 447 с.
- 139.Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке / Эрнст Кассирер; [пер. с нем.]. – М.: Гардарика, 1988. – 784 с.
- 140.Кассирер Э. Философия символических форм / Эрнст Кассирер; [пер. с нем.]. – СПб.: Университетская книга, 2002. – Т. 1: Язык. – 272 с.
- 141.Кассирер Э. Философия символических форм / Эрнст Кассирер; [пер. с нем.]. – СПб.: Университетская книга, 2002. – Т. 2: Мифологическое мышление. – 280 с.
- 142.Кассирер Э. Философия символических форм / Эрнст Кассирер; [пер. с нем.]. – СПб.: Университетская книга, 2002. – Т. 3: Феноменология познания. – 398 с.

- 143.Кизима В.В. Начала метафизики тотальности / В.В.Кизима // Постнеклассика: философия, наука, культура. – СПб: Издательский дом «Мирь», 2009. – С.71-136.
- 144.Кирилюк О.С. Світоглядні категорії граничних підстав в універсальних вимірах культури / О.С.Кирилюк. – Одеса: ЦГО НАНУ/Автограф, 2008. – 416 с.
- 145.Клайн М. Математика. Поиск истины / Морис Клайн; [пер. с англ.; под ред. В.И.Аршинова, Ю.В.Сачкова]. – М.: «Мир», 1988. – 295 с.
- 146.Клейнпетер Г. Теория познания современного естествознания: на основе воззрений Маха, Сталло, Клиффорда, Кирхгофа, Герца, Пирсона и Оствальда / Ганс Клейнпетер; [пер. с нем.]. – [2-е изд.]. – М.: КомКнига, 2007. – 192 с.
- 147.Кликс Ф. Пробуждающееся мышление. У истоков человеческого интеллекта / Фридрих Кликс; [перевод с нем.]. – М.: Прогресс, 1983. – 302 с.
- 148.Князева Е. Н. Основания синергетики: Синергетическое мировидение / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 256 с.
- 149.Князева Е. Н. Основания синергетики: Человек, конструирующий себя и своё будущее / Е.Н. Князева, С.П. Курдюмов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 264 с.
- 150.Князева Е. Н. Синергетика как новое мировидение: диалог с Ильёй Пригожиным / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1992. – № 12. – С. 3-20.
- 151.Князева Е.Н. Синергетика: Нелинейность времени и ландшафты коэволюции / Е.Н. Князева, С.П.Курдюмов. – М.: Комкнига, 2007. – 272 с.
- 152.Ковальчук М.В. Нанотехнологии и научный прогресс / М.В. Ковальчук // Философские науки. – 2008. – №1. – С. 28-32.
- 153.Койре Александр. Очерки истории философской мысли (о влиянии философских концепций на развитие научных теорий) / Александр Койре; [пер. с фр.]. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 272 с.

- 154.Кониський Г. Філософські твори у 2-х томах/ Георгій Кониський; [пер. з лат. М.В.Кашуби; редакційна колегія М.М.Верников та Ін.]. – К.: Наукова думка, 1990. – Т. 1. –496 с.
- 155.Коплстон Ф. История средневековой философии / Фредерик Чарлз Коплстон; [пер. с англ.]. – М.: Энигма, 1997. – 512 с.
- 156.Космология, физика, культура / [Казютинский В.В., Мамчур Е.А., Павленко А.Н., Эрекаев В.Д. и др.]; отв. ред. В.В. Казютинский. – М.: ИФ РАН, 2011. – 243 с.
- 157.Котенко В.П. История и философия технической реальности / В.П. Котенко. – М.: Академический проект, 2009. – 623 с.
- 158.Краткая философская энциклопедия / [редакторы-составители Губский Е.Ф., Кораблёва Г.В., Лутченко В.А.]. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Энциклопедия», 1994. – 576 с.
- 159.Кримський С.Б. Запити філософських смислів / Сергій Борисович Кримський. – К.: Вид. «ПАРАПАН», 2003. – 240 с.
- 160.Кримський С.Б. Про софійність, правду, смисли людського буття: Збірник науково-публіцистичних та філософських статей / Сергій Борисович Кримський. – К.: Інститут філософії НАН України, 2010. – 463 с.
- 161.Крымский С.Б. Ценностно-смысловой универсум как предметное поле философии / С.Б.Крымский // Философская и социологическая мысль. – 1996. – №3,4. – С. 102-116.
- 162.Крюков В.В. Введение в аксиологию / В.В.Крюков. – Новосибирск, 2001. – 76 с.
- 163.Кузнецов Б.Г. Ценность познания: Очерки современной теории науки / Б.Г. Кузнецов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 168 с.
- 164.Культурні цінності Європи / За ред. Ганса Йоаса і Клауса Вігандта; [пер. з нім.]. – Київ: Дух і Літера, 2014. – 552 с.
- 165.Кун Т. Структура научных революций / Томас Кун; [пер. с англ.]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 608 с.

166. Кун Т. После «Структуры научных революций» / Томас Кун; [пер. с англ. А.Л.Никифорова]. – М.: АСТ, 2014. – 443 с.
167. Куртц П. Испытание потусторонним / Пол Куртц; [пер. с англ.]. – М.: Академический проект, 1999. – 601 с.
168. Куртц П. Новый скептицизм: Исследование и надёжное знание / Пол Куртц; [пер. с англ.]. – М.: Рос. гуманист. общество, 2007. – 360 с.
169. Курцвейл Р. Эволюция разума / Рэй Курцвейл; [пер. с англ.]. – М.: Издательство «Э», 2015. – 352 с.
170. Кэрнс Дж. Э. Основные принципы политической экономии: Ценность. Международная торговля / Джон Эллиот Кэрнс; [перевод с англ.]. – [2-е изд.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 232 с.
171. Кэррол Р. Энциклопедия заблуждений: собрание невероятных фактов, занимательных обманов и опасных поверий / Роберт Тодд Кэррол; [пер. с англ.]. М.: Издательский дом «Вильямс», 2005. – 672 с.
172. Кюнг Г. Начало всех вещей: Естествознание и религия / Ганс Кюнг; [пер. с немецкого В.Витковский; научный ред. А.Горелов]. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 2007. – 250 с. – (Серия «Богословие и наука»).
173. Лабиринты души / Августин Аврелий. Исповедь; Блез Паскаль. Письма к провинциалу. – Симферополь: Изд-во «Ренومه», 1998. – 416 с.
174. Лакатос И. Избранные произведения по философии и методологии науки / Имре Лакатос; [пер. с англ.]. – М.: Академический проект, 2008. – 475 с.
175. Лар'яновський І.С. Аксиологічний сенс учення Григорія Сковороди про три світи та дві натури / І.С. Лар'яновський // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Освіта в сучасному суспільстві: проблеми, теорія, практика», Одеса, 25-27 вересня, 1996 р. / Південноукраїнський державний педагогічний ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса: «Світ», 1996. – С. 10-13.
176. Ларьяновский И.С. К проблеме перспективной аксиологической оценки научных знаний / И.С.Ларьяновский // Перспективи. – 1997. – №1. – С. 51-53.

177.Лар'яновський І.С. Ціннісно-орієнтований підхід при пошуку пріоритетів науково-технологічного розвитку України / І.С.Лар'яновський // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 1998. – Вип. 1,2. – С. 19-23.

178.Ларьяновский И.С. Цивилизационный кризис и устойчивое развитие / И.С.Ларьяновский // Материалы научно-практической конференции «Перспективные разработки науки и техники», Белгород, 22 октября, 2004. – Белгород: Руснаучкнига, 2004. – Т. 13. – С. 57-59.

179.Ларьяновский И.С. К проблеме ценностных оснований познания / И.С.Ларьяновский // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Дні науки 2005», Дніпропетровськ, 15-27 квітня, 2005 р. – Дніпропетровськ: Вид-во «Наука і освіта», 2005. – Т. 46.: Філософія. – С.53-54.

180.Лар'яновський І.С. Аксіологічний аспект формування наукових парадигм / І.С.Лар'яновський // Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції «Наука і освіта 2005», Дніпропетровськ, 7-21 лютого, 2005 р. – Дніпропетровськ: наука і освіта, 2005. – Т. 68: Філософія. – С. 60-62.

181.Лар'яновський І.С. Щодо проблеми трансформації цінностей / І.С.Лар'яновський // Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії: Збірник наукових робіт Міжнародної наукової конференції, Харків, 16-18 квітня, 2008 р. / Харківський національний економічний університет (ХНЕУ). – Харків: Видавництво ХНЕУ, 2008. – Ч. VI.: Гуманізм та реалії техногенної цивілізації: український вибір. – С. 53-58.

182.Лар'яновський І.С. Соціокультурна система та ціннісні аспекти її трансформації / [Бондаренко І.В., Валецька В.І., Лар'яновський І.С., Мілова М.І. та Ін.] // Сучасне українське суспільство: особливості системної трансформації: [навчальний посібник]; загальна редакція проф. М.І. Мілової. – Одеса: Видавничий центр ОДАХ, 2009. – Розділ 4 та Післямова. – С. 81-101, 127.

183.Лар'яновський І.С. Соціокультурні трансформації та проблема цінностей / І.С.Лар'яновський // Wykształcenie i nauka bez granic – 2009: Materiały V międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, Przemysł, 07-15 grudnia 2009 roku. –

Przemysl: Nauka i studia, 2009. – Volume 9: Filozofia. Politologija. Ekonomiczne nauki. – Str. 48-63.

184.Лар'яновський І.С. Ціннісно-смісловий універсум людства / І.С.Лар'яновський, Є.Ю.Цуркану // Перша науково-практична конференція студентів і молодих науковців «Вимірювальна техніка, інформаційно-вимірювальні системи, метрологія, стандартизація, сертифікація та менеджмент якості – стан, досягнення та перспективи розвитку в Україні»: [тези наукових доповідей], Одеса, 27-28 травня, 2010 р. / Одеський державний інститут вимірювальної техніки (ОДІВТ). – Одеса: Видавництво-друкарня «ВМВ», 2010.– С. 139-140. – (Секція «Гуманітарні науки в умовах інформаційного суспільства»).

185.Лар'яновський І.С. Цінності та їх роль у соціокультурних трансформаціях і пізнанні / І.С.Лар'яновський // «Інтелект. Особистість. Цивілізація.»: Тематичний збірник наукових праць з соціально-філософських проблем. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – Вип. 8. – С. 29-38.

186.Лар'яновський І.С. Ціннісно-світоглядний аналіз деяких форм сучасного містицизму і окультизму / І.С.Лар'яновський // Aktualni vymozenosti vedy – 2011: Materialy VII mezinarodni vedecko-prakticka konference, Praha, 27.06.2011 – 05.07.2011. – Praha: Publishing House „Education and Science” s.r.o, 2008. – Dil. 9.: Filosofie. Historie. Administrativa. – Str. 15-25.

187.Лар'яновський І.С. Ціннісна перспектива Болонського процесу / І.С.Лар'яновський // Сучасні технології вищої освіти: [збірник наукових праць VII всеукраїнської науково-методичної конференції], Одеса, 3-5 жовтня, 2012 р. / Ін-т інноваційних технологій і змісту вищої освіти, Одеська національна академія харчових технологій, Навчально-науковий ін-т холоду, кріотехнологій та екоенергетики (ННІХКТЕ). – Одеса: Видавництво ННІХКТЕ, 2012. – С. 91-92.

188.Лар'яновський І.С. Цінності та наукове пізнання / І.С.Лар'яновський // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2012. – №1. – С. 95-98.

189.Ларьяновский И.С. Ценность и творчество / И.С.Ларьяновский // Система ценностей современного общества: сборник материалов XXX Международной

научно-практической конференции, (Новосибирск, 9 сентября), 2013 г. – Новосибирск: Издательство ЦРНС, 2013. – С. 27-35.

190.Ларьяновский И.С. Интегральные ценности и социокультурная динамика / И.С.Ларьяновский // Социосфера. – 2013. – №4. – С. 30-36.

191.Лар'яновський І.С. Інтегральна концепція цінності / І.С.Лар'яновський // Перспективи. – 2013. – №3. – С. 69-73.

192.Лар'яновський І.С. Постнекласичне знання та проблема цінностей / І.С.Лар'яновський // Наукове пізнання: методологія та технологія. – 2013. – Випуск 2. – С.102-106.

193.Лар'яновський І.С. Проблема пошуку критерію цінності постнекласичного наукового знання / І.С.Лар'яновський // Філософсько-гуманітарні читання: [Збірка наукових праць]. – [Випуск 1]. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 320-325.

194.Лар'яновський І.С. Постнекласична наука та проблема її аксіологічної експертизи / І.С.Лар'яновський // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», (Київ, 15-16 квітня, 2014 р.) / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський ун-т», 2014. – Ч. 4. – С. 40-42.

195.Лар'яновський І.С. Специфіка аксіологічного аналізу постнекласичного науково-технічного знання / І.С.Лар'яновський // Філософсько-гуманітарні читання. – [Випуск 2, 2015]. – Дніпропетровськ, 2015. – С. 246-250.

196.Лар'яновський І.С. Інтегральний аксіологічний підхід до оцінки науково-технічної діяльності / І.С. Лар'яновський // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2016. – №3. – С. 37-42.

197.Ласло Э. Макросдвиг (К устойчивости мира курсом перемен) / Эрвин Ласло; [пер. с англ.; пред. Артура Ч. Кларка]. – М.: Тайдекс Ко, 2004. – 208 с.

198.Ласло Э. Теория целостности Вселенной. Наука и поле акаши / Эрвин Ласло; [пер. с англ. О.И.Звонаревой]. – СПб.: ИГ «Весь», 2011. – 160 с. – (Серия «Квантовая магия»).

- 199.Левинас Э. Избранное. Тотальность и бесконечное / Эмманюэль Левинас; [пер. с фр.; составитель и гл. редактор С.Я. Левит]. – СПб.: Университетская книга, 2000. – 416 с.
- 200.Летов О.В. Проблема научной объективности: От постпозитивизма к постмодернизму: [монография] / О.В.Летов. – М.: РАН. ИНИОН, 2010. – 196 с.
- 201.Линде А. Инфляция, квантовая космология и антропный принцип [Электронный ресурс] / Андрей Линде; [перевод с англ.]. – Режим доступа: <http://www.astronet.ru/db/msg/1181084/index.html> [31.12.14].
- 202.Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Жан-Франсуа Лиотар; [пер. с фр.]. – СПб.: Алетейя, 1998. – 160 с.
- 203.Ллойд С. Программируя Вселенную: Квантовый компьютер и будущее науки / Сет Ллойд; [пер. с англ.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2013. – 256 с.
- 204.Лой А. Мета (Zweck) та ціль (Ziel): ідеали та цінності / А.М.Лой // Філософські студії Київського університету; [головний редактор А.Є.Конверський]. – Київ, 1995. – [Вип. 1]. – С. 36-45.
- 205.Лосский Н.О. Ценность и бытие: Бог и Царство Божье как основа ценностей / Н.О.Лосский. – Харьков: Изд-во «ФОЛИО», 2000. – 864 с.
- 206.Лук'янець В.С.Науковий світогляд на зламі століть: [колективна монографія] / [В.С.Лук'янець, О.М.Кравченко, Л.В.Озадовська та ін.]. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2006. – 288 с.
- 207.Лук'янець В.С. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури / В.С.Лук'янець, О.М.Кравченко, Л.В.Озадовська. – К.: Центр практичної філософії, 2000. – 304 с.
- 208.Лук'янець В.С. Природознавство і гуманітарія. Пошуки взаєморозуміння / [В.С.Лук'янець, О.М.Кравченко, О.Я.Мороз та Ін.] – Київ: ПАРАПАН, 2009. – 317 с.
- 209.Лук'янець В.С. Світоглядні імплікації науки: [колективна монографія] / [В.С.Лук'янець, О.М.Кравченко, Л.В.Озадовська та ін.]. – К.: ПАРАПАН, 2004. – 408 с.

210.Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах / Ніклас Луман; [переклад з німецької М.Бойченка і В.Кебуладзе]. – К.: Дух і літера, 2011. – 336 с.

211.Луман Н. Социальные системы: Очерк общей теории / Никлас Луман; [пер. с нем.]. – М.: Наука, 2007. – 643 с.

212.Лэйси Х. Свободна ли наука от ценностей? Ценности и научное понимание / Хью Лэйси; [пер. с англ.; под ред. В.А.Яковлева]. – М.: Логос, 2001. – 360 с.

213.Майданов А.С. Методология научного творчества / А.С. Майданов. – [2-е изд.] – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 512 с.

214.Майнцер К. Сложносистемное мышление: Материя, разум, человечество. Новый синтез / Клаус Майнцер; [пер. с англ.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 464 с.

215.Мамчур Е.А. Образы науки в современной культуре / Е.А. Мамчур. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – 400 с.

216.Маритен Ж. Избранное: Величие и нищета метафизики / Жак Маритен; [пер. с фр.]. – М.: РОССПЭН, 2004. – 608 с.

217.МарковаЛ.А. Наука на грани с ненаукой / Л.А. Маркова. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – 336 с.

218.Маркс К. Экономическо-философские рукописи 1844 года и другие ранние философские работы / Карл Маркс; [сост. и вступ. статья И.А.Гобозова]. – М.: Академический проект, 2010. – 775 с.

219.Марфенин Н.Н. Устойчивое развитие человечества / Н.Н.Марфенин. – М.: Изд-во МГУ, 2006. – 624 с.

220.Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Маслоу; [пер. с англ.]. – [2-е изд.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2011. – 496 с.

221.Матурана У. Р. Древо познания. Биологические корни человеческого понимания / Умберто Р. Матурана, Франсиско Х. Варела; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 224 с.

222.Мейер К., Дэвис С. Живая организация. Грядущая конвергенция информатики, нанотехнологии, биологии и бизнеса / Кристофер Мейер, Стэн Дэвис; [пер. с англ.]. – М.: Добрая книга, 2007. – 367 с.

223.Мелков Ю.А. Человекомерность постнеклассической науки: [монография] / Ю.А.Мелков. – К.: ПАРАПАН, 2014. – 254 с.

224.Мелков Ю.А. Факт в постнеклассической науке: [монография] / Ю.А. Мелков. – К.: Издатель ПАРАПАН, 2004. – 224 с.

225.Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Роберт Мертон [пер. с англ.]. – М.: АСТ, 2006. – 873 с.

226.Мерфи Н., Эллис Дж. О нравственной природе вселенной: Богословие, космология и этика / Нэнси Мерфи, Джорж Эллис; [пер. с англ. Н.Новикова]. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 2004. – 288. – (Серия «Богословие и наука»).

227.Микешина Л.А. Философия познания. Проблемы эпистемологии гуманитарного знания / Л.А.Микешина. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 560 с.

228.Микешина Л.А. Эпистемология ценностей / Л.А.Микешина. М.: Изд-во «Российская политическая энциклопедия», 2007. – 439 с.

229.Мистическое богословие / Дионисий Ареопагит, Вл. Лосский, П. Минин; [сост. и пер. отца Леонида Лутковского]. – К.: Изд-во «Путь к истине», 1991. – 392 с.

230.Много миров: Новая Вселенная, внеземная жизнь и богословский подтекст / [Фриман Дайсон, Пол Дэвис, Мартин Риз, Ли Смолин и др.]; под ред. Стивена Дика; пер. с англ. В.Л.Олейника. – М.: АСТ: Астрель, 2007. – 224 с.

231.Моисеев Н. Н. Алгоритмы развития / Никита Николаевич Моисеев. – М.: Мир, 1987. – 304 с.

232.Моисеев Н. Н. Расставание с простотой / Никита Николаевич Моисеев. – М.:АГРАФ. – 1998. – 480 с.

233.Моисеев Н.Н. Человек и ноосфера / Н.Н.Моисеев. – М.: Молодая гвардия, 1990. – 351 с.

234. Морен Е. Шлях. За майбутнє людства / Едгар Морен; [пер. з французької]. – К.: Ніка-Центр, 2014. – 256 с.
235. Морен Э. Метод. Природа природы / Эдгар Морен; [перевод и вступ. статья Е.Н.Князевой]. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – 488 с.
236. Мотрошилова Н.В. Цивилизация и варварство в эпоху глобальных кризисов / Н.В. Мотрошилова. – М.: ИФРАН, «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2010. – 480 с.
237. Мукаржовский Я. Исследования по эстетике и теории искусства / Ян Мукаржовский; [пер. с чешского]. – М.: Изд-во «Искусство», 1994. – 606 с.
238. Мунин П.И. Теория устойчивого развития: Информационные основы / П.И. Мунин. – [2-е изд.]. – М.: ЛЕНАНД, 2015. – 312 с.
239. Назаретян А.П. Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории (синергетика – психология – прогнозирование) / А.П. Назаретян. – М.: Мир, 2004. – 367 с.
240. Наука: возможности и границы: [коллективная монография] / [Илларионов С.В., Казютинский В.В., Лекторский В.А., Овчинников Н.Ф. и др.]; отв. ред. Е.А. Мамчур. – М.: Наука, 2003. – 293 с.
241. Наука и предельная реальность: квантовая теория, космология и сложность: [сборник статей и докладов] / [редакторы-составители Дж. Барроу, П. Дэвис, Ч. Харпер мл.]; пер. с англ. – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2013. – 664 с.
242. Наукометрия и экспертиза в управлении наукой: [сборник статей и докладов] / [Воронин А.А., Горохов В.Г., Гусейн-Заде С.М., Мотрошилова Н.В. и др.]. – М.: ИПУ РАН, 2013. – 572 с.
243. Научное и богословское осмысление предельных вопросов: космология, творение, эсхатология: [сборник статей и докладов] / [под ред. А. Гриба]. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 2008. – 222 с.

244. Національна парадигма сталого розвитку України / [за загальною ред. академіка НАН України Б.Є.Патона]. – К.: Державна установа «Ін-т економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. – 72 с.

245. Негус К., Пикеринг М. Креативность. Коммуникация и культурные ценности / Кейт Негус, Майкл Пикеринг; [пер. с англ.]. – Х.: Изд-во Гуманитарный Центр, 2011. – 300 с.

246. Нестерук А. Логос и космос: Богословие, наука и православное предание / Алексей Нестерук; [пер. с англ. М.Карпец; научный ред. А.Нестерук]. – М.: ББИ св. апостола Андрея, 2006. – 443 с.

247. Никольский А.А. Русский Ориген XIX века Вл. С. Соловьёв / А.А.Никольский. – СПб.: Наука, 2000. – 420 с.

248. Ницше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей / Фридрих Ницше; [пер. с нем.]. – М.: ТОО «Транспорт», 1995. – 301 с.

249. Новая философская энциклопедия: [в 4-х томах] / [руководители проекта В.С.Стёпин, Г.Ю.Семигин]. – М.: Мысль – Т.1. – 2010, – 743 с.

250. Новая философская энциклопедия: [в 4-х томах] / [руководители проекта В.С.Стёпин, Г.Ю.Семигин]. – М.: Мысль – Т. 4. – 2010. – 736 с.

251. Новые идеи в аксиологии и анализе ценностного сознания / [Медведев В.А., Мирошников Ю.И., Оболкина С.В. и др.]. – [Выпуск 4]. – Екатеринбург: УрО РАН, 2007. – 519 с.

252. Новые технологии и продолжение эволюции человека? Трансгуманистический проект будущего / Редакторы Валерия Прайд и А.В.Коротаев. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 320 с.

253. Онтологии артефактов: взаимодействие «естественных» и «искусственных» компонентов жизненного мира / [Бейкер Линн, Драгалина-Черная Е., Розов Н., Фуллер Стив и др.]. – М.: Издательский дом «Дело» РАНХиГС, 2012. – 456 с.

254.Основи стійкого розвитку: [посібник для перепідготовки фахівців] / [За загальною редакцією проф. Мельника]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 325 с.

255.Ответственность религии и науки в современном мире / [Кюнґ Г., Копейкин К., Николаидис А., Порус В. и др.]; под. ред. Г.Гутнера. М.: ББИ св. апостола Андрея, 2007. – 300 с. – (Серия: Богословие и наука).

256.Оценки и ценности в современном научном познании: [сборник научных трудов] / Под ред. С.С.Ваулиной, В.И.Грешных. – Ч. 1. – Калининград: Изд-во РГУ им. И.Канта, 2009. – 206 с.

257.Подкорытов Г.А. О природе научного метода / Г.А. Подкорытов. – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1988. – 224 с.

258.Павленко А. Возможность техники / Андрей Павленко. – СПб.: Алетейя, 2010. – 224 с.

259.Павленко А.Н. Европейская космология: основания эпистемологического поворота: [монография] / А.Н.Павленко. – М.: Институт философии РАН – Интрада, 1997. – 256 с.

260.Павленко А.Н. Философские проблемы космологии: Вселенная из «ничего» или Вселенная из «небытия»? / А.Н. Павленко. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 208 с.

261.Парсонс Т. / Талкотт Парсонс; [пер. с англ.]. – М.: Академический проект, 2000. – 879 с.

262.Парсонс Т. Соціальна структура і особистість / Талкотт Парсонс; [переклад з англійської]. – К.: Дух і Літера, 2011. – 338 с.

263.Пенроуз Р. Новый ум короля: О компьютерах, мышлении и законах физики / Роджер Пенроуз; [пер. с англ.; общ. ред. В.О. Малышенко]. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 384 с.

264.Пенроуз Р.Тени разума: в поисках науки о сознании / Роджер Пенроуз; [пер. с англ.]. – Москва, Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2005. – 688 с.

265.Пёрлз Ф. Это, голод и агрессия / Фредерик Пёрлз; [пер. с англ.]. – М.: Смысл, 2005. – 358 с.

266.Пикок А. Богословие в век науки: Модели бытия и становления в богословии и науке / Артур Пикок; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во ББИ св. апостола Андрея, 2004. – 416 с.

267.Платон. Собрание сочинений в четырёх томах / Платон; [пер. с древнегреческого под общ. ред. А.Ф.Лосева, В.Ф.Асмуса, А.А.Тахо-Годи]. – М.: Мысль, 1994. – Т. 3.: Филеб. Государство. Тимей. Критий. – 654 с.

268.Полани М. Личностное знание / Майкл Полани; [пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1985. – 344 с.

269.Полкинхорн Д. Наука и богословие. Введение / Джон Полкинхорн; [пер. с англ.]. М.: ББИ св. апостола Андрея, 2004. – 153 с.

270.Попов И.В. Труды по патрологии / И.В.Попов. – Сергиев Посад: Изд-во Московской духовной академии, 2005. – Т. 2: Личность и учение блаженного Августина. – 776 с.

271.Поппер К. Знание и психофизическая проблема: В защиту взаимодействия / Карл Поппер; [пер. с англ.]. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 256 с.

272.Поппер К.Р. Объективное знание. Эволюционный подход / Карл Р. Поппер; [пер. с англ.]. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 384 с.

273.Порус В.Н. У края культуры (философские очерки) / В.Н.Порус. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2008. – 464 с.

274.Поршнев Б.Ф. О начале человеческой истории. (Проблемы палеопсихологии) / Б.Ф.Поршнев. – М.: ФЭРИ-В, 2006. – 640 с.

275.Постнеклассика: философия, наука, культура / [Аршинов В.И., Астафьева О.Н., Добронравова И.С., Кизима В.В. и др.]. – СПб.: Изд. дом «Мирь», 2009. – 672 с.

276.Постнеклассические практики: опыт концептуализации / [Аршинов В.И., Астафьева О.Н., Буданов Б.Г., Добронравова И.С. и др.]. – СПб.: «Мирь», 2012. – 536 с.

277.Пригожин И. Время, хаос, квант. К решению парадокса времени / И. Пригожин, И. Стенгерс; [пер. с англ.]. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 240 с.

278.Пригожин И. Познание сложного: Введение / И. Пригожин, Г. Николис; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 352 с.

279.Пригожин И. От существующего к возникающему: время и сложность в физических науках / Илья Пригожин; [пер. с англ.]. – М.: Комкнига, 2006. – 296 с.

280.Прайд В., Медведев Д.А. Феномен NBIC-конвергенции. Реальность и ожидания / В. Прайд, Д.А. Медведев // Философские науки. – 2008. – №1. – С. 97-116.

281.Проблема ценности в философии / [Горнштейн Т.Н., Киссель М.А., Тугаринов В.П., Харчев А.Г. и др.]. – М: Наука, 1966. – 262 с.

282.Пронкин Д.Д., Пронкина С.В. Одиссея творчества: К бытийности сущего через осуществление бытия / Д.Д. Пронкин, С.В. Пронкина. – СПб.: Алетейя, 2005. – 229 с.

283.Радхакришнан С. Индийская философия / С.Радхакришнан; [пер. с англ.]. – Ирпень: Издатель ООО «Радогост», 2005. – Т. 1. – 552 с.

284.Разеев Д.Н. В сетях феноменологии; Гуссерль Э. Основные проблемы феноменологии / Д.Н.Разеев; Эдмунд Гуссерль; [пер. с нем.]. – СПб.: Изд-во СПУ, 2004. – 368 с.

285.Рассел Б. Человеческое познание: Его сфера и границы / Бертран Рассел; [пер. с англ.]. – К.: Ника-Центр, 1997. – 560 с.

286.Революция сознания: Трансатлантический диалог / [Гроф С., Ласло Э., Рассел П.]; пер. с англ. М.Драчинского. – М.: ООО «Издательство АСТ» и др., 2004. – 248 с.

287.Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре / Генрих Риккерт; [пер. с нем.]. – М.: Республика, 1998. – 413 с.

288.Риккерт Г. Философия жизни / Генрих Риккерт; [пер. с нем.]. – К.: Ника-Центр, 1998. – 512 с.

289.Ринг К. Проект «Омега». Предсмертные переживания, контакты с НЛО и мировой Разум / Кеннет Ринг; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во Трансперсонального института, 1998. – 256 с.

290.Рицль М. Парапсихология: Факты и мнения / М. Рицль; [пер. с нем. С.А.Гришко]. – Львов: Инициатива, 1999. – 368 с.

291.Риччи Д. Энциклопедия НЛО и пришельцев / Д. Риччи; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во «Вече», 1998. – 448 с.

292.Родзинский Д.Л. Сознание античного мудреца / Д.Л.Родзинский. – М.: Аграф, 2003. – 320 с.

293.Розин В.М. Мышление и творчество / В.М.Розин. – М.: ПЕР СЭ, 2006. – 360 с.

294.Розин В.М. Эволюция инженерной и проектной деятельности и мысли. Инженерия: становление, развитие, типология / В.М. Розин. – М.: ЛЕНАНД, 2014. – 200 с.

295.Рубанець О. М. Парадигмальні зміни в постнекласичній науці / О. М. Рубанець // Мультиверсум. Філософський альманах; [гол. ред. В.В. Лях]. – К.: Центр духовної культури. –2006. – Вип.53. – С. 30-42.

296.Рузавин Г.И. Абдукция как метод поиска и обоснования объяснительных гипотез [Электронный ресурс] / И.Г.Рузавин. – Режим доступа: <http://lapdoc.ru/docs/3421/index-72767.html?page=3> [5.04.2014].

297.Русская философия: словарь / [сост. А.А.Апрышко]. – М.: ТЕРРА-Книжный клуб; Республика, 1999. – 656 с.

298.Савостьянова М.В. Аксиологический анализ парадигмальной науки или о роле ценностей в науке: [монография] / М.В. Савостьянова. – К.: ПАРАПАН, 2009. – 260 с.

299.Саган К. Мир, полный демонов: Наука – как свеча во тьме / Карл Саган; [пер. с англ.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2014 – 537 с.

300.Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр; [пер. с фр., предисловие и примеч. В.И.Колядко]. – М.: Республика, 2000. – 639 с. – (Мыслители XX века).

301.Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр; [пер. с фр. А. А. Санина] // Сумерки богов. – М.: Политиздат, 1990. – С. 319-344.

302.Сасскинд Л.Битва при чёрной дыре. Моё сражение со Стивеном Хокингом за мир, безопасный для квантовой механики / Леонард Сасскинд; [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2013. – 448 с.

303.Сасскинд Л. Космический ландшафт. Теория струн и иллюзия разумного замысла Вселенной / Леонард Сасскинд; [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2015. – 488 с.

304.Саттон Д. Религиозная философия Владимира Соловьёва / Джонатан Саттон; [пер. с англ.]. – К.: Дух і Літера, 2008. – 326 с.

305.Семенов Ю.И. На заре человеческой истории / Ю.И. Семенов. – М.: Мысль, 1989. – 318 с.

306.Семирухин Л.В. Нанотехнологии и сознание / Л.В. Семирухин // Философские науки. – 2008. – №1. – С. 80-96.

307.Симанова С.А. Архитектоника культуры: проблемы этико-эстетического синтеза / С.А. Симанова. – Воронеж: Изд-во Воронежского государственного ун-та, 2008. – 224 с.

308.Синергетическая парадигма: «Синергетика инновационной сложности» / [Аршинов В.И., Астафьева О.Н., Буданов В.Г., Войцехович В.Э. и др.]. – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 496 с.

309.Сковорода Г. Твори: у двох томах / Григорій Сковорода; [переклад із староукраїнської мови М.Кашуби, В.Шевчука]. – [2-е видання, виправлене]. – К.: ТОВ «Видавництво Обереги», 2005. – Т.1: Поезії, байки, трактати, діалоги. – 528 с.

310.Сковорода Г. Твори: у двох томах / Григорій Сковорода; [переклад із староукраїнської мови М.Кашуби, В.Шевчука]. – [2-е видання, виправлене]. – К.: ТОВ «Видавництво Обереги», 2005. – Т.2: Трактати, діалоги, притчі, переклади, листи. – 479 с.

311.Скороходова Т.Г. Бенгальское Возрождение. Очерки истории социокультурного синтеза в индийской философской мысли Нового времени / Т.Г. Скороходова. – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2008. – 320 с.

312.Скратон Р. Кант: краткое введение / Роджер Скратон; [пер. с англ.]. М.: Астрель: АСТ, 2006. – 158.

313.Смаллиан Р. Молчаливое Дао / Раймонд Смаллиан; [пер. с англ.]. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012 – 224 с.

314.Смит Дж. Псевдонаука и паранормальные явления: Критический взгляд / Джонатан Смит; [пер. с англ.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2011. – 566 с.

315.Смолин Л. Возвращение времени: от античной космогонии к космологии будущего / Ли Смолин; [пер. с англ.]. – М.: АСТ, 2014. – 337 с.

316.Современная западная философия: Энциклопедический словарь / [под ред. О.Хеффе, В.С.Малахова, В.П.Филатова]. – М.: Культурная революция, 2009. – 392 с.

317.Современная космология: философские горизонты / [Казютинский В.В., Мамчур Е.А., Наан Г.И., Панов А.Д. и др.]. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2011. – 432 с.

318.Современная философия науки: знание, рациональность, ценности в трудах мыслителей Запада / [Агасси Дж., Куайн В., Лаудан Л., Патнем Х. и др.]; пер. с англ. – М.: Логос, 1996. – 400 с.

319.Соловьев В.С. Оправдание добра / В.С. Соловьев; [отв. ред. О.А. Платонов]. – М.: Институт русской цивилизации, 2012. – 656 с.

320.Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика / П.А.Сорокин; [пер. с англ.]. – М.: «Астрель», 2006. – 1176 с.

321.Социологическая теория сегодня: Сборник статей американских и украинских теоретиков / [Гидденс А., Ритцер Дж., Тернер Дж., Уили Н. и др.]; под ред. В.Танчера. – К., 1994. – 143.

322.Спиноза Б. Сочинения в 2-х томах / Бенедикт Спиноза; [пер. с латинского]. – СПб.: Наука, 1999. – Т. 1. – 489 с.

323.Сталий розвиток і штучний холод: Збірник наукових праць VIII Міжнародної науково-технічної конференції, (Одеса, 8-10 жовтня, 2012 р.) / ОДАХ. – Херсон: Гринь Д.С., 2012. – 638 с.

324.Стаσιнопулос П. Проектирование систем как единого целого: Интегральный подход к проектированию для устойчивого развития / Питер Стасинопулос, Майкл Х. Смит, Карлсон Харгроувс, Черил Деша; [пер. с англ.]. – М.: Эксмо, 2012. – 288 с.

325.Стенджер В. Бог и Мультивселенная: Расширенное понятие космоса / Виктор Стенджер; [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2016. – 432 с.

326.Стёпин В.С. История и философия науки / В.С. Стёпин. – М.: Академический проект, 2012. – 423 с.

327.Стёпин В.С. Теоретическое знание: Структура, историческая эволюция / В.С. Стёпин. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 744 с.

328.Стёпин В.С. Философия науки и техники / Стёпин В.С., Горохов В.Г., Розов М.А. – М.: Гардарики, 1996. – 400 с.

329.Столович Л.Н. Красота. Добро. Истина: Очерк истории эстетической аксиологии / Л.Н.Столович. – М.: Республика, 1994. – 464 с.

330.Стюарт И. Истина и красота: Всемирная история симметрии / Иэн Стюарт; [пер. с англ.]. – М.: Астрель, 2010. – 461 с.

331.Сухина И.Г. Аксиологический подход к проблеме интерпретации феномена культуры / И.Г. Сухина // Практична філософія. – №4. – 2004. – С. 170-179.

332.Тарароев Я.В. Онтологические основания современной физики и космологии / Яков Владимирович Тарароев. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. – 264 с.

333.Тасалов В.И. Искусство в системе Человек – Вселенная: Эстетика «антропного принципа» на стыках искусства, религии, естествознания / В.И.Тасалов. – М.: КомКнига, 2007. – 256 с.

334.Татаринов Ю.Б. Проблемы оценки эффективности фундаментальных исследований: логико-методологические аспекты / Ю.Б. Татаринов. – М.: «Наука», 1986. – 230 с.

335.Татаркевич В. Історія шести понять / Владислав Татаркевич; [переклад з польської]. – К.: Юніверс, 2001. – 367 с.

336.Тишер Ю. Избранное / Юзеф Тишер; [перевод с польского и послесловие Е.С. Твердислова]. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОСПЭН), 2005. – Т.1: Мышление в категориях ценности. – 432 с.

337.Тойнбі А. Дослідження історії у 2-х томах / Арнольд Тойнбі; [пер. с англ.]. – К.: Основи, 1995. – Т. 2: Скорочена версія томів VII-X. –406 с.

338.Тойнби А. Цивилизация перед лицом истории / Арнольд Тойнби; [пер. с англ.]. – М.: Айрис-пресс, 2003. – 592 с.

339.Толстова Ю.Н. Основы многомерного шкалирования / Ю.Н. Толстова. – М.: КДУ, 2006. – 160 с.

340.Томпсон М. Философия науки / Мел Томпсон; [пер. с англ.]. – М.: ФАИР-ПРЕСС, 2003. – 304 с.

341.Томпсон Р. Пришельцы: взгляд из глубины веков / Ричард Томпсон; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во «Философская книга», 1999. – 496 с.

342.Трансформація парадигм мислення та концепцій знання під впливом сучасних викликів у загальній, соціальній, практичній і прикладній філософії: [Тези міждисциплінарної конференції, 29–30 листопада 2007 р.]. – Львів, 2007. – 160 с.

343.Тросби Д. Экономика и культура / Дэвид Тросби; [пер. с англ.]. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики, 2013. – 256 с.

344.Тугаринов В.П. Теория ценностей в марксизме / В.П. Тугаринов. – Ленинград: Изд-во Ленинградского ун-та, 1968. – 124 с.

345.Тулмин Ст. Человеческое понимание / Ст. Тулмин; [пер. с англ.]. – М.: Издательство «Прогресс», 1984. – 327 с.

346.Уёмов А. И. Л. Фон Бергаланфи и параметрическая общая теория систем / А. И. Уёмов // Системный подход в современной науке (К 100-летию Людвиг фон

Берталанфи); [отв. ред. И.К. Лисеев, В.Н. Садовский]. – М.: Прогресс-Традиция, 2004. – С. 37-52.

347. Уёмов А.И. Системные аспекты философского знания / А.И. Уёмов. – Одесса: ОНУ им. Мечникова, 2000. – 159 с.

348. Уилбер К. Интегральная психология: Сознание, Дух, Психология, Терапия / Кен Уилбер; [пер. с англ.]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 412 с.

349. Уилбер К. Теория всего. Интегральный подход к бизнесу, политике, науке и духовности / Кен Уилбер; [пер. с англ.]. – М.: ПОСТУМ, 2013. – 256 с.

350. Уилсон Э. Смысл существования человека: новое понимание эволюции / Эдвард Уилсон; [пер. с англ.]. – М.: Альпина нон-фикшн, 2015. – 216 с.

351. Указ Президента України № 5/2015 Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html> [03.03.2015].

352. Урманцев Ю.А. Симметрия природы и природа симметрии: Философские и естественнонаучные аспекты / Ю.А. Урманцев. М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 20013. – 232 с.

353. Урсул А.Д. Феномен ноосферы: Глобальная эволюция и ноосферогенез / А.Д. Урсул. – М.: ЛЕНАНД, 2015. – 336 с.

354. Урусов В.С. Симметрия-диссимметрия в эволюции Мира: От рождения Вселенной до развития жизни на Земле / В.С. Урусов. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 266 с.

355. Ушаков Л.В. Григорій Сковорода / Л.В. Ушаков. – Харків: Фоліо, 2009. – 123 с. – (Знамениті українці).

356. Ушкалов Л.В., Марченко О.М. Нариси з філософії Григорія Сковороди / Л.В. Ушкалов, О.М. Марченко. – Харків: Видавництво «Основа», 1992. – 152 с.

357. Философский энциклопедический словарь / [ред. коллегия: С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичёв и др.]. – [2-е изд.]. – М.: Издательство «Советская энциклопедия», 1989. – 815 с.

358.Феномен соціоприродних систем. Світоглядно-методологічні нариси / [Боровська Л.О., Гардашук Т.В., Деркач В.Л., Кисельов М.М. та Ін.]. – К.: ПАРАПАН, 2009. – 284 с.

359.Философия культуры: Становление и развитие / [М.С.Каган, Ю.В.Перов, В.В.Прозерский, Э.П.Юрковская и др.]. – СПб.: Изд-во «Лань», 1998. – 448 с.

360.Философия мышления: [сборник статей] / [ред. кол. Л.Н.Богатая, И.С.Добронравова, Ф.В.Лазарев; отв. ред. Л.Н.Богатая]. – Одесса: Печатный дом, 2013. – 444 с.

361.Философия науки: системный аспект / [А.И. Уёмов, Л.Н.Терентьева, А.В.Чайковский, Ф.А.Тихомирова]. – Одесса: Астропринт, 2010 – 360 с.

362.Философия техники: история и современность / [Алексеева И.Ю., Аронсон О.В., Горохов В.Г., Розин В.М.]. – М.: ИФ РАН, 1997. – 283 с.

363.Философия техники в ФРГ / [Ленц Х., Рополь Г., Рапп Фр., Закссе Х и др.]; пер. с нем. и англ. – М.: Прогресс, 1989. – 528 с.

364.Флоренский П. Иконостас. Избранные труды по искусству / Павел Флоренский. – СПб.: Русская книга, 1993. – 365 с.

365.Флоренский П. Сочинения: [в 4-х томах] / Павел Флоренский. – М.: Мысль, 2000. – Т. 3 (1): У водоразделов мысли. – 621 с.

366.Фоллмер Г. Эволюционная теория познания [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/vollmer/vollmer.html> [3.06.14].

367.Фома Аквинский. Сумма теологии / Св. Фома Аквинский; [пер. с лат.]. – М.: Сигнум Веритатис, 2008. – Т. 3.: Первая часть Второй части (Вопросы 1-67). – 752 с.

368.Фома Аквинский. Сумма теологии.Часть II-II (Вопросы 1-46) / Фома Аквинский; [пер. с лат.]. – К.: Ника-Центр,2011.– 576 с.

369.Фоменко В.Н. Земля, какой мы её не знаем: Пришельцы уже давно контролируют Землю! / В.Н.Фоменко. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2001. – 752 с.

370.Фоменко В.Н. всё об аномалиях: реинкарнация, телепатия, НЛО, телекинез, левитация, жизнь после смерти / В.Н. Фоменко. – М.: АСТ: Олимп, 2008. – 350 с.

371.Фомин А.В. Доказательства существования Бога. Аргументы науки в пользу сотворения мира / [составитель А.В.Фомин]. – М.: Издательство «Новая мысль», 2004. – 544 с.

372.Фостер Л. Нанотехнологии. Наука, инновации и возможности / Линн Фостер; [пер с англ.]. М.: Техносфера, 2008. – 352 с.

373.Фролов И.Т., Юдин Б.Г. Этика науки: Проблемы и дискуссии. – М.: Политиздат, 1986. – 399 с.

374.Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Мишель Фуко; [пер. с фр.]. – СПб.: А-сад, 1994. – 408 с.

375.Фукуяма Ф. Наше постчеловеческое будущее: Последствия биотехнологической революции / ФрэнсисФукуяма; [пер. с англ.]. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 349 с.

376.Хаббард Дуглас У. Как измерить всё, что угодно. Оценка стоимости нематериального в бизнесе / Дуглас У. Хаббард; [пер. с англ.]. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2009. – 320 с.

377.Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью / Юрген Хабермас; [пер. с нем.]. – М.: Институт философии РАН, 1995. – 245 с.

378.Хабермас Ю. Между натурализмом и религией. Философские статьи / Юрген Хабермас; [пер. с нем.]. – М.: Изд-во «Весь Мир», 2011. – 336 с.

379.Хаджаров М.Х. Наука в её развитии и ценностные аспекты знания [Электронный ресурс] / М.Х. Хаджаров. – Режим доступа: <http://credonew.ru/content/view/136/24/> [18.05.14].

380.Хайдеггер М. Работы и размышления разных лет / Мартин Хайдеггер; [пер. с нем.]. – М.: Гнозис, 1993. – 484 с.

381.Хайдеггер М. Разговор на просёлочной дороге / Мартин Хайдеггер; [пер. с нем.; под ред. А.Л.Доброхотова]. – М.: Высшая школа, 1991. – 192 с.

382.Хайтун С.Д. Количественный анализ социальных явлений: Проблемы и перспективы / С.Д.Хайтун. – М.: КомКнига, 2010. – 280 с.

383.Хакен Г. Тайны природы. Синергетика: наука о взаимодействии / Герман Хакен; [пер. с нем.]. – Москва, Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.

384.Хакен Г. Принципы работы головного мозга: Синергетический подход к активности мозга, поведению и когнитивной деятельности / Герман Хакен; [пер. с англ.]. – М.: ПЕР СЭ, 2001. – 351 с.

385.Хамітов Н.В. Антропологія граничного буття: постановка проблеми / Н.В. Хамітов // Колізії антропологічного розмислу. – К.: ПАРАПАН, 2002. – С. 98-107.

386.Хартманн У. Очарование нанотехнологии / У. Хартманн; [пер. с нем.]. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2008. – 173 с.

387.Хлебников Г.В. Философская мистика и гностицизм: история и современность: [аналитический обзор] / Г.В.Хлебников. – М.: РАН. ИНИОН, 2009. – 148 с.

388.Хокинг С. и др. Большое, малое и человеческий разум / Роджер Пенроуз, Абнер Шимони, Нэнси Картрайт, Стивен Хокинг; [пер. с англ.]. – СПб.: Амфора, 2008. – 191 с.

389.Хокинг С. Природа пространства и времени / Стивен Хокинг, Роджер Пенроуз; [пер. с англ.]. – СПб.: Амфора, 2009. – 171 с.

390.Холл А.Д. Опыт методологии для системотехники / А.Д. Холл; [пер. с англ.]. – М.: Советское радио, 1975. – 448 с.

391.Холлик М. Наука о единстве. Мировоззрение для 21 века / Мальком Холлик; [пер. с англ.]. – СПб.: ИГ «Весь», 2009. – 512 с.

392.Хорост М. Всемирный разум: от мировой паутины к глобальному сознанию / Майкл Хорост; [пер. с англ.]. – М.: Эксмо, 2011. – 288 с.

393.Хоружий С.С. К антропологической модели третьего тысячелетия / С.С.

Хоружий // Философия науки. – Вып. 8: Синергетика человекомерной реальности. – М.: ИФ РАН, 2002. – С. 108 – 136.

394. Хот Джон. Бог после Дарвина. Богословие эволюции / Джон Хот; [пер. с англ.]. – М.: Изд-во ББИ св. апостола Андрея, 2011. – 236 с.

395. Хюбнер Б. Смысл в бессмысленное время: метафизические расчёты, просчёты и сведение счетов / Бено Хюбнер; [пер. с нем.]. – Мн.: Экономпресс, 2006. – 384 с.

396. Цветущая сложность: Разнообразие картин мира и художественных предпочтений субкультур и этносов / [научный ред. К.Б.Соколов]. – СПб.: Алетейя, 2004. – 544 с.

397. Цехмистро И.З. Холистическая философия науки / И.З. Цехмистро. – Сумы: Университетская книга, 2002. – 364 с.

398. Циолковский К.Э. Космическая философия: [сборник] / К.Э. Циолковский; [составитель Д.Н. Попов]. – М.: МДЛи, 2011. – 496 с.

399. Цінності громадянського суспільства і моральний вибір: український досвід / [Гронке Г., Єрмоленко А., Кебуладзе В., Лой А. та Ін.] / ред. А.М.Єрмоленко, О.О.Кисельова. – К.: Етна-1, 2006. – 268 с.

400. Ціннісні орієнтації (Аналіз соціально-філософських концепцій заходу 80-90-х років) / [Гордієнко А.Т., Пазенок В.С., Ситниченко Л.А., Кошарний С.О., Курганський В.О.]. – К.: Наукова думка, 1995. – 207 с.

401. Ціннісні орієнтації та світоглядні позиції людини у контексті сьогодення: восьмі шинкаруківські читання: [Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 18 червня 2013 року]. – Київ, 2013. – 459 с.

402. Ціннісно-нормативне обґрунтування соціальних теорій [Бауман Ю.А., Єрмоленко А.М., Лазоренко О.О., Надольний М.І. та Ін.]. – К.: Наукова думка, 2014. – 456 с.

403. Цофнас А.Ю. Теория систем и теория познания / А.Ю. Цофнас. – Одесса: Астропринт, 1999. – 307 с.

404. Человек и его будущее: Новые технологии и возможности человека / [Аршинов В.И., Ленк Х., Моисеев Н.Н., Фролов И.Т. и др.]. – М.: ЛЕНАНД, 2012. – 496 с.

405. Чешская и словацкая эстетика XIX-XX веков в 2-х томах. – М.: Искусство, 1985. – Т. 2: Чешская и словацкая эстетика XX века. – 542 с.

406. Чуйко В.Л. Когнітивний підхід у методології [Електронний ресурс] / В.Л.Чуйко. – Режим доступу: <http://www.umo.edu.ua/component/content/139?task=view> [3.06.14.].

407. Швырев В.С. Рациональность как ценность культуры. Традиция и современность / В.С. Швырев. – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 176 с.

408. Шелер М. Избранные произведения / Макс Шелер; [пер. с нем.]. – М.: Издательство «Гнозис», 1994. – 423 с.

409. Шелер М. Проблемы социологии знания / Макс Шелер; [пер. с нем.]. – М.: Ин-т общегуманитарных исследований, 2011. – 320 с.

410. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории [в 2 томах] / Освальд Шпенглер; [пер. с нем.]. – Т. 1: Гештальт и действительность. – Минск: ООО «Попурри», 1998. – 688 с.

411. Шрейдер Ю.А. Ценности, которые мы выбираем: Смысл и предпосылки ценностного выбора / Ю.А. Шрейдер. – М.: Книжный дом ЛИБРОКОМ, 2012. – 208 с.

412. Шохин В.К. Философия ценностей и ранняя аксиологическая мысль / В.К. Шохин. – М.: РУДН, 2006. – 457 с.

413. Шюц А. Структури життєсвіту / А. Шюц, Т. Лукман. – Київ: Український центр духовної культури, 2004. – 560 с.

414. Эволюция Вселенной и происхождение жизни / [Теорикорпи Пекка, Валтонен Маури, Лехто Кирси, Лехто Харри и др.]; перевод с англ. и редакция В.Г. Сурдина. – М.: Эксмо, 2010. – 624 с.

415. Эволюционная эпистемология: Антология / [Кэмпбелл Д., Лоренц К., Поппер К., Ридль Р. и др.]; научный ред. и сост. Е.Н.Князева. – М.: Центр гуманитарных инициатив, 2012. – 704 с.

416. Эволюционная эпистемология: современные дискуссии и тенденции / [Князева Е.Н., Бескова И.А., Смирнова Н.М., Ивин А.А. и др.]; отв. ред. Е.Н.Князева. – М.: ИФ РАН, 2012. – 236 с.

417. Эволюция: космическая, биологическая, социальная / [Назаретян А.П., Панов А.Д., Савинов А.Б. и др.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 368 с.

418. Эволюция. Культура. Познание. / [Бескова И.А., Князева Е.Н., Ламсден Ч., Смайлли Д. и др.]. – М.: ИФ РАН, 1996. – 167 с.

419. Энгельмейер П.К. Теория творчества / П.К.Энгельмейер; [пред. акад. Д.Н.Овсяннико-Куликовского и Э.Маха]. – [3-е изд.]. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 208 с.

420. Энциклопедия эпистемологии и философии науки / [сост. и общ. ред. И.Т.Касавина]. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 1248 с.

421. Эрекаев В.Д. Современная философия и квантовая физика: [аналитический обзор] / В.Д.Эрекаев; [отв. ред. А.И.Панченко]. – М.: РАН: ИНИОН: Отд. философии, 2007. – 110 с.

422. Эрлих Г. Малые объекты – большие идеи. Широкий взгляд на нанотехнологии / Генрих Эрлих; [пер. нем.]. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2013. – 254 с.

423. Эткинз П. Десять великих идей науки. Как устроен наш мир / Питер Эткинз; [пер. с англ. В. Герцика]. – М.: АСТ: Астрель, 2008. – 384 с.

424. Этос науки / [Демина Н.В., Огурцов А.П., Порус В.Н., Степин В.С. и др.]; РАН: Ин-т философии. – М.: Academia, 2008. – 544 с.

425. Юлина Н.С. Очерки по философии в США. XX век / Н.С.Юлина. – М.: Эдиториал УРСС, 1999. – 304 с.

426. Юнг К.-Г. Воспоминания, сновидения, размышления / Карл Густав Юнг; [пер. с нем.]. – Минск: ООО «Харвест», 2003. – 496 с.

427. Юнг К.-Г. Синхронистичность / Карл Густав Юнг; [пер. с нем.]. – М.: Изд-во «Рефл-бук», 1997. – 315 с.
428. Ямпольская А. Эмманюэль Левинас. Философия и биография / Анна Ямпольская. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2011. – 376 с.
429. Ясперс К. Ницше и христианство / Карл Ясперс; [пер. с нем.]. – М.: Изд-во «Медиум», 1994. – 114 с.
430. Ясперс К. Разум и экзистенция / Карл Ясперс; [пер. с нем. А.К.Судакова]. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2013. – 336 с.
431. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс; [пер. с нем. М.И.Левина; вступ. статья П.П.Гайденко]. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.).
432. Яркова Е.Н. Утилитаризм как тип культуры: концептуальные параметры и специфика России / Е.Н. Яркова. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. – 392 с.
433. Яу Ш., Надис С. Теория струн и скрытые измерения Вселенной / ШинтанЯу, Стив Надис; [пер. с англ.]. – СПб.: Питер, 2012. – 400 с.
434. Adcock R. Principles and practice of systems engineering: presentation, Cranfield University, UK [Электронный ресурс] / R. Adcock. – Режим доступа: www.incose.org.uk/Downloads/AA01.1.4_principles%20&%20practices%20of%20SE.pdf [18.06/14].
435. An identification of pragmatic principles: Final report [Электронный ресурс] / [International Council on Systems Engineering]. – Режим доступа: www.incose.org/ProductsPubs/pdf/techdata/PITC/PrinciplesPragmaticDefoe_1993-0123 PrinWG.pdf [18.06.14].
436. Barrow J.D., Tipler F.J. The antropic cosmological principle / J.D. Barrow, F.J. Tipler. – New York: Oxford University Press, 1986. – 706 p.
437. Bergstrom L. Scientific value / Lars Bergstrom // International studies in the philosophy of science. – 1996. – v. 10. – № 3. – P. 189-202.

438. Blanchard B.S., Fabricky W.J. Systems Engineering and Analysis / B.S. Blanchard, W.J. Fabricky. – [fourth edition]. – Pearson Prentice Hall, Upper Saddle River, NJ, 2006. – P. 1-150. – (Web version)

439. Borner K. Communicating the structure and evolution of science / Katy Borner. – New York City: SEED, 2009, February 23. – 32 p. – (Web version).

440. Bostrom N.A. History of Trans-humanist Thought [Электронный ресурс] / N.A. Bostrom // Journal of Evolution and Technology. – 2005. – Vol. 14. – Режим доступа: www.jetpress.org/volume14/freitas.html [02.01.15].

441. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, biotechnology, information technology and cognitive science: [National Science Foundation sponsored report] / [Edited by Mihail C. Roco and William Sims Bainbridge]. – Dordrecht (The Netherlands): Kluwer Academic Publishers, 2003. – 482 p. – (Web version).

442. Davis P. Physics and the Mind of God / Paul Davis // First Things. – 1995. – №55. – P. 31-35.

443. Habermas J. The Future of Human Nature / Jurgen Habermas. – Cambridge: Polity Press, 2003. – 136 p.

444. Harris Sam. The moral landscape: How science can determine human values / Sam Harris. – New York, London, Toronto: Free Press, 2010. – 307 p.

445. Hawken P., Lovins A.B. and Lovins L.H. Natural Capitalism: Creating The Next Industrial Revolution [Электронный ресурс] / P. Hawken, A.B. Lovins, L.H. Lovins. – Earthscan, London, Chapter 6, P. 111-124. – Режим доступа: www.natcap.org/images/other/NCchapter6.pdf [18.06.14].

446. Honour E.C. Understanding the Value of Systems Engineering: proceedings of the Fourteenth Annual Symposium of the International Council on Systems Engineering, Toulouse, France [Электронный ресурс] / E.C. Honour. – Режим доступа: www.incose.org/secoue/0103/ValueSE-INCOSE04.pdf [18.06.14].

447.Hubner K. Philosophy of Modern Art and Philosophy of Technology [Электронный ресурс] / К. Hubner. – Режим доступа: http://scholar.lib.vt.edu/ejournals/SPT/v4_n1pdf/HUBNER.PDF [19.02.15].

448.Larianovski I. The problem of values of post non-classical knowledge / I.S.Larianovski // European applied sciences. – 2014. – №2. – P. 132-134.

449.McAllister J. Beauty and Revolution in Science / James W. McAllister. – Ithaca and London: Cornell University Press, 1999. – 248 p.

450.Okasha S. Philosophy of science: A very short introduction / Samir Okasha. – Oxford University Press, 2002. – 144 p.

451.Perry R. B. General theory of value / Ralph Barton Perry. – HarvardUniversitypress, 1950. – 729 p.

452.RusselJ. Axiology / Jesse Russel, Ronald Cohn. – Bookviko Publishing, 2012. – 142 p.

453.Susskind L., Lindesay J. An introduction to black holes, information, and the string theory revolution: The holographic Universe / Leonard Susskind, James Lindesay. – New Jersey, London: World Scientific Publishing, 2005. – 183 p.

454.The Oxford Dictionary of Philosophy / [by Simon Blackburn]. – [second edition revised]. – New York: Oxford University Press, 2008 – 407 p.

455.The Robot in the Garden: Telerobotics and Telepistemology in the Age of the Internet [Электронный ресурс] / Edited by Ken Goldberg. – The MIT Press Cambridge, Massachusetts, 2000. – Режим доступа: http://atc.berkeley.edu/201/readings/Robot_In_The_Garden_Intro.pdf [19.02.15].